T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DEKİ SOL HAREKET VE POLİTİK ROMANTİZM

Damla Melisa SAYĞILI

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Merve KAYADUVAR

2024

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DEKİ SOL HAREKET VE POLİTİK ROMANTİZM

Damla Melisa SAYĞILI

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Merve KAYADUVAR

İZMİR - 2024

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi "Türkiye'deki Sol Hareket ve Politik Romantizm" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

28.12.2023

Damla Melisa Sayğılı

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'deki Sol Hareket ve Politik Romantizm

Damla Melisa Sayğılı

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

Bu çalışmanın amacı, pek çok ideolojik akımla etkileşime sahip olmasına rağmen bu yönü göz ardı edilen ve sanat akımı olarak ele alınan romantizmin politik yönü ve devrimci yönüyle Türkiye'deki sol hareketler üzerinde olan izlerini aramaktır. Romantizmin, ortaya çıktığı 18. yüzyılın sonlarından itibaren ele alınışı itibariyle politik ve toplumsal yönü ihmal edilmiştir. Sosyalist hareketler açısından ise bu hareketlerin tartışmasız olarak rasyonalist kabul ediliyor olması nedeniyle romantizmle sosyalist hareketleri bir arada değerlendirmek ütopik bir çaba olarak görülmektedir. Oysa bu çalışmada durumun böyle olmadığı tam aksine klasik Marksist kuram içerisinde de Türkiye'deki sol hareketler içerisinde de romantizmin etkilerinin olduğunu göstermek amaçlanmış ve bu doğrultuda önce kavramsal olarak açıklamalar yapılmış daha sonra gençlik, devlet, modernleşme ve tarih gibi temalar üzerinden bu etkileşim gösterilmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Romantizm, Politik Romantizm, Devrimci Romantizm, Türkiye'de Sol Hareketler, Marksizm

ABSTRACT

Master's Thesis

Left Movement and Political Romanticism in Turkey

Damla Melisa Sayğılı

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Administration

Public Administration Program

The aim of this study is to search for the traces of romanticism, which is treated as an art movement and is ignored despite its interaction with many ideological movements, on the left movements in Turkey with its political and revolutionary aspects. The political and social aspects of Romanticism have been neglected since its emergence in the late 18th century. In terms of socialist movements, considering romanticism and socialist movements together is seen as a utopian effort, since these movements are unquestionably considered rationalist. However, in this study, it is aimed to show that this is not the case, on the contrary, there are effects of romanticism within the classical Marxist theory and the left movements in Turkey, and in this direction, conceptual explanations were first made and then an effort was made to show this interaction through themes such as youth, state, modernization and history.

Keywords: Romanticism, Political Romanticism, Revolutionary Romanticism, Left Movements in Turkey, Marxism

TÜRKİYE'DE SOL HAREKET VE POLİTİK ROMANTİZM

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT v
İÇİNDEKİLER vi
KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ROMANTİZM, POLİTİK- DEVRİMCİ ROMANTİZM VE TÜRKİYE

1.1. ROMANTİZMİN DOĞUŞU VE POLİTİK ROMANTİZM 3
1.1.1. Romantizm 3
1.1.2. Politik Romantizm 9
1.1.2.1. Onarıcı Romantizm 12
1.1.2.2. Tutucu/Muhafazakâr Romantizm 13
1.1.2.3. Faşist Romantizm 13
1.1.2.4. Mütevekkil Romantizm 14
1.1.2.5. Reformcu Romantizm 14
1.1.2.6. Devrimci Romantizm 14
1.2. MARKSİZM VE ROMANTİZM 16
1.3. TÜRKİYE'DE ROMANTİZM 19

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME, ROMANTİZM VE TÜRK SOL HAREKETİ

2.1. ROMANTİZM VE MODERNİTE ELEŞTİRİLERİ 24
2.2. MARKSİZM VE MODERNİTE 28
2.3. MODERNLEŞME VE TÜRK SOL HAREKETLERİ 29
2.3.1. Türkiye'de Sol Hareketin Modernleşme/Batılılaşma Görüşleri 29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENÇLİK, ROMANTİZM VE TÜRK SOLU

3.1.ROMANTİZM VE GENÇLİK 33
3.2.TÜRKİYE'DE GENÇLİK VE DEVRİMCİ ROMANTİZM 34
3.2.1. Türkiye'de Sol Hareketler ve Gençlik 36
3.2.1.1. 1960 Dönemine Kadar Sol Harekette Gençlik 36
3.2.1.2. 1960 ve Sonrasında Sol Harekette Gençlik 40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET MİTOSU

4.1. ROMANTİZM VE DEVLET ANLAYIŞI 51
4.2. MARKSİST DEVLET ANLAYIŞI 56
4.3. TÜRK SİYASAL HAYATINDA VE TÜRK SOL HAREKETİ'NDE DEVLET DÜŞÜNCESİ 59
4.3.1. Türk Siyasal Düşüncesinde Devlet Fikri 59
4.3.2. Türkiye'de Sol Hareketin Devlet Algısı 61

BEŞİNCİ BÖLÜM

ROMANTİZM, TARİH VE TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLER

5.1. ROMANTİZM VE MAZİNİN ÖNEMİ 66
5.2. MARKSİST TARİH ANLAYIŞI 68

5.3. TÜRK SOL HAREKETİ'NDE TARİH 70
5.3.1. Hikmet Kıvılcımlı ve Tarih Tezinin Özgün Yeri 70
5.3.2. Asya Tipi Üretim Tarzı ve Türk Solu 72

SONUÇ 74
KAYNAKÇA 80

KISALTMALAR

TKGB	Türkiye Komünist Gençler Birliği
TGD	Türkiye Gençler Derneği
İSYTGB	İstanbul Yüksek Tahsil Gençler Birliği
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
DEV-GENÇ	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
MDD	Milli Demokratik Devrim
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
DEV YOL	Devrimci Yol Hareketi
DEV SOL	Devrimci Sol
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİİKP	Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi

GİRİŞ

Romantizm, 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan bir kültürel akımdır. Doğaya ve duygulara büyük önem atfeden akım genellikle sanat alanındaki örnekleri ile ele alındığı için romantizmin politik ve toplumsal yönü genellikle göz ardı edilen, üzerine oldukça az konuşulan bir durum olmuştur. Esas itibariyle toplumsal normların karşısında durarak bireyin biricikliğini ve özgürlüğünü temele alan romantiklerin toplumsal eşitsizliğe ve Kartezyen düşünceye karşı geliştirdiği eleştirilerin de önemi azımsanmaması gereken bir düzeydedir.

Romantizm, 19. yüzyılda yaşanan toplumsal devinim içerisinde eleştirileri ile esas itibariyle devrimci bir kimliğe sahiptir. Zira romantizm, kapitalist düzenin getirdiklerine karşı dünyada gördüğü anlam yitimine karşı durmuş bir akımdır. Salt bir sanat yaklaşımı olarak ele almak, romantizmin liberalizmin birey anlayışına ve kapitalist düzenin eleştirisine karşı getirdiklerini gözden kaçırmaya sebep olmaktadır. Modern düzenden duydukları rahatsızlığı doğaya, doğal ilkelere ve tarihe yaslanarak aşmaya çalışan romantikler gözden kaçsa da bu anlamda toplumsal ve politik açıdan hayli katkı sağlamışlardır.

Politik açıdan ele alındığında romantizmi Alman Romantizmi'nde görülen milliyetçi tona sahip bir yaklaşım olarak görmek de yine eksik bir yaklaşımdır. Zira romantizmin politik olarak tavrı bir taşıyıcılıktır, romantizm ne tam olarak sağ ne de sol bir akımdır. Bu sebeple, ilk duyuşta kulağa boşa kürek çekmek gibi gelen Marksizm ve sol hareketler içerisinde romantizm izini sürmek, çok da abes bir yaklaşım değildir. Bu çalışmanın amacı tam olarak bunu göstermeye çalışmaktır. Romantizmin ne salt sanat akımı ne de politik olarak milliyetçi, faşizan bir yaklaşım olmadığını tam aksine anarşizme varıncaya kadar pek çok ideoloji içinde bir katalizör olarak yer bulabildiğini göstermektir. Romantizm, bir anlamda ideolojiler için mobilizasyon kaynağıdır. Zira romantizmin duyguları harekete geçiren söylem tonu davaya adanmayı ve harekete geçmeyi kolaylaştıracak bir gücü taşımaktadır.

Özellikle, Türk siyasal hayatında ve Türkiye'de sol hareketler içerisinde geç modernleşen bir toplum olarak fikri güç ve mobilizasyon gücü olarak romantizmin etkisi yadsınmaz düzeydedir. Bu çalışmada bunun izleri aranıp gözler önüne çıkarılmaya gayret edilmektedir.

Tezin birinci bölümünde kavramsal bir yaklaşımla romantizm, Marksizm'in içerisinde romantizmin yeri ve Türkiye'de romantizm üzerinden inceleme yapılmakta olup temel hatlar ortaya konmaya gayret edilmektedir.

İkinci bölümde romantizmin en büyük kavga konusu modernleşme irdelenmektedir. Türkiye açısından ise sınırları, yolu daima tartışmalı bir mesele olan modernleşme üzerinden Türkiye'deki sol hareketlerin içinde romantizmin ne kadar barındırabildiğinin izleri aranmaktadır.

Üçüncü bölümde romantizmin karakterinde var olan gençliğin Türkiye'deki sol harekette ne denli etkili olduğu gösterilmeye çalışılmaktadır. Gençlik hareketinin Türkiye'de romantik yönünün ve adanmışlığının örnekleri dönemler üzerinden incelenmektedir.

Dördüncü bölümde ise Türkiye açısından mitsel düşünceden asla kopamamış bir fikir olan devlet düşüncesi incelenmektedir. Devletin romantizm ve Marksist kuram açısından yeri ve Türkiye'de devletin kutsallığı üzerinden incelemeler yapılmaktadır.

Beşinci bölümde ise romantiklerin daimî atıf kaynağı olan mazi yani tarih incelenmektedir. Türkiye'de sol hareketler içerisinde geliştirilen tarih teorileri incelenmekte olup bu teorilerin romantik anlayışla paralel noktaları gözlenmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışma yapılırken romantizmi en iyi anlama, açıklama yöntemi olarak ifade edilen hermonetik kullanılmış [1]olup meseleler üzerinde karşılaştırma yapmaya imkân sağlayan tarihsel sosyoloji zenginliğinden de istifade edilmiştir. Bölümler içerisinde hiçbir konu bilhassa uzatılmamıştır, bu da romantizmin Schlegel tarafından ortaya konulan fragmanlar şeklinde yazma geleneğinden[2] kopmamak amacıyla tercih edilmiştir.

[1] Hasan Aksakal, **Türk Politik Kültünde Romantizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 30
[2] Besim F. Dellaloğlu, **Romantik Muamma**, 1. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 96

BİRİNCİ BÖLÜM
ROMANTİZM, POLİTİK- DEVRİMCİ ROMANTİZM VE TÜRKİYE

1.1. ROMANTİZMİN DOĞUŞU VE POLİTİK ROMANTİZM

1.1.1. Romantizm

Romantizm Isıah Berlin'in ifadesiyle Batı düşüncesinde meydana gelen en büyük değişimdir.[3] Zira romantizm bir sanat akımı olarak ortaya çıkmış olsa da toplumsal ve politik alana da sirayet eden bir "yaşam tarzı" hâline gelmiştir. Hâl böyleyken romantizm üzerine pek çok şey söylenmiş ve romantizm hakkındaki yazınlar romantizmin kendi eserlerinden daha geniş bir külliyata sahip olmuştur.[4] Romantizm üzerine söylenen tüm sözlerden yola çıkarak Arthur O. Lovejoy, romantizmin üzerine söylenmiş her şey olduğu fakat aslında hiçbiri olmadığını ve *romantizm*den değil ancak *romantizmler*den söz edilebileceğini ifade etmiştir.[5] Lovejoy'un da sözlerinin işaret ettiği gibi uzlaşılmış bir romantizm/romantik tanımı yapmak epey güçtür. Bu durumu en iyi izah eden yine romantik bir yazar olan Friedrich Schlegel'in kardeşi Wilhem'e yazdığı mektupta "sana romantik sözcüğünü açıklayamam, çünkü bunu anlatmak en az 125 sayfa tutar." sözleridir.[6]

Romantizm kelimesi isim olarak kullanılmadan önce Batı dillerinde sıfat olarak kullanılmıştır. Sıfat anlamı olarak kabaca "olağan üstü" anlamı taşıdığından dolayı düş gücü ve imgelem ile ilişkilendirilir.[7] Romantik sıfatının yazılı olarak ilk kullanımı İngiltere'de 1652 yılında, "sıra dışı, uç noktada olan, alışıldık olmayan" gibi anlamlar içermektedir.[8] İngiliz bir günlük yazarı olan John Eveleyn'in ise bu sıfatı 1654 yılından itibaren gördüğü bir yeri "çok romantik" olarak tanımlarken kullanmıştır, kelimenin

[3] Isıah Berlin, **Romantikliğin Kökleri**, çev. Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.20
[4] Isıah Berlin, s.19
[5] Arthur O. Lovejoy, "On the Discrimination of Romanticism", **Modern Language Association**, Vol. 39, 1924, p. 232
[6] Michael Ferber, **Romantizm Kısa Bir Giriş**, çev. Miray Sağlam, Mehmet Çetin, Say Yayınları, İstanbul, 2020, s. 13
[7] Erdoğan Alkan, **Romantizm Antolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2006, s. 58
[8] Hasan Aksakal, **Dünyayı Yeniden Büyülemek Avrupa Romantizminden Portreler**, Beyoğlu Kitabevi, İstanbul, 2021, (Dünyayı Yeniden Büyülemek), s.12

sıfat olarak ilk kullanımı imgelem alanıyla ilişkilidir.[9] Fransızca kullanımı ise romanesque kelimesi ile başlamıştır, bu kelime kök olarak İtalyanca romanzesco kelimesi ile ilişkili olup yaban ve maceralı anlamlarını barındırmakta ve Latin köklere dair anlamlar içermekteydi.[10] Romantique şeklinde kullanımı ise Fransızca'da 18. Yüzyılın son çeyreğine denk düşmekte ve yaygınlık kazanması ise Jean Jacques Rousseau'nun Bir Yalnız Gezerin Düşleri adlı eserinde kullanması ile olmuştur.[11] Almanca'da ise romantisch sıfatı romanesque ile aynı anlamları taşımakla birlikte öncelikle gotik mimariyi tanımlamak amacıyla kullanılmıştır, ancak daha sonra edebiyat ve diğer sanat dallarında da kullanılır hâle gelmiştir.[12]

Sözlük tanımlarına bakmak gerekirse Örnekleriyle Türkçe Sözlük'te romantik, davranışlarına akıldan çok his ve hayalleriyle yön veren kimse olarak tanımlanmaktadır.[13] Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanıma bakacak olursak romantik için aynı şekilde davranışlarını duyguları ve coşku ile yönlendiren kişi tanımı ilk sırada yer almaktadır, daha sonraki tanımlar ise romantizm akımı etkisinde olan kimse şeklindedir. Romantizm için ise 18. Yüzyılda ortaya çıkmış duygular, coşku ve sembollere "aşırı" yer veren sanat akımı denmektedir.[14] Oxford sözlüğe baktığımızda ise gerçeğin ötesinde olmak, hayal ve tutkularla hareket etmek gibi tanımlarla aşkın bir his hâli ve duyguların harekete geçirici yanının ön plana alındığını görmekteyiz.[15] Cambridge sözlükte ise ilk olarak aşkla bağlı olma anlamı olmakla beraber sonraki sıralarda hayal gücünden ilham alan, etkilenen kişi olduğu vurgusu vardır.[16] Kavrama ilişkin ilk tanımlama çabalarına Victor Hugo ve Goethe üzerinden bakarsak Hugo için romantizm, "edebiyatta özgürleşme" olarak görülürken Goethe "klasizme karşı bir devrimci bir isyan" olarak ele almıştır.[17] Hugo'nun da Goethe'nin de tanımları,

[9] Francis Claudon, **Romantizm Sanat Ansiklopedisi**, 4. Baskı, çev. Özdemir İnce-İlhan Usmanbaş, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.7
[10] Hasan Aksakal, **Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri**, 1. Baskı, Kadim Yayınları, Ankara, 2011, (Politik Romantizm), s. 13
[11] Claudon, s.8
[12] Claudon, s.8
[13] **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, 2375
[14] "Romantik" ve "Romantizm" maddeleri için **TDK Çevrimiçi Sözlük**, https://sozluk.gov.tr/ (15.11.2021)
[15] "Romantik" ve "romantizm" maddeleri için **Oxford Çevrimiçi Sözlük,** https://www.oxfordlearne-rsdictionaries.com/ (15.11.2021)
[16] "Romantik" maddesi için **Cambridge Çevrimiçi Sözlük**, https://dictionary.cambridge.org/tr/ (15.11.2021)
[17] Aksakal, Politik Romantizm, s.13

romantizmin klasik anlayışın katı kurallarını hiçe sayarak edebiyata getirdiği kural tanımaz, duyguların en açık şekliyle ifade edilmesi özelliklerini vurgular niteliktedir.

Romantizmin doğum yeri olarak üç ülke sıralanmaktadır: İngiltere, Almanya ve Fransa. İngiltere ve Almanya'nın hareketin öncüleri olduğu kabul edilir ancak romantizmin söz konusu üç ülkede ortaya çıkışı yaklaşık olarak aynı döneme denk gelmektedir.[18] Sözü edilen dönem 1700'lü yılların son çeyreğidir. Almanya'da estetik alan içerisinde doğup zamanla bir dünya görüşü (Weltanschauung) olan romantizm[19], İngiltere'de estetik alanda daha hâkim kalmaya devam etmiştir, Fransa'da ise görece bu iki ülkeden sonra ve devrimin yarattığı yeni toplumsal durumun sanata yansıması ile gözlenir olmuştur.[20]

1797-1799 yılları arasında Almanya'nın Berlin ve Jena kentlerinde daha sonra romantik çevre olarak anılacak bir edebi grup oluşmuştur. Bu grubun üyeleri, Friedrich Schlegel, August Wilhem, Wilhem Heinrich Wackenrader, Ludwing Tiecki Friedrich Wilhem Joseph Schelling, Ernss Daniel Schleimader ve Novalis (Friedrich von Hardenberg) gibi isimlerdi. Bu isimler Berlin'de Heinrette Herz ve Rahel Levin'in, Jena'da ise Schlegel kardeşlerin ev sahipliğinde bir araya gelmekteydi.[21] Bu grup Friedrich Schlegel önderliğinde romantizmin ana yayın organı olan Athenaum dergisini çıkarmıştır, bu derginin özgül yanı iki yıl kadar bir sürede sadece altı sayı yayınlanmasına rağmen akımın yazılarının büyük kısmının bu dergide var olmasıdır.[22] Almanya'da romantizmi programlaştıran kişi Schlegel'dir, ancak Alman romantizminin babaları Isıah Berlin'e göre Johann Gottfried Herder ve Immanuel Kant'tır.[23]

Herder'in romantik düşünceye olan katkısı öncelikli olarak tarihselcilik anlayışında saklıdır.[24] Zira Herder'in tarihselcilik yaklaşımı Aydınlanmanın tarih anlayışına dair eleştirilerin öncüsü olmuştur.[25] Herder'in temelini attığı tarihselcilik

[18] Michael Löwy ve Robert Sayre, **İsyan ve Melankoli**, çev. Işık Ergüden, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 76
[19] Löwy ve Sayre, s.18
[20] Besim F. Dellaloğlu, **Romantik Muamma**, 1.Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 14
[21] Frederic C. Beiser, **Aydınlanma, Devrim ve Romantizm**, çev. Aslı Önal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 351
[22] Dellaloğlu, s.13
[23] Berlin, s.78
[24] Rüdiger Safranski, **Romantik Bir Alman Sorunsalı**, çev. Ali Nalbant, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 21
[25] Can Karaböcek, "Alman İdealizminde Bir Uğrak: Erken Romantizmin Politik Boyutu", **Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi**, Sayı: 11, 2018, s. 98

anlayışı Aydınlanmanın evrensellik ilkesi ile taban tabana zıttır, tarihselcilik anlayışı tüm sosyokültürel, politik yapı ve eylemlerin içinde bulunduğu çevre ile etkileşim ve devinim içerisinde oluştuğunu ifade eder.[26] Buradan hareketle Aydınlanmanın getirdiği tek tip değerlere karşı aklın yegâne ölçüt olduğu düşüncesinin içi oyulur, zira tarihselcilik anlayışı aklın tarihselliği ve kültür ile olan bağını ortaya koymaktadır. Herder'in tarihselcilik anlayışının yanında milliyetçilik anlayışı da bir diğer katkısıdır. Herder'in milliyetçiliği Alman şovenizminden hayli uzak bir milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayırt edici iki hususa sahiptir, bunlar devlet ve milleti birbirinden ayrı tutması ve -belki de en önemlisi- tüm milletleri eşit düzeyde ayrıcalıklı gören kültürel çoğulcu tavra sahip olmasıdır.[27]

Kant'ın etkisi ise ilk bakışta şaşırtıcı gelmektedir, bu durumu Ricarda Huch bir masal diyarı olarak görülen romantizmde "en acımasız düşünür" olan Kant'ın anıtı dikilmiştir sözleriyle ifade etmektedir.[28] Kant'ın romantikler üzerindeki etkisi Saf Aklın Eleştirisi, Pratik Aklın Eleştirisi ve Yargı Gücünün Eleştirisi üçlemesinden özellikle Yargı Gücünün Eleştirisi adlı eseri ile okunabilir.[29] Bu eserin romantikler üzerinde bu denli öneme sahip olmasının nedeni, Kant'ın hayal gücüne kurucu bir rol vermiş olmasıdır, bu durum insanın yaratıcılığına verdiği değerle romantik felsefede gözlenmektedir.[30] Özetle romantizmi hayal gücüne duyulan inanç üzerinden tanımlamak istediğimizde Yargı Gücünün Eleştirisi'ni yazmış olan Kant "büyük bir romantiktir".[31] Hayal gücünün burada işaret ettiği konu, doğayı insanın algılayışında bilgi sınırlarını zorlayan sezgisel güç olma durumudur,[32] yani bireyin bilgi sınırını aşıp yaratıcı dehayı harekete geçirdiği noktadır. Kant'ın romantik felsefe üzerindeki etkisi de tam da budur, zira romantikler bireyi yaratıcı özne olarak ele alır ve bir organizma olan doğayı anlamlandırma faaliyeti de buradan şekillenir.

Görüldüğü üzere Almanya'da romantizm bir grup yazar ve çevresi tarafından öncelikle edebi çevrede oluşan bir hareket olarak görülmekle birlikte neredeyse eş

[26] Karaböcek, s. 98
[27] Beiser, s. 336
[28] Ricarda Huch, **Alman Romantizmi**, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s.109
[29] Gamze Keskin, "Kant Felsefesinden Romantisizme Özne ve Hayal Gücü", **Romantizm,** Ed. Fatma Sıla Sandal ve Ulaş Bager Aldemir, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s.81
[30] Keskin, s. 80
[31] Ömer Küçük, **Romantik Geleneğin Sosyoloji ve Sosyal Teoriye Etkileri**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2017, s. 43
[32] Ferber, s.117

zamanlı olarak romantik felsefenin de temelleri atılmıştır. Herder, Kant, Fichte gibi isimlerin yanı sıra yukarıda saydığımız Schlegel, Hölderlin, Novalis gibi isimler de romantik felsefeye katkı sunan yazılarını Athaneum'da yazmıştır. Novalis ve diğer romantiklere göre özne sabit değildir, özne ve nesne arasındaki geçişkenlik durumu romantik felsefenin en temel özelliklerindendir.[33] Özneyi bir sanat yapıtı gibi "üretilen" bir "şey" olarak görürler. Bu sebeple özenin inşası, bireyin yaratıcı dehasına erişeceği kendinin gerçekleştirme edimine son derece büyük önem atfederler. Romantik felsefe açısından bir başka husus da ironidir, romantik ironi kaynağını yine Kant'tan almaktadır. Kant'ın fenomen alan ve numen alan ayrımını aşmayı hedefler romantikler, bu sebeple görünür olanla görünmez olanı ima ederler.[34] Bu bağlamda Novalis'in romantizm tanımı önem taşımaktadır. Novalis, "sıradan şeylere yüksek bir anlam, alışılmışa gizemli bir itibar, bilinene bilinmeyenin onurunu, sonluya sonsuz bir görünüm vererek romantikleştiriyorum." der.[35] Söz konusu ifade belki de en iyi romantizm tanımıdır, romantizmin şahsına münhasır çelişkilerini ve sınırlar arasında dolaşmasını net bir şekilde ifade etmektedir.

Alman Romantizmi ile yaklaşık olarak aynı yıllarda gelişen İngiliz Romantizmine baktığımızda ise Lord Byron'un Goethe'ye yazdığı mektubun işaret ettiği üzere yaptığımız yorumların anakronik olduğunu görmekteyiz. Zira bugün İngiliz romantik şairler arasında hayli bilinir bir isim olan Byron söz konusu mektupta klasikler ve romantikler arası çekişmeye hayli kayıtsız ve uzak ifadeler kullanmaktadır.[36] Dönem içerisinde "romantik grubun" tanımlanması Francis Jeffrey'in Göl Şairleri adı ile anılan grubun yazılarına dair eleştirileri ile başlamıştır.[37] Eleştirisinin temeli söz konusu grubun devrimci kabul edilen ayrıksı görüşleri, topluma dair hoşnutsuzluk duymaları ve Rousseau ile düşüncelerinde ortak paydalar olmasıdır. Göl Şairleri adıyla anılan bu grup William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge öncülüğünde İngiltere'de göl bölgesinde kırsalda yaşayan bir grup şairdir. Wordsworth ve Coleridge isimlerinin önemi Lyrical Ballads isimli esere ortak yazdıkları önsözün İngiltere Romantizmi'nin manifestosu olarak kabul ediliyor

[33] Dellaloğlu, s.37
[34] Dellaloğlu, s. 41
[35] Novalis, **Fragmanla**r, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014 s. 69
[36] Maurice Hindle, "İsyan Eden Dil Devrim Çağında İngiliz Romantikler", **Devrimci Romantizm**, (Ed. Max Blechmaan), çev. Bilal Çölgeçen, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 82
[37] Hindle, s. 82

olmasıdır. Onlardan sonraki kuşak ise Percy Bysshe Shelley, Lord Byron, Southey ve Keats olarak sıralanmaktadır. Tüm bu isimler klasik şiirin sınırlarını yıkan, dilin coşkunluğu ile imgesel bir anlatıma sahip egzotik olana, doğaya, antiklere büyük önem veren ve bunları aşkın bir dille ifade eden eserler vermiştir. Wordsworth doğaya verdiği önemle doğa şairi olarak anılmıştır, Lord Byron antik ve egzotik olana tutkusuyla gezgin misali gezmiştir.

Romantizmin doğum yeri kabul edilen üçüncü ülke yani Fransa'da ise tablo diğer ülkeye göre biraz daha farklıdır. Görece diğer iki ülkeye göre geç geliştiği kabulü hâkim olmakla birlikte Fransız Romantizmi'ni başlıca ayıran durum Aydınlanma'nın siyasal alanda yaratmış olduğu değişimin yarattığı felsefi düşüncenin sanata yansıması olarak ortaya çıkmış olmasıdır.[38] Fransız Romantizmi'nin kökenleri bir Cenevre vatandaşı olan Jean Jacques Rousseau'ya dayandırılmaktadır, Rousseau sonrası ilk isimler ise Chateabriand ve Madame de Steal olarak zikredilmektedir. Rousseau'ya dayandırılma nedeni yukarıda bahsedildiği gibi Yalnız Gezerin Düşleri adlı eserinde "romantik" kelimesinin ilk kullanımlarından birine yer vermiş olması olduğu kadar Sanayi Devrimi'ni görmemiş bir düşünür olarak yaşadığı dönemde bile modern uygarlığa getirmiş olduğu eleştiriler etkilidir. İlerleyen yıllarda ise Fransız Romantizmi açısından Victor Hugo ve Lamartine önemli isimler olarak sıralanmaktadır. Fransız Romantizmi'nde Göl Şairleri'nin eserlerinde olan pastoral tonlar, Novalis'te gördüğümüz gecenin sisleri yoktur, bunun yerine Fransız Romantizmi eşitlik, hürriyet gibi meseleleri dert edinmiş ve bu sorunsallar etrafında şahsına münhasır "coşku" taşıyan eserler vermiştir.[39] Bu açıdan bakıldığında Fransız Romantizmi'nin politik söylem açısından daha etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu üç ülke için bir toparlama niteliğinde değerlendirme yapacak olursak eğer sanatsal yönüyle en ağır basan İngiliz Romantizmi olmuştur. Elbette İngiliz romantikleri de felsefi, politik söylem üretmiştir ancak öncelikle dikkat çeken husus sanat alanında verdikleri eserler olmuştur. Alman romantikleri ise milliyetçi söylemler üzerinde etkiye sahip olmuş, felsefi yönü de oldukça güçlü bir damar olarak karşımızda durmaktadır. Fransız Romantizmi ise diğer ikisine göre daha ağırdan ilerlemiş, ancak daha toplumsal meseleler üzerinde yoğunlaşmıştır. Elbette bu

[38] Hasan Aksakal, Dünyayı Yeniden Büyülemek, s. 159
[39] Aksakal, Dünyayı Yeniden Büyülemek, s. 160-172

farklılığın altında yatan başlıca sebep doğrudan devrim tecrübesinin yaşanmış olmasıdır demek de mümkün görünmektedir.

Romantizmin ne olduğu konusunda ise bu kadar sözden sonra kısaca şunları söylemeye imkân vardır, romantizm Aydınlanma sonrası hâkim olan Kartezyen bakış açısı ve sanatta Klasizm'in yaratmış olduğu sıkı sıkıya kurallara bağlı olma ve duyguların yadsınması durumlarına karşı ortaya çıkmış coşkuya, duygulara, kuralsızlığa vurgu yapan başlangıçta bir sanat akımıyken daha sonra felsefe, siyaset gibi pek çok alana yayılmış bir modern tavırdır. Octavia Paz romantizmi şu sözlerle yorumlamıştır: "Bir edebiyat akımı olan romantizm aynı zamanda yeni bir ahlak, yeni bir erotizm ve yeni bir politikaydı. Bir din olmamış olabilir, ancak estetik ile bir felsefeden daha fazla bir şeydi: Bir düşünme, hissetme, âşık olma, savaşma, gezme tarzıydı-bir yaşama ve ölme tarzı."[40]

1.1.2. Politik Romantizm

Romantizm, Octavia Paz'ın ifadelerinden de anlaşıldığı üzere bir sanat akımı olmaktan çok daha fazladır. Ancak yine de daha çok bu yönüyle ele alınıyor olmasından dolayı önemi ve sirayet ettiği noktalar ıskalanmaktadır. Friedric C. Beiser'in de dediği gibi romantizm aslında daha çok toplumsal ve siyasaldır.[41] Zira romantikler modern politika teorilerine oldukça büyük katkılar sağlamıştır; modern toplumun eleştirisinde öncü rol oynadılar, mekanik modelin yerine organik bir toplum önerdiler, toplum sözleşmesi teorisini ve liberal bireyciliği sorguladılar, cinsel eşitliği savunan bir cinsel politika önerdiler, cemaati önemsediler ancak bireyin önemini es geçmediler, akla değerini teslim ederken aklın yarattığı yıkıcı sonuçları yok saymadılar, modern ekolojik hareketlere benzer bir şekilde doğayı canlı bir organizma olarak ele aldılar.[42]

Romantizm modernitenin içerisinden doğmuş modern bir tepkidir, bir öz eleştiridir. Geçmişteki değer ve idealler adına modernin içinden moderne yönelmiş bir

[40] Octavia Paz, **Çamurdan Doğanla**r, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 1996, s. 62
[41] Funda Gürsoy, "Genel Hatlarıyla Politik Romantizm", **Romantizm,** (Ed. Fatma Sıla Sandal, Ulaş Bager Aldemir), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 374
[42] Dellaloğlu, s. 45

eleştiri olarak karşımızda durmaktadır.[43] Romantizmin eleştirisi sistemden çok sitemin yarattığı sonuçlara yöneliktir, bu eleştirilerin temel savları Weberyen bir ifade ile dünyanın büyüsünün bozulmuş olması, niceliksel bir hâle gelmiş olması, toplumsal bağların kopmuş olması ve rasyonalist soyutun karşısında bir somutun bulunmayışı şeklinde özetlenebilir.[44] Kapitalist sistemin modern dünyada yarattığı sonucun her şeyin bir değer ile ölçülebiliyor olması ve bu niceliksel değerlendirmenin dünyanın büyüsünü bozduğuna inanmaktadır romantikler, ayrıca yasaların da evrensel değil ulusal olduklarına inanmalarından ötürü rasyonalist bakışla yapılan yasalara dair olan güvensizlikleri, cemaat toplumunun mekanikleşen modern toplumda kopma noktasına gelmiş olması romantiklerin meseleleri arasındadır. Beiser, topluma dair yorumları nedeniyle romantiklerin ilkel komünistler olduğu yorumunu yapmaktadır.[45]

Romantiklerin liberal bireyciliği eleştiriyor olmasının nedeni, liberal bireyin çıkar peşinde koşan aktörler olmasıdır ve söz konusu çıkar peşinde koşan aktörlerin yaptığı sözleşme kuramına da karşıdırlar. Zira bu anlayışa göre kişi daima bir diğerinden "fayda" sağlıyor olmalıdır, bu mantıkla oluşan toplumsallık çürüktür; romantiklere göre insanlar bencil değildir, bencillik sonradan öğrendikleri bir niteliktir.[46] Romantikler toplumsal sözleşme teorilerinin oluşturduğu kültürden, tarihten arındırılmış atomistik birey tipine karşılık "personlickheit"i koyuyordu, personlickheit doğayla ve içinde bulunduğu toplumla birliği ve bütünleşmeyi anlatan rekabetçi bireyden farklı olarak "bilmenin, yapmanın ve keyfin ahengine varmış" bir tiptir.[47] Özetle romantizmin personlickheiti ayrıksı bir özgürlüğe sahip birey değil, içinde olduğu politik toplumla bütünleşmiş bir kişiliktir. Bu anlayışı besleyen fikir ise romantiklerin sahip olduğu Bildung idealidir.[48] Bildung kavramı Alman Aydınlanması'nda anahtar kelimelerden biri olarak yer almakta ve Almanca "imaj/imge" anlamına gelen bild kelimesi ile sonuçlanma/nihayete erme anlamı veren -ung ekinin birleşimi ile oluşmuş ve İngilizce'ye genellikle self education, cultivation gibi terimlerle çevrilmiş olup Türkçe olarak ise kendini yetiştirme anlamında

[43] Löwy ve Sayre, s. 33
[44] Löwy ve Sayre, s. 49-68
[45] Beiser, s.373
[46] Dellaloğlu, s. 46-60
[47] Gürsoy, s. 382
[48] Gürsoy, s.382

kullanılmıştır.[49] Bildung, bireyin salt olarak bilgi yüküyle kalifiye bir eğitime tabi olmasını değil, bireyin genel kültür, yaratıcılık, sanat, ahlaki yargılar gibi insani özelliklerinin gelişmesini ve kalıcı bireysel değişim için donanmasını ifade eden bir eğitim sürecidir.[50] Buradan hareketle bildung idealini benimseyen romantik hareketin bireyi estetik ve ahlaki olarak gelişmiş olup biricikliğini yaratıcı gücüyle ortaya koyan ve liberalizmin fayda maksimizasyonu ile hareket eden bireyinin karşısında birliğin iyiliği için hareket eden bir aktördür.

Romantikler çağın ahlaki ve toplumsal cinsiyet rollerine de karşı durmuştur. Cinsel kimlikleri felsefi söylemlerin içerisine alan belki de ilk grup olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kadın ve erkeği insan türünün eşit parçaları olarak okur ve kadının ikincil konumda olmasını eleştirirler, öte yandan evlilik kurumu da romantikler için burjuva ahlakının iki yüzlü yanlarından biri olarak yalnızca cinselliğin bir denetim mekanizmasıdır.[51]

Romantizmin tavrı gereği eleştiri ve ironi kavramları öne çıkmaktadır. Romantik yazarların kullandığı kelimeler incelenirse büyük olasılıkla "eleştiri" sözcüğü çok ön sıralarda listeye girecektir.[52] Zira romantizmin topluma dair almış olduğu tavır eleştirmek üzerinedir. İroni kavramı ise eleştiri konusu olan modernitenin özneyi parçalamasından doğan bir tavırdır, Schelegel buna "kendini üretme ve yok etme arasında gidip gelme" demiştir.[53] Kendini üretmek ve yok etmek arasında gidip gelme tavrı apaçık şekilde Sanayi Devrimi'nin getirdiği kapitalist modern topluma "ayrıksı" olan romantik öznenin kendini soyutlama yoluyla var etme şeklidir.

Romantizm, Aydınlanma ile ortaya çıkan Kartezyen düşünceye tepki olarak çıkmış bir hareket olarak karşımızda olmasına rağmen aklı yadsımamaktadır. Aklın önemini teslim etmekle birlikte yukarıda da değinildiği gibi yarattığı "dünyanın büyü bozumu" etkisini görmezden gelememektedir. Bu bağlamda akla karşı temkinli davranmaktadır. Akıl yerine koyulan coşku ve duyguların hedefi oluşan boşlukları doldurmak ve aklın yıkıcı potansiyele sahip gücünü dengeye alabilmektir.

---

[49] Deniz Soysal, "İnsan Bilimlerinde Bildung Kavramının Yeri", **Flsf Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,** Sayı 1, 2006, s. 117-122

[50] Ramazan Gürel, "Din Eğitiminde Neo-Hümanist Bir İdeal: Bildung İdeali ve Almanya'da Din Eğitimi Anlayışına Etkileri", **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2019, s.323-355

[51] Dellaloğlu, s. 60

[52] Dellaloğlu, s. 45

[53] Dellaloğlu, s. 54

İlk yeşil hareket olarak değerlendirilebilecek yaklaşımlar da yine romantik hareket içerisinde görülmektedir. Özellikle İngiltere'de şehir hayatından uzaklaşıp bir göl kenarına kaçan Göl Şairleri olarak adlandırılan romantik isimlerde görüldüğü üzere romantikler için doğa insanın en güvenli sığınağı olmakla birlikte Tanrı'ya yaklaşım alanıdır.[54] Bu bağlamda Kant'tan etkiler taşıdığını daha önce belirttiğimiz romantik hareketin doğa ile ilişkisi aracılığı ile Tanrı'ya yaklaşma fikrinin Kant'ın transandental yaklaşımı ile de uyuştuğu görülmektedir.

Romantizmi milliyetçilik ve faşizmle bağdaştırarak incelemek romantizmin ilerici ve devrimci yönünü ıskalamaya neden olmaktadır. Romantizm aslında bir katalizör görevi görmektedir ve en sağdan en sola kadar kendine yer bulabilmektedir. Esas itibariyle ise romantizm ne ilerici ne de gericidir, romantizm Löwy ve Sayre'ın ifadesiyle siyasal bir hermafrodit, yani hünsa bir kavramdır.[55] Bu nedenle romantizmin en sağdan en sola kadar birçok çehresi bulunmaktadır. Kabul görmüş romantizm türleri şu şekilde sıralanabilir: Onarıcı romantizm, tutucu/muhafazakâr romantizm, faşist romantizm, mütevekkil romantizm, reformcu romantizm ve devrimci/ütopik romantizm. Devrimci/ütopik romantizm ise kendi içerisinde Jakoben-Demokratik romantizm, popülist romantizmi ütopik-hümanist sosyalist romantizm, liberter romantizm ve Marksist romantizm olarak ayrılmaktadır.

1.1.2.1. Onarıcı Romantizm

Modern kapitalist toplumun yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle eski düzenin sakin atmosferine özlem duymak temel dinamiğini oluşturmaktadır.[56] Özlem duyulan eski genellikle Orta çağı ifade etmekle birlikte pre-kapitalist dönemi anlatmaktadır.[57] Bilhassa "yitik doğal hâl, yitik diyarlar, yitik özgürlük" temalarının ön planda olduğu görülmektedir.[58] Zira büyüsü bozulmuş olan dünyada kaybedilen ahenk aranmaktadır, dönmek istenilen zaman ve değerler "yitik" olanlar içerisinde saklıdır. Onarıcı romantizm temsilcileri ilk Alman romantikler (Frühromantik) ve İngiliz Göl

[54] Ferber, s. 92
[55] Löwy ve Sayre, s. 184
[56] Fergana Kocadoru, **Alman Romantizmi ve Dehanın Yalnızlığı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015, s. 28
[57] Löwy ve Sayre, s.90
[58] Aksakal, Politik Romantizm, s.64

Şairleridir, Türkiye açısından ise Ali Suavi, Nihal Atsız ve Mavi Anadolucular olarak sayılabilir.[59]

1.1.2.2. Tutucu/Muhafazakâr Romantizm

Muhafazakâr romantizmin Fransa ve Avrupa'nın diğer ülkeleri açısından amaçladığı durum farklıdır. Fransa açısından devrim öncesi döneme dönüşü arzu eder, Avrupa açısından ise 18. Yüzyılın sonu ile 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemin durumunu korumak istemektedir.[60] Söz konusu romantikler artık geçmiş düzenin geri gelmeyeceği idrakine sahiptir, ancak var olan düzenin içerisinde eski-yeni dikatomisi içerisinde çareyi "tutucu" tavır almakta görmüşlerdir.[61] Eski ve yeni arasında bir köprü olarak da değerlendirmek elbette mümkündür[62] söz konusu geçişi, zira muhafazakar romantikler kapitalist toplumun araçlarını da reddetmeyerek olan düzen içerisinde tutucu bir tavır almışlardır.

Onarıcı romantizm ve muhafazakâr romantizm arasında ayrım yapabilmek güç gözükse de temel ayırıcı nokta kapitalist düzenin öğelerinin kabul edilip edilmeyişidir, onarıcı romantizm tamamen dışlayıcı olurken muhafazakâr romantizm daha çok bir ara konumu işgal etmektedir.[63]

1.1.2.3. Faşist Romantizm

Faşist romantizm belki de romantizm türleri içerisinde en çok zikredilen türdür, bunun nedeni romantizmin politik yönünün genel itibariyle faşist ve milliyetçi bir ton taşıdığına yönelik hâkim olan kanıdır. Söz konusu durumun sebebi esas itibariyle romantizmin doğduğu dönem ve toplumların içerisinden geçtiği tarihsel ve sosyolojik zemindir. Zira Sturm and Drung Hareketi, Almanya'da sözü edilmeye başlanan "üstinsan" fikri, Napoleon etkisi ve yeniden Alman gücü oluşturma isteği bir araya geldiğinde sonuç kaçınılmaz görülmektedir.[64] Romantiklerde ağır basan bir düşünce

[59] Aksakal, Politik Romantizm, s. 66
[60] Löwy ve Sayre, s.94
[61] Kocadoru, s. 28
[62] Aksakal, Politik Romantizm, s. 67
[63] Löwy ve Sayre, s.94
[64] Kocadoru, s. 29

olarak milliyetçiliğin kültürel olarak ele alınışı "kültürel benzersizlik" fikrinden kaynak almaktadır, bu benzersizlik ve eşsizlik algısı ise faşizmi doğuran sebepler arasındadır.[65] Faşist romantizmde kapitalist toplum reddedildiği gibi komünizmin de sert bir şekilde reddedildiği görülmektedir, öte yandan faşist romantizmin bir diğer ağır basan tavrı ise anti-semitizm olarak karşımıza çıkmaktadır.[66]

1.1.2.4. Mütevekkil Romantizm

Kapitalist düzenin yok olacağına dair umutlar yok olunca düzenin kabulüne dayanır, bu bağlamda muhafazakâr romantizmle yakın görülür ancak mütevekkil romantizmin eleştiri boyutu daha ağır basmaktadır.[67] En belirgin ifadeleri Tönnies ve Weber'de görülmektedir ve "kürsü sosyalizmi" adıyla anılmaktadır.[68]

1.1.2.5. Reformcu Romantizm

Mütevekkil romantizmin sorunlara eleştirinin dışında bir de çözüm üreten hâlidir demek doğru olacaktır. Eski değerlerin geri gelebileceğine dair inanç taşımaları da önemli bir husustur.[69] Dikkat çekici bir başka önemli özellikleri ise esasında reformcu romantikler geçmişe dair çok büyük bir arzu içerisinde değildir, yalnızca şimdiden daha iyi olduğuna inandıkları için geçmişi bugüne yeğlemektedirler.[70] Sahip oldukları bu inancın kökeni kapitalist modern topluma karşı duydukları hoşnutsuzluktur. Geçmişte buldukları "iyilik" modern uygarlığın, makinelerin, sanayi bacalarının olmamasıdır.

1.1.2.6. Devrimci Romantizm

Yukarıda değinmiş olduğumuz romantizm türlerinin -faşist romantizm hariç- ortak noktası geçmişin arzu nesnesi durumunda olmasıdır, ancak devrimci romantizm

[65] Aksakal, Politik Romantizm, s. 69
[66] Löwy ve Sayre, s. 100
[67] Aksakal, Politik Romantizm, s. 72
[68] Löwy ve Sayre, s.102
[69] Aksakal, Politik Romantizm, s. 73
[70] Aksakal, Politik Romantizm, s. 74

yitip gitmiş geçmiş idealine yaslanmaz, aksine geleceğe bakmaktadır. Tıpkı madalyonun diğer yüzü diyebileceğimiz faşist romantizm gibi aradığı cennet gelecektedir. Kapitalizmin ortadan kalkmış olduğu eşitlikçi bir ütopya özlemi duymaktadır.[71] Devrimci romantizm diğer romantizm türlerinden farklı olarak pek çok farklı alt türü de bünyesinde barındırmaktadır, bunları Jakoben-demokrat, popülist, ütopik-hümanist, özgürlükçü ve Marksist olarak sıralamamız mümkündür.[72]

Jakoben-demokrat romantiklerin temel aldıkları düzen genel olarak Antik Yunan ve Roma'dan esin almaktadır ve tedrici bir devrim değil kökten kopuşu tercih etmektedir.[73] Almanya'da Hölderlin ve Heine devrimin ilk yıllarında Jakoben-demokrat romantizm çizgisindeyken daha sonra onarıcı romantizm çizgisine kaymışlardır, İngiltere'de ise Göl Şairleri bu görüşe sahiptir. Zaman olarak kısıtlı bir döneme sahiptir bu romantizm türü, zira romantik hareket ilk yıllarında Fransız Devrimi yanlısı olmasına rağmen daha sonra toplumun geldiği durumla saf değiştirmiştir.

Popülist romantizm ise sanayi kapitalizmine karşı olduğu gibi monarşi ve köleliğe de karşı bir tavra sahiptir. Modern öncesi zanaatkar topluma benzer şekilde bir düzeni tahayyül etmektedir. Sismondi önemli bir isimdir, zira köylülüğü devrimci fikirlere eklemlemek arzusu ile "halka gitmek" kavramını ortaya atmıştır.[74] Rus Narodnikleri ve Türkiye'de bilhassa Fakir Baykurt, Mahmut Makal gibi isimlerde gördüğümüz "köycülük" popülist romantik tona sahip duruşlardır.

Ütopik-hümanist romantikler sınıf adına değil ezilen tüm insanlık adına eleştiri yöneltir.[75] Manifesto'da Marks ve Engels'in ifadesiyle "zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi kalmayan" insanlık adına endüstriyel burjuva toplumuna alternatif model sunma gayreti ile ütopya tasarlayan Charles Fourier bu anlamda bir ütopik-romantiktir.

Liberter romantizm yani anarşizm ise Peter Marshall'ın ifadesiyle "imkânsızı ister", devletin olmadığı doğal insani durumu tahayyül etmektedir.[76] Öte yandan

[71] Löwy ve Sayre, s. 107
[72] Aksakal, Politik Romantizm, s. 75
[73] Löwy ve Sayre, s. 108
[74] Löwy ve Sayre, s. 113
[75] Löwy ve Sayre, s. 114
[76] Peter Marshall, **Anarşizmin Tarihi, İmkânsızı İstemek**, çev. Yavuz Alogan, İmge Kitapevi, Ankara, 2003

imkânsızı tahayyül etmek konusunda aynı şeyi Gün Zileli romantizm için dile getirir, "gökleri fethetme arzusu" taşıdığına vurgu yapar.[77] Bu bağlamda devrimi arzu eden her hareketin özünde romantik olduğu ve romantizmin devrimler açısından itici güç olduğu açıktır. Somut olan durumdan politik düzlemde en uç noktada ayrışmayı ifade eden anarşizmin de romantik olduğu yorumunu yapmak çok abes olmayacaktır, bu nedenle Bakunin, Proudhon gibi anarşist isimlerin "romantik" olduğunu da söylemek mümkün görünür.

Marksist yaklaşımı ise elbette diğerlerinden ayıran proletarya mücadelesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Romantizmin etkisi Marksizm üzerinde genellikle Germen kültüründe György Lucaks, Ernst Bloch ve Walter Benjamin'de görülmekle beraber Fransa'da Lefebre üzerinde de etkili olduğunu söylemek mümkün görülmektedir.[78]

1.2. MARKSİZM VE ROMANTİZM

Marksizm ve Romantizmi bağdaştırarak bir arada okumak abesle iştigal ediyor olmak gibi gelse de daha önce değindiğimiz üzere Beiser romantikleri "ilkel komünist" olarak görmektedir. Bu durumun elbette birincil sebebi romantizmin de leitmotifinin anti kapitalist tavır olmasıdır. Hatta tarihsel olarak baktığımızda anti kapitalist tutum açısından romantizm Marksizm'in öncülüdür.

Öte yandan kapitalist toplumda her şeyin alınıp satılır şekilde nicelleştirilmesi Marx'ın antikapitalist eleştirilerinden biri olmakla beraber romantizm de nicelleştirme ve Mamonizm'in[79] karşısında durmaktadır.[80] Değerlerin nicelleşmesi sonucunda ortaya çıkan yabancılaşmanın Marx ve romantizm açısından paralelliğine Michael Löwy 1987 tarihli makalesinde dikkat çekmektedir.[81] Yabancılaşma kavramı bir kopuş, tersine dönüş ve baskıyı ifade eden bir kavram olarak Marksist literatürde yer

[77] Gün Zileli, "Devrimci Romantizmin Mızrak Ucu Olarak Anarşizm", **Romantizm,** (Ed. Fatma Sıla Sandal, Ulaş Bager Aldemir), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 449

[78] Löwy ve Sayre, s. 120

[79] Carlyle'a ait bir kavram olan Mamonizm, İngiltere'yi yönettiğine inanılan para tanrısı Mamon'a tapınmak olarak açıklanabilir.

[80] Michael Löwy, **Demir Kafes,** çev. Nihan Çetinkaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, (Demir Kafes), s. 37

[81] Michael Löwy, "The Romantic and The Marxist Critique of Modern Civilization", **Theory and Society**, Vol. 16, 1987, s. 891-904

almaktadır. Söz konusu kopuş işçinin ürettiği ürüne, insanın kendi doğasına olan yabancılaşmasıdır, tersine dönüş insanın etkinliği ve ekonomik ilişkiler arasındaki bağın tersine dönüşüdür, baskı ise sermayenin bir nesne olarak özneyi yani işçiyi baskı altına almasıdır.[82] Bireyin biricikliği ve yaratıcı gücünün önemine atıfta bulunan romantizm ile paralel olan bir yaklaşımdır yabancılaşma kavramı, Jürgen Habermas bu bağlamda Marx'ın romantik sosyalist olduğu yorumunu yapmaktadır.[83]

Marx ve Engels'in sıkı Balzac okuru olmaları[84] da hayli önemli bir durumdur, Engels Balzac'tan pek çok şey öğrendiğini ifade etmiştir.[85] Elbette Marx'ta ve Engels'te geçmişe dönüşe dair izler bulmak güçtür, daha ziyade geleceğe odaklı görüşler sunmaktadırlar ancak Balzac'ta kabul ettikleri yazarın kapitalist topluma yönelttiği romantik eleştiridir. Balzac'ın yanı sıra toplumu romantik perspektif ile eleştiren Thomas Carlyle da okudukları isimlerden biridir. Hatta Engels yazarın çok bilinen Past and Present (Geçmiş ve Şimdi) adlı eserinin özetini yazmış ve bu yazıda yazarın tutucu tavrını eleştirse de kapitalist topluma yönelttiği Mammon'a tapınma eleştirisine katılmıştır.[86]

Marx ve yakın dostu Engels'in direkt olarak romantik olduğunu söylemek elbette ki güç, hatta belki de imkânsız görünür. Ancak Aydınlanma fikirleri ve klasik iktisat teorileri üzerinden fikirleri oluşsa da romantiklerin yaptığı eleştirileri de takip ederek iki görüş arasındaki sınır ve çelişkileri tespit edebilmiştir. Bu anlamda Marx ne romantik ne de modernleştiricidir. Marx uygarlığın getirdiği açılımları kabul etmekle beraber prekapitalist toplumda var olan insani değerlerin de hakkını teslim etmekteydi ve bu ikisini birbirine eklemlemiş üst düzey bir toplumu tahayyül etmekteydi.[87]

Rosa Luxemburg romantik düşünce ile taban tabana zıt görülmekle birlikte Sermaye Birikimi adlı eseri romantik iktisatçı Sismondi'nin incelemelerinden esin almaktadır, onun yaklaşımını David Ricardo'nun ötesinde görmüştür.[88] Luxemburg

---

[82] Gêrard Dumênil, Michael Löwy, Emmanuel Renault, Marksizmin 100 Kavramı, çev. Gözde Orhan, Yordam Kitap, 3. Baskı, 2018, s. 182-185

[83] Löwy ve Sayre, s. 136

[84] Marks'ın 18 Brumaire'inde yaptığı isabetli çıkarımların dahi Balzac'ın sıkı bir takipçisi olmasına bağlandığı görüşler/yorumlar mevcuttur.

[85] Engels, "Letter to Miss Harkness" aktaran Michael Löwy, **Dünya'yı Değiştirmek Üzerine**, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, (Dünya'yı Değiştirmek Üzerine), s. 23

[86] Löwy ve Sayre, s. 127

[87] Löwy ve Sayre, s. 140

[88] Löwy ve Sayre, s. 141

kapitalist toplumun prekapitalist dönem içerisinde doğup geliştiğini ifade etmektedir, bu anlamda dört amaç olduğunu ifade eder:

1-Balta girmemiş alanlar, madenler, toprak vb. tüm önemli üretim araçlarına sahip olmak

2-İş gücünü hizmetine almak

3-Meta ekonomisini oluşturmak

4-Ticaret ile tarımı ayırmak

Bu amaçlar doğrultusunda kapitalizm, prekapitalist toplumun değerleri ile mücadele eder ve yıkmayı planlar, bu çaba doğrultusunda kuvvet kullanımı da gerçekleşir-ki bu Luxemburg'un militarizm ve kapitalizm arasındaki ilişkiyi okuduğu noktadır.[89] Luxemburg'un iktisadi kavrayışı üzerinde prekapitalist toplumu ön plana alması romantik düşünce açısından önemlidir. Zira kapitalist toplumun oluşumunu bu dönemde gördüğü gibi ilkel komünist toplum olarak da bu dönemi ele almaktaydı. Bu bağlamda sosyalist düzenin kapitalizmi doğurmadan önceki hâliyle ilkel toplumda bulmaktadır, bu da devrimci romantik düşünce ile paralel bir doğrultudur. Öte yandan Luxemburg'un ölümü kelimenin diğer anlamıyla romantize edilen bir diğer durumdur, sağ militerler tarafından öldürülmüş olması nedeniyle devrimci-romantik söylem tarafından bir kurban, şehit olarak anılmaktadır.[90]

György Lukacs ise genel olarak düşünceleri genç ve olgun Lukacs olarak iki ayrı dönem olarak ele alınmaktadır ve hayatının belli dönemlerinde romantizme yaklaşmış belli dönemlerinde ise romantizm eleştirisi yaparak karşı kutupta yer almıştır. Genel hatları ile bakacak olursak Lukacs'ı romantik düzleme yakın doğrultuda ele alabildiğimiz konu kültüre yaptığı büyük atıftır. Bu yönden Luxemburg ve Marks'tan ayrı bir konumda yer almaktadır. Eski ve Yeni Kültür adlı çalışmasında eskinin kültürü ile yeninin "olmayan kültürü"nü kıyaslamıştır, bu eserinde organik kültür olarak andığı Antik Yunan ve Rönans'tır, kapitalizmin gün yüzüne çıkması ile her şey alınıp satılır bir meta hâline gelmiştir. Bu durumun yarattığı tahrip kültürü yok etmektedir, bu duruma karşın Lukacs aleni olarak romantik devrimci bir çağrı yapmakta ve sosyalist toplumun kapitalizmin kopardığı kültürel süreklilik ipini

[89] H. Emre Bagce, "Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi**", İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** No:28, 2003, 63-79

[90] Tanıl Bora, "Rosa", **Birikim Haftalık**, https://birikimdergisi.com/haftalik/9313/rosa, 16.01.2019, (Erişim Tarihi: 15.04.2022)

yeniden bağlayacağını, bu bağlamın da prekapitalist toplumların kültürü olacağını ifade etmektedir.[91]

Umut İlkesi'nin yazarı yani bir ütopyacı olan Ernst Bloch elbette romantizm ve devrim konuşulurken es geçilemeyecek bir öneme sahiptir. Bloch'u Felsefi-Siyasi Profiller adlı eserinde Jürgen Habermas "Marksist Schelling" olarak tanımlamıştır, zira bu tanımlama Bloch'un bilhassa doğa felsefesi başta olmak üzere düşüncelerinin romantik motiflerle bağlantısını izlemek açısından önemi büyüktür.[92] Marksist paradigma genel olarak karşı çıksa da Bloch özgün bir sentez üretmeyi ve var olmayanın ontolojisinin varlık olduğu fikri ve tamamlanmamış zaman gibi kavramların kurucusu olmuştur.

1.3. TÜRKİYE'DE ROMANTİZM

Romantizm Aydınlanma, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi, Napolyon işgalleri gibi toplumsal kırılma anları ve dolayısıyla meydana gelen modern bir tepki olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak söz konusu Türkiye olduğunda durum yukarıda söz edilenlerden farklıdır. Zira Türkiye'de romantizm bir devrim veya savaş sonrası değil, modernleşen Batı karşısında "geri" kalmış olmanın verdiği kabul görme ve kendini aşma/ispat etme arzusu ile şekillenmiştir.[93] Burada Şerif Mardin'in "geç modernleşen toplumlarda romantizmin bir fikrî güç olduğu" görüşünü hatırlamak ve bu çalışmada temel olarak bu perspektif ile Türkiye'de romantizmin izinin sürüldüğünü söylemek gerekir.

Tanzimat ile başlayan modernleşme atılımları ile Batı düşüncesinde yaşanan dönüşümler, büyük fikirler de Osmanlı'ya ulaşmaya başlamıştır. Batı bu dönem içerisinde önce Aydınlanma yaşamış daha sonra Karşı Aydınlanma görüşleri ortaya çıkmış ve her iki kutbun oluşturduğu bir düşünsel zenginlik ortamına sahiptir. Ancak modernleşmeye "geç kalmış" Osmanlı için başlangıçta bu ifadelerin pek bir karşılığı yoktur, "Galilei öncesi bir bilinçle Hegel sonrası bir dünyaya uyum çabası"[94]

---

[91] Löwy ve Sayre, s. 149

[92] Arno Münster, "Ernst Bloch ve Devrimci Romantizm", **Devrimci Romantizm**, (Ed. Max Blechmaan), çev. Bilal Çölgeçen, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 222

[93] Hasan Aksakal, **Türk Politik Kültüründe Romantizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015 (TPKR). s. 15

[94] Daryush Shayagen, **Yaralı Bilinç**, 5.Baskı, çev. Haldun Bayri, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s.69

gösterilmektedir demek çok da abes olmayacaktır. Örneğin, Ahmet Cevdet Paşa'nın 1854 ile 1884 arasında yazdığı Tarih-i Cevdet adlı eserinde bile Fransız Aydınlanma filozoflarının tam anlaşılmamış olduğu görülmektedir.[95] Aydınlanma düşünürlerinin savunduğu sınanabilir rejimler, eşitlik, özgürlük gibi değerler olumsuz yorumlar ile değerlendirilmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından kısa bir süre sonra doğmuş olan Namık Kemal (1840-1888) politik düşünce alanında ve Türk Romantizmi konusunda kült bir isimdir. Vatan şairi olarak anılan Kemal, düşünceleri derin etkiler yaratmış, ancak aynı zamanda büyük eleştiriler almış hatta sürgüne uğramış bir düşünürdür. Namık Kemal'in düşünsel ve edebi kaynaklarına bakıldığında edebiyatta Victor Hugo, düşünsel alanda ise Rousseau'nun izleyicisi olduğu görülmektedir. İslami perspektiften uzaklaşamayan Namık Kemal için şüpheci, rasyonalist yaklaşımlar pek de kabul edilebilir değildi, bu bağlamda Karşı Aydınlanma'ya yakın bir tavır alması da şaşılacak bir durum değildir. Herder'in volkgeist görüşünü benimsiyor, Rousseau'nun kuvvetler ayrılığın İslami yorumunu yapıyordu. Az bilinir ve yayınlamak imkânı olmadıysa da Toplum Sözleşmesi'nin Müslümanca bir versiyonunu yazmak girişimi dahi olmuştur. Herder'in "Bir şair kendi etrafında bir millet var eder, onlara görülecek bir dünya verir ve ruhlarını, onları o dünyaya götürmek üzere elinde tutar."[96] sözleri ile tanımladığı şair imgesi Türkiye açısından Namık Kemal'den başkası değildir. Zira vatan-millet-hürriyet üçlüsüne sıkı sıkıya bağlı olarak kurduğu düşünceleri ile Namık Kemal bir kült haline gelmiştir, onu sürgüne yollayan Keçecizade Fuad Paşa bile "Şu Namık'ı önce asmalı sonra ölüsünün altında ağlamalı" ifadesinde bulunmuştur. Namık Kemal'i bu denli önemli yapan neydi? Öncelikle Namık Kemal, Genç Osmanlı hareketi içerisinde siyasal düşünce üreten ilk isim olmakla müstesna bir öneme sahiptir.[97] Diğer taraftan Herder'in görüşlerini izleyerek bir din, dil ve coğrafya etrafında birleşen milletlerin "şahsına münhasır" benzersizliklerini yaşamasına dair duyduğu inanç, bu bağlamda vatan ve hürriyet kavramlarını ön plana alması hayli önem taşımaktadır.[98] Daha önce

[95] Hasan Aksakal, **Türk Muhafazakârlığı Terennüm, Tereddüt, Tahakküm**, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 76(Türk Muhafazakârlığı)
[96] Herder'den aktaran Hasan Aksakal, TPKR s. 83
[97] Cemil Koçak, "Namık Kemal", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi,** Ed. Mehmet Ö. Alkan, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 244
[98] Aksakal, TPKR, s. 78

değinildiği gibi tüm bunları yaparken gayreti Batı düşüncesi ve İslami düşüncenin uyumunu vurgulamaktır.[99]

Türkiye'de politik alanda romantikleşmeye sebep olan bir takım unsur ve sorunlar bulunmaktadır. Genel itibariyle bunları gençlik dinamizmi, orta çağ merakı, melankolik mazi düşü, çelişkili modernleşme, aydınlanmaya dair eksiklik şeklinde sıralamak mümkündür.[100]

Gençlik, Şerif Mardin'in Tanzimat ve Aydınlar başlıklı yazısında da belirttiği gibi Tanzimat'ın başlangıcı itibariyle umut konusu olmuştur. Esas itibariyle Osmanlı düşüncesi için paradigma değişimidir bu durum, zira Tanzimat'a kadar hâkim olan kanı devleti tecrübeli kişilerin kurtaracağı fikriydi, ancak artık kurtarıcı olarak gençlik görülmektedir.[101] Bu değişimin elbette temelinde modern Batı'nın tarihin evriminin toplulukları iyiye götüreceği ve bunu da yeni kuşakların yapacağı savı yatmaktaydı. Devleti kurtarma misyonu ile yüklü gençliğin Batı'ya açılması ile öncelikle Batı'nın modern edebi türlerinde ilk eserler verilmiş, edebiyatta başlayan yenilik düşünce dünyasına da tedricen yansımıştır. Heyecan ve yarının coşkusu ile yapılan hürriyet, millet, vatan gibi tartışmalar düşünce dünyasını romantikleştirmiştir.[102]

Orta çağ romantik düşüncenin ilk romantiklerden itibaren iki temel referansından biridir, diğeri ise antikapitalist toplum eleştirisidir. orta çağın önemi ise ikinci madde ile var olmaktadır, kapitalizm öncesi büyüsü bozulmamış toplum olması nedeniyle değerlidir. Türk düşünce dünyasında ise geçmişin kıymeti modernleşme tecrübesine dair başarısız olma korkusundan kaynaklanmaktadır. Bir tarafta adeta Batı'nın sözünü ettiği büyüsü bozulmamış çağlardan kalmış gibi duran Osmanlı vardır, üstelik referans tarihler gerçek anlamda güçlü olduğu dönemlerdir, bu nedenle bu dönemlere sığınmak ve methiyeler düzmek kaçınılmaz olmuştur. Örneğin Namık Kemal Celaleddin Harzemşah, Fatih ve Eyyübi gibi isimleri edebi eser niteliğinde yazıyor ve geçmişin ne denli iyi koşullara sahip olduğunu vurguluyordu.[103] Hikmet Kıvılcımlı daha ileri bir tarihte ve sol cenahtan benzer bir şekilde Osmanlı'nın ilk yıllarının güzide bir sosyalizm örneği olduğunu okuyordu. Onarıcı Romantizm

[99] Koçak, s. 246
[100] Aksakal, s. 45
[101] Şerif Mardin, "Tanzimat ve Aydınlar", **Türkiye'de Din ve Siyaset**, Ed. Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011 s.561
[102] Aksakal, s. 47
[103] Aksakal, s. 49

başlığında adlarını andığımız Mavi Anadolucular (Halikarnas Balıkçısı, Selahattin Eyüboğlu, Azra Erhat) ise makarayı daha geriye sarıp Batı düşüncesinin kaynağı olarak okunan Antik Yunan ve Hıristiyan düşüncesinin köklerini Anadolu'da buluyordu.[104] Buradan hareketle esas itibariyle bu topraklarda bulunan her değerin bugüne taşınması gerektiğini savunmuşlardır, Batılılaşmak bir anlamda onların gözünden geçmiş değerlerle yeniden kuşatılmaktır.

Geçmiş üzerinden yorumlar yapmanın elbette bir diğer yüzü de melankoliye kaçan bir mazi rüyasına sahip olmaktır. Bu anlamda da Yahya Kemal çevresinde ekolleşen "kökü mâzide âti" fikri anılmaya değerdir, bu fikir kültürel duruş ve duyuş anlamında muhafazakârlığa yakınlık sağlamaktadır. Samiha Ayverdi bu düşünsel izlek üzerinde daha ileri gitmiş ve Osmanlı üzerinden altın çağ vurgusu yaparak cumhuriyeti geçmişe karşı sorumsuz davranmakla itham etmiştir. Cemil Meriç ise "Geriye Dönün!" çağrısı yapmaktan ve polemiklere girmekten hiç çekinmemiştir, tarihin akışı içerisinde geriye dönmek ne denli beyhude bir çabadır ve bu rasyonellikten uzak ifade ne kadar romantize edilmiş bir söylemdir tartışmaya hâlâ açıktır.

Geçmişe dönük melankolik özlemin yanı sıra romantik düşüncenin en önemli tavrının antikapitalist duruş olduğunu yeniden belirtmek gerekir, ancak Türk düşüncesi açısından bu durum biraz daha farklıdır. Zira modernleşmenin yaşandığı ve aynı zamanda Türk Romantizmi'nin oluştuğu döneme dönüp baktığımızda yani Tanzimat sonrası ve cumhuriyetin ilk on yıllarına, kapitalist bir toplum olmadığını görmekteyiz. Kapitalist bir toplum olmadığı gibi münevver değerlere erişmenin, refahın yolu kapitalistleşmekten geçmektedir. Bu nedenle antikapitalist tavır almak bir yana, aksine sanayileşme çabası ön plana çıkmaktadır. Sol hareketler ve İsmet Özel'in Üç Mesele adlı eserinde yapmış olduğu eleştiriler haricinde Türk düşüncesinde hâkim olan paradigma kapitalistleşmek olmuştur. Bu nedenle Türk sol hareketlerinin antikapitalist toplum eleştirisi üzerinden de romantik düşünce ile aynı konumda yer aldığını söylememiz mümkün görünmektedir.

Romantikler için uzak olan, farklı olan daima bir merak meselesi olmuştur. Bu nedenle romantik düşünce açısından çeviri faaliyeti oldukça büyük önem taşımaktadır. Eserlerin çeviri yoluyla kazanılması uzakları bir parça yakınlaştıran, bilinmeze

[104] Kaya Akyıldız, "Mavi Anadoluculuk", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 3 Modernleşme ve Batıcılık**, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 465-488

bilinirlik katan bir yol olmuştur. Türk modernleşmesi için ise Batı'ya yakınlaşmanın, onu anlamanın ilk yolu yine çeviri olmuştur. Tanzimat ile Namık Kemal'in de görev alacağı Tercüme Odası açılmış, ilk çeviriler yapılmıştır. İlk dönem yapılan çevirilerin kazanımı roman gibi yeni türlerin kazanılması olmuştur. Zira bu dönem ile cumhuriyetin ilk yılları arasında yapılan çevirilerin sayısı hâlâ oldukça azdır.[105] Cumhuriyet sonrasında çeviri faaliyeti daha fazla gelişim göstermiştir, ki bu anlamda Hasan Ali Yücel'in gayret ve çalışmaları çok büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı'nın düşünsel anlamda 18. yüzyılı yaşamadığını söylemek abartılı olmayacaktır. Batı'da Fransız Devrimi'ni hazırlayan, bitişinin ardındaki ilk birkaç on yıl için Sanayi Devrimi ile modernleşmenin ayyuka çıktığı o büyük sancılara ve düşünsel dönüşümlere sahne olan yüzyıl adeta Osmanlı'yı teğet geçmiştir. 19.yüzyılda başlayan Osmanlı modernleşmesi hayli aceleci, yer yer Garbiyatçı öfke tonuna sahip bir şekilde gerçekleşmiştir. Acelecidir zira "catch up" şeklinde tüm ya da doğru ifadeyle modern topluma ulaşmaya yarayacak her şeyi almaya gayret etmektedir. Öte Garbiyatçı bir öfke vardır, zira ahlaksız, sömürgeci ve Doğu'dan çaldıkları ile zengin ve ileri durumda olan Batı ile karşı karşıya kalmak "Batı'ya rağmen Batılılaşmak" fikrini doğurmakta ve bu da öfkenin kaynağı olmaktadır.

Türkiye'de politik romantizm yine romantizm gibi farklı çehrelere bürünmüş şekilde siyasal düzlemde soldan sağa her alanda görülmektedir. Türkiye üzerinden isimlendirme yapılacaksa İslamcı Romantizm, Muhafazakâr Romantizm, Kemalist Romantizm, Milliyetçi ve Faşist Romantizm, Devrimci Romantizm, Popülist Romantizm ve Hümanist Romantizm gibi çeşitli çehreler görmek mümkündür.[106]

Türkiye'de sol hareketler üzerinden romantizm değerlendirmesi yapmak ise modernleşme ile başlayan genel politik iklimden bağımsız olarak düşünülebilecek bir durum değildir. Zira söz konusu etkiler politik iklimin tamamını romantikleştirmektedir, bu bağlamda Türk solu da en az Türk sağı kadar romantiktir demek mümkündür. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde gençlik, devlet, tarih, modernleşme gibi romantikleştirici temalar üzerinden Türk solunda romantizmin izleri aramaya gayretini gösterilecektir.

---

[105] Özlem Berk, "Batılılaşma ve Çeviri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 3 Modernleşme ve Batıcılık**, Ed. Uygur Kocabaşoğlu, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 511

[106] Aksakal, s. 289

İKİNCİ BÖLÜM
MODERNLEŞME, ROMANTİZM VE TÜRK SOL HAREKETİ

2.1. ROMANTİZM VE MODERNİTE ELEŞTİRİLERİ

Modern kelimesinin ilk kullanımı karşımıza V. yüzyılda Hıristiyanlığı pagan dönem geleneklerinden ayrıştırmak amacıyla kullanılmıştır. Modern kelimesi, kelime olarak Latince "modo" sözcüğünden türemiş olan "modernus" kelimesinden türeyerek doğmuş olup anlamı en yalın ifadeyle "tam olarak şimdi" olarak dile getirilebilir.[107] Ahmet Cevizci modernleşmeyi Felsefe Sözlüğü adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

> *Modernleşme toplumun eski ya da geleneksel olandan yeni olana doğru sosyal, ekonomik ve toplumsal değişmesini ifade eder. Modernite ya da modernlik ise modernleşmenin söz konusu dönüştürücü koşullarıyla ilgili deneyimi tanımlar. Oysa modernizm modernin bu boyutlarından ayrılmaz olan kültürel faaliyeti, eğilimlerle dünya görüşünü ortaya koyar. Modernizm Aydınlanmayla birlikte gerçekleşen entelektüel dönüşümün ortaya çıkardığı dünya görüşünü, hümanizm, dünyevileşme ve demokrasi temeli üzerine yükselen bilimci, akılcı, ilerlemeci ve insan merkezli ideolojiyi ifade eder.*[108]

Modern kelimesi eski olandan kopup yeni olana doğru evrilmeyi ifade ettiği için kullanımı geçmişten azade bugüne/çağa ait şeklinde olmuştur. Esas itibariyle geçmişten kopuş modernitenin itici gücünü oluşturmaktadır, bu bağlamda geleneksel olandan bütünüyle kopuşu ifade etmektedir. Rönesans ile başlayan insanın aklına yönelen tutumun 17. yüzyılda "querelle des anciens et de moderns" yani Türkçe karşılığı ile eski ve modernin arasındaki çatışma hâlini almıştır. Kant'ın meşhur "aklını kullan" mottosu modernleşmenin ve Aydınlanmanın kilidi hâline gelmiştir.[109] Eric Hobsbown'ın tabiriyle bu dönem devrimler çağı olarak adlandırılmaktadır.

Hobsbown'ın ifadesiyle devrimler çağı olan dönemin yukarıda da belirttiğimiz gibi kilit fikri insan aklına duyulan sonsuz güven ve bu doğrultuda yaşanan teknolojik, toplumsal ve siyasal dönüşümlerdir. Kant'ın insanın kendi suçu sonucu düştüğü ergin olmama hâlinden kurtuluşu olarak ifade ettiği aklı kullanması, geçmişten en temel kopuşu ifade etmektedir. Descartes'in Kartezyen görüşü, Newton, Bacon, Locke, Hume ve daha pek çok düşünürün dönemin düşünce dünyasında açtığı çığır aşkın olandan yani Tanrı'dan soyutlanan ve insan aklı ile iradenin temele alındığı rasyonalist

---

[107] Hasan Aksakal, Politik Romantizm, s.91
[108] Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 8. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, 2021, s.305
[109] Pelin Önder Erol, "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı: 33, 2016, s. 52

bir düşünceyi oluşturuyordu. Adını andığımız tüm bu düşünürler bilginin edinmesi yolunda emprizm ve rasyonalizmi başat aktör hâle getirmiş olup Aydınlanmanın temellerini atmıştır. Aydınlanma dönemiyle birlikte tartışmaya açılan adalet, eşitlik ve özgürlük gibi değerler Fransız Devrimi'ne giden sürecin önünü açmıştır. Malumdur ki Fransız Devrimi aristokratik dönemin sonu olmuş ve düzen bir daha geriye dönmemecesine değişmiştir. Ekonomik ve toplumsal alanda dönemin bir diğer leitmotif olayı ise Sanayi Devrimi olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim güçlerinde yaşanan teknolojik değişim şehirleşme ve işçi sınıfının varlığını ortaya çıkarmıştır.

Söz konusu gelişmeler yaşanırken elbette tüm düşünce dünyası uygarlığın geldiği ve ilerlediği yönü olumlu bir şekilde karşılamıyordu. Bu durumun ilk tepkisini görüşleri hem Fransız Devrimi'ne hem de romantizmin doğmasına sebep olan Jean Jeaques Rousseau'da görmekteyiz. Rousseau, Sanayi Devrimi'ni görmemiş bir düşünür olarak yaşadığı dönem içerisinde bile uygarlığın geldiği seviyeden rahatsızlık duymuş ve insanlığın yaşamış olduğu her ilerlemenin faydalı olmadığını dile getirmiştir. Rouseau'nun uygarlık karşısında duyduğu bu tepkinin temelinde onun insanın doğa durumunu algılayış şekli yatmaktadır. Ona göre insanlar doğa durumu içerisinde özgür ve eşit şekilde yaşamaktaydı, ünlü vecizinde ilk toprak parçasını çevirip benimdir diyene attığı suç gibi bu hâlin bozulmasına gösterdiği gerekçe de özel mülkiyet olmuştur. Çünkü özel mülkiyetin ortaya çıkışı insanlar arasında var olan doğal eşitliği bozmuş ve insanlar arasında rekabet duygusuna yol açmıştır. Bu rekabeti sonlandıracak çözüm ise ona göre toplum sözleşmesi olmuştur ve bireyler özgürlüklerini korumak amacıyla üst yetkeye devretmiştir. Ancak Rousseau yine de bu son uygarlık seviyesinden memnun değildir, ona göre uygar düzen bireyi doğal özgürlüğünden uzak ve yozlaşmış bir duruma getirmektedir. İlerlemenin daima iyiye olduğuna inancı yoktur, o doğal hâl içindeki insanı daha özgür, daha eşit ve daha adil bir düzlemde görmektedir.[110]

Avrupa kültüründe yaşanan bu depremsel dönüşümler hâliyle yeni anlayış ve inceleme biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda romantizm bu anlama biçimleri arasında Isıah Berlin'in ifadesiyle en büyük dönüşümdür. Romantizm, modern dönem

[110] Jeffrey Abramson, **Minerva'nın Baykuşu**, çev. İbrahim Yıldız, 2. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 273-297

içerisinde doğmuş bir düşünce-sanat akımı olması nedeniyle moderniteye yönelik modern bir eleştiri olarak karşımızda durmaktadır. Romantizm üzerine yapılan incelemelerin pek çoğunun başlığında "modernite eleştirileri", "moderniteye baş kaldırı", "isyan" gibi kelime/kelime çiftleri görmek mümkündür. Zira romantizm, tanımlama girişiminde dahi moderniteye olan eleştirileri üzerinden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda romantizm ve modernleşme, modernite, modern kavramları ayrılmaz parçalar şeklinde bir arada bulunmaktadır. Yalnızca romantizm üzerine yapılan çalışmalar değil, romantizmin içerisinde yer alan yazarlarında dönemin "aydınlık" tasvirlerine karşın karanlık ve gece temalarını kullandığını söylemek mümkündür. İlk akla gelen romantiklerden biri olan Novalis'in kitabının adının Geceye Övgüler olması ve bir şiirinde "hiç bitmez mi gündüzün aydınlığı" şeklinde bir serzenişte bulunması örnek gösterilebilir. Rasyonalizmin işaret ettiği akıl ile aydınlanmaya karşın Novalis, geceye ve gecenin mistisizminde saklı kalan duygulara yönelmeyi tercih etmiştir.

Romantik düşünürlerin moderniteye yönelttiği eleştiriler esasıyla modernliğe değildir, modernitenin getirmiş olduğu düzene dair eleştirileri vardır. Birinci eleştiri konuları, dünyanın büyüsünün bozulmuş olmasınadır.[111] Aklın düşünce dünyasında aşkın olanı ikincil plana atması ve bu durumun yarattığı sezgisellikten uzaklık romantikler için bir büyü bozumu olarak görülmektedir. Bu sebeple dünyanın yeniden büyülenmesi için bazıları dine, mistisizme bazıları ise efsanelere ve uzak diyarlara merak salmıştır. Tüm mesele anlam yitimine uğradığını düşündükleri dünyaya yeni bir perde aralamak ve bir büyü katmaktır. Bu doğrultuda Novalis dine sığınmış, Lord Byron dünyayı gezip uzak kentlerde bir egzotizm, mistik bir hava dünyayı büyüleyecek yeni bir şey aramıştır.

Romantikler açısından ikinci mesele ise dünyanın nicelikleşmiş bir hâl almış olmasıdır.[112] Bu her şeyin hesaplanabilir, rakamlara dökülebilir veya dökülemese bile hesaplamalar üzerinden sonuçlara varılmasını ifade etmektedir. Charles Dickens Zor Günler romanında her şeyin rakamlara döküldüğü bir hayat içerisinde insanın yabancılaşmasını gözler önüne sermektedir. Romantik düşünürleri rahatsız eden ve

[111] Löwy ve Sayre, s. 49
[112] Löwy ve Sayre, s. 57

moderniteye karşı eleştiriye iten tam da o romanda gözler önüne serilen boşluktur.[113] Teşbihte hata olmaz ise romantikler için fabrika bacaları yeni Leviathan'dır.

Romantikler makineleşmeye de elbette karşı durmuşlardır. Zira insanın gelişimini, kendini gerçekleştirmesini savunan bir düşünce sistemi olan romantizm için makineleşme ve her şeyin somutlaşması insanı köreltecek durumlardır. Romantik düşünürler için bireyin estetik, kültürel ve duygusal olarak gelişimi başat roldedir, ekonomik düzende yaşanan teknolojik ilerlemenin sonucu olan makineleşme bireyi estetik ve duygusal hazlardan uzaklaştıracaktır. Bu uzaklaşma bireyin benliği içerisinde boşalma, yabancılaşma yaratacağı gibi toplumsal bağları da zayıf kılacaktır.

Modernite reddi içerisinde romantiklerin önem verdiği meselelerden bir tanesi de toplumsal bağların zayıflaması meselesidir. Romantikler her ne kadar bireyin arzu, haz ve duyguları gibi meselelere yoğunlaşmış olsalar da toplumun bir aradalığı da onlar için önemli bir meseledir. Cemaat bağlarının kopması yalnızlık ve melankoliyi beslemektedir.

Novalis modernliğin ekonomiyi toplumun temeli hâline getirdiğini söylemektedir.[114] Ekonomik dönüşümün yarattığı iş bölümü, materyalist düşünme şekli ve her şeyin mâli değere dönüşmüş olması Novalis'e göre bireyin ruhsal zenginliği ve estetik değerleri ikincil konuma getirmiştir. Kaybedilmemesi gereken değerler olarak ele aldığı bu hususların geri plana düşüşü Novalis'i modernite karşısında huzursuz bir konuma getirmiştir.

Genel anlamda romantizm içerisinde yer alan düşünürlerin modernite eleştirileri benzer düzlemde olmuştur. Rasyonalite ve mekanikleşen dünyanın insanın iç zenginliğinden uzaklaşması ve Hölderlin'in daha sık vurguladığı gibi doğayla uyumsuz gelişmeler olduğu şeklinde özetlenebilir.

[113] Aslı Işıksal, "Romantizm Türleri ve Ülkelere Göre Ayrımı", **Akademik Sanat Dergisi**, Sayı: 13, 2021, s. 17

[114] Dellaloğlu, s. 58

2.2. MARKSİZM VE MODERNİTE

"Katı olan ve duran her şey buharlaşır, kutsal olan her şey kutsiyetinden arındırılır, insanlar en nihayetinde hayattaki yerlerine ayık gözlerle bakmak zorunda kalırlar."[115]

Yukarıdaki satırlar Marx ve Engels'in birlikte yazmış olduğu Komünist Manifesto'dan birebir alıntıdır. Peki, Marksizmin modernite karşısında durduğu noktayı ele aldığımız bu bölüme neden bu sözlerle giriş yapıldı? Bunun sebebi bu sözlerle vurgulanan insanları ayıltan, adeta uykudan uyandırıp kendi gerçekliği ve diğerleri ile yüzleşmesine sebep olan itici güç modernitedir. Katı olanı buharlaştıran, kutsal olanı kutsiyetinden ayıran da yine modernitenin ta kendisidir. Modern toplumda kurulan "modern devlet" bir sınıf çatışması alanı olarak insanları kendi gerçeğiyle yüzleştiren bir mekanizmadır. Öte yandan romantizm üzerinden tüm incelemeleri yaptığımız bu çalışmada yukarıdaki alıntıda dikkate değer bir husus daha vardır. O da bu ifadelerin romantizmin yeşerdiği dönemde romantik söyleme uygun nitelik taşımakta olmasıdır, bu ifadeler son derece materyalist olan bir düşünce akımı için oldukça edebî ve coşkulu ifadelerdir.

Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökenleri adlı eserinde Friedrich Engels, modern düzenin eşit, kurumların olmadığı bir düzende herkesin özgürce yaşadığı geçmiş ilkel topluluklarda olduğunu yazmıştır.[116] Engels'in sözleri ve işaret ettiği toplum yapısı Jean Jeaques Rousseau'nun doğa durumunda bulduğu "gerçek" modernizmi hatırlatmaktadır. Elbette Marksist kuram içerisinde yer alan bir isim olarak Engels'in bu topluluklara yaptığı atıfın temel sebebi herkesin her şeyde eşit paya sahip olduğu ve son derece özgür bir dönem olmasının etkisi vardır. Ancak burada değinmek istediğimiz yola çıkaran sebep farklı olsa dahi paralel bir noktaya değinmiş olmalarıdır.

Yahudi Meselesi adlı kısa eserinde Marx modernleşme meselesini Yahudi zihniyeti ile ele almıştır. Bu bağlamda kapitalist sistemin Yahudi zihniyeti ile paralel

[115] Karl Marx ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, çev. Tanıl Bora, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 82
[116] Aksakal, Politik Romantizm, s. 125

olduğunu, buradan hareketle de modernleşmenin bir nevi Yahudileşmek ve dünyevileşmek olduğunu dile getirmiştir.[117]

Marx ve ardılı olan düşünürlerin temel eleştiri konusu, modern kapitalist dünyada bir sınıf her şeyin sahibi konumda iken diğer bir sınıfın sahip olma hakkı olan şeylerden mahrum kalmış olmasıdır. Ancak buna çözüm olarak değişime inançları yüksektir. Zira eninde sonunda kapitalist düzenin yıkılacağı ve eşitliğin olacağı sosyalist döneme inanmaktadırlar.

Modern dünyanın doğaya hükmetmesi, doğayı insan ihtiyaçları açısından bir araç olarak kullanıp adeta bir hizmetkâra dönüştürmesi Marksizm açısından problem değildir. Aksine bu minvalde modernite ile gayet barışıktırlar. [118]

2.3. MODERNLEŞME VE TÜRK SOL HAREKETLERİ

2.3.1. Türkiye'de Sol Hareketin Modernleşme/Batılılaşma Görüşleri

Türk siyasal hayatı açısından modernleşme kavramı, Tanzimat'la birlikte yüzün Batı'ya çevrilmesiyle birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Kaptanı Derya Halil Paşa, şu sözleri söylemekte beis görmemiştir: "Rusya'dan dönüyorum. Avdetimde her zamandan ziyade kani oldum ki, eğer Avrupa'yı taklitte gecikirsek, bizim için Asya'ya dönmek mecburiyetinden başka çare kalmaz."[119] Halil Paşa'nın sözlerinin işaret ettiği Avrupa'nın teknoloji ve kurumlarının ülkeye getirilmesi, yani modernleşmektir. Bu bağlamda Tanzimat ile başlayan süreç ile modernleşmek eşittir Batılılaşmak şeklinde bir görüş belirmiştir.

Türk sol hareketi açısından bu meseleyi ele aldığımızda ise ilk dönem yani çöküş süreci ve kuruluş dönemi içerisinde yeni doğan sol harekette temel olarak iki kabul vardır: Türkiye'nin bir Doğu toplumu olduğu ve kapitalistleşme sürecine geç girdiği.[120] Genel konjonktürün çok da uzağında olmayan bir yaklaşım olması, şaşırtıcı değildir. Dönemin sol hareket içerisinde önde gelen isimlerinden biri olan Mustafa

[117] Aksakal, Politik Romantizm, s. 130
[118] Aksakal, Politik Romantizm, s. 127
[119] Kazancıgil, s.138
[120] Aytek Soner Alpan, "Modernleşme ve Türkiye Solu: Bir Muhasebe Denemesi", **Gelenek Dergisi**, Sayı 117, 2012 https://gelenek.org/modernlesme-ve-turkiye-solu-bir-muhasebe-denemesi/ (Erişim Tarihi: 15.11.2023)

Suphi, Enternasyonel'in Kuruluş konuşmasında açık bir beyanla Türkiye'nin bir Doğu toplumu olduğun, bölgede anti emperyalist bir mücadele bloğu oluşturmanın Batı'nın emperyalist güçlerine ve Batı'daki sınıf mücadelesine katkısını vurgulamaktaydı.[121]

Şefik Hüsnü Değmer ise yine Doğu-Batı ayrımı üzerinden okuduğu durum neticesinde, Türkiye'nin hâlâ emperyalist devletlerin gözünü diktiği bir değer olduğunu işaret ederek olası bir savaş koşulunda "düşman" Batı'dan değil, Doğu'dan yani Sovyet Rusya'dan anti emperyalist kanattan yana olması gerektiğini belirtmektedir.[122]

Her iki isim üzerinden konuşmak gerekirse bağımsızlık savaşı vermiş ve Tanzimat'tan bu yana modernleşme, bir biçimde Batı'yı yakalama telaşı olan toplum içinde aldıkları tavır toplumun özgünlüğünün kabul edilmesi üzerinedir. Öte yandan Batı imgesinin bu isimler üzerinde işgalci, sömürgeci şeklinde olduğu da açıktır, bu nedenle belki de Batı'ya rağmen Batı'yı yakalamak söylemine daha uyan bir çizgide olduklarını söyleyebilmek mümkün olabilir.

Hikmet Kıvılcımlı ise ikinci genel kabul olan geç kalmışlık meselesine değinmiştir. Ancak geç kalmışlık onun değerlendirmesinde bir sorun teşkil etmemektedir, aksine bunu devrimci hareket için mobilizasyon kaynağı olarak görür. Geç bir şekilde ortaya çıkan işçi sınıfının daha hızlı sosyalizme varabileceğini düşünür.[123]

Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen isimlerinden olan Mehmet Ali Aybar, tam bağımsız Türkiye'nin kurulmasının altını çizmektedir. Küçük yaşta da olsa işgali görmüş bir vatandaş olarak Aybar'da Batı algısı hayli kötücüldür. Bu sebeple ülke içerisinde hiçbir yabancı askerî üs ve askerin bulunması fikrini doğru karşılamamaktadır. Kurtuluş mücadelesine daima atıfta bulunan Aybar için süreç tam bağımsız ülkenin kurulması ile ancak sona erecektir.[124] Bağımsızlık üzerinden Batı'ya karşı temkinli yaklaşmasına rağmen Mehmet Ali Aybar'ın modernleşmeye karşı bir tepkisi yoktur. Teknik, ekonomik unsurların gelişmesi ve demokrasi ve insan hakları

[121] Mustafa Suphi, "Komünist Enternayonel'in Kuruluş Konuşması", **Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1**, Ed. Emir Ali Türkmen, Dipnot Yayınları, Ankara, 2019, s. 60

[122] Şefik Hüsnü Değmer, "Kemalizmin Tekamülü: Milli İnkılaptan Burjuva Diktatörlüğüne" **Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1**, Ed. Emir Ali Türkmen, Dipnot Yayınları, Ankara, 2019, s.75

[123] Alpan

[124] Levent Yılmaz, "Türkiye'de Batıcılık-Bağımsızlıkçılık Karşıtlığının 1960-1980 Döneminde Yeniden Üretimi", **Belgi Dergisi**, Sayı: 20, 2020, s.2677

konusunda ilerlemenin sağlanması gereğine inanmaktadır, ancak burada altı çizilecek mesele ülkenin özgül koşullarında yapılmasıdır.

Mihri Belli, "Geçmişte, Batı'da, burjuvazi henüz devrimci bir sınıf iken, demokratik devrim, burjuvalar sınıfının, feodal düzene karşı bütün güçlerin başına geçmesiyle ve bu güçleri devrim yoluna yöneltmesiyle gerçekleşti. Bugün artık, dünya yüzünde, demokratik devrim yapmamış ülkelerde, devrimde önderlik edecek kadar devrimci nitelik taşıyan bir burjuva sınıfı yoktur. Onun için klasik sosyalist literatürde çoğunlukla kullanılan Burjuva Demokratik Devrim deyimi bugünün şartlarına pek uymamaktadır. Anti-emperyalist, anti-feodal devrim için, Milli Demokratik Devrim daha uygun bir terimdir."[125] ifadeleriyle Türk solunda başı çektiği Milli Demokratik Devrim fikrini işaret etmektedir. Sözlerinin başında tarif etmiş olduğu feodalizme karşı devrimci bir güç olarak burjuvazinin çıkışı ve oluşan düzen, bilindiği üzere kapitalist modern düzenin oluşmasıdır. Ancak söz ettiği süreç 17. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda nihayete eren uzun bir devrimler çağıdır. Türkiye açısından bu dönem belki de hiç yaşanmamış bir döneme tekabül etmektedir. Öte yandan Belli'nin bu sözleri sarf ettiği dönem Türkiye'de kapitalist bir düzenin yeni yeni devlet eliyle oluşturulmaya gayret gösterildiği bir dönemdir. Hâl böyleyken Türkiye ve Türkiye gibi ülkelerde Avrupa'da tarihsel süreç içinde yaşanan şekilde bir devrim olması çok da olası değildir, bu özgünlük içerisinde Belli Milli Demokratik Devrim düşüncesini öne sürmektedir. Milli Demokratik Devrim, aşamalı bir devrim modeli olmanın yanı sıra Tanzimat'tan beri süregelen Batıcılık karşısında Doğuculuk akımını oluşturma gayretiyle de önem taşımaktadır. Batı karşısında konumlanan Doğu'nun özelliği burjuva devrimi sırasında devrim gerçekleştirememiş olup kapitalistleşme yarışında geride kalmış ve doğrudan ya da dolaylı olarak Batı'nın sömürüsü ile karşılaşmış olmasıdır.[126] Esas itibariyle Türkiye Komünist Partisi'nin ilk dönem önderlerinden farklı bir noktada olmadığını, yalnızca fikirlerin içini doldurarak daha ileriye götürdüğünü görmekteyiz. Zira yukarıda Mustafa Suphi'nin de Türkiye'yi bir Doğu toplumu olarak ele aldığını yazmıştık.

---

[125] Mihri Belli, "Milli Demokratik Devrim, **Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1**, Ed. Emir Ali Türkmen, Dipnot Yayınları, Ankara, 2019, s.210

[126] Gökhan Atılgan, "Mihri Belli", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 8 Sol**, Ed.Murat Gültekingil, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 556

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu ve Türkiye Halk Kurtuluş Parti Cephesi gibi gençlik hareketleri içerisinde değinilmiş olan grupların da Amerika üzerinden bir emperyalizm söylemi ile hareket ettiği belirtilmiştir, tüm eylemlerinin savunma ve gerekçesini emperyalizmle mücadele ve bağımsız Türkiye görüşü oluşturmaktadır. Dönem itibariyle Amerika, Avrupa'nın yerini almıştır bu grupların söyleminde ama Amerika'nın da algılanışı Batı şeklindedir.

Osmanlı'nın çöküş dönemine denk gelen Avrupa'da yaşanan devrimler çağı adeta ıskalanmıştır. Bu sebeple Türkiye açısından modernleşme Tanzimat ile başlamış olan bir "yakalama" meselesi olarak görülebilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, işgale uğramış bir ülkenin öncelikli amacı elbette kurtuluş mücadelesi vermek olmuştur. Kurtuluş ile kurulan modern ulus devlette ise biraz heyecanla biraz da aceleyle modernleşme tamamlanmak istenmiştir. Modernleşme, modernleşmeyi yüzyıllar içinde kademe kademe yaşayan Batı'dan nakil yoluyla olunca ve ülkenin Batı tarafından işgal geçmişi varken sol hareket tarafından modernleşmenin Batı emperyalizmine karşı yorumları daha sık duyulmuştur. Bu nedenle teknik, ekonomik, demokratik anlamda çağı yakalamakla bir derdi olmayan sol hareket bu meselede yalnızca emperyalizm karşıtı olmuş, bağımsızlığı birinci sıraya alırken "bize özgü" bir modernleşmeden yana tavır almışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GENÇLİK, ROMANTİZM VE TÜRK SOLU

3.1.ROMANTİZM VE GENÇLİK

Romantizm yapısı itibariyle gençtir denilebilir, coşku ve heyecan ile hareket eden, aklın ve sağduyunun yerine duygu ve hayalleri koyan bir düşüncenin gençlikten uzak olması yapısı gerekeği mümkün değildir. Kendinde güç ile hareket eden bir düşünce akımı olarak romantizm, özneyi her şeyi inşa eden bir güç olarak algılamaktadır. Bu nedenle geleceği yaratmak imkânına sahip olan gençlik romantizmin mobilize öznesi olmaya muktedir görünmektedir.

Romantizm dendiğinde akla gelen ve gençlik döneminde eserler verip erkenden hayata veda etmiş isimler hayli önemlidir, yani romantizmin daima genç kalanları…İlk bakışta Alman Ön Romantizmi (Frühromantik)'nin siyasal fikirleri adeta politik romantizm açısından kutsal sayılan ismi Novalis, İngiliz Romantikleri'nden birlikte ölüme gitmiş olan şairler Persy Bysshe Shelly ve Keats, Rus Romantizmi'nin gözü kara ismi Puşkin akla gelen örneklerdir. Novalis mahlası ile tanınan Georg Phlipp Friedric von Hardenberg hayata veda ettiğinde 29 yaşındaydı, ancak romantizm üzerindeki etkisi iki yüz yılı aşkındır devam etmektedir. Persy Bysshe Shelley ve Keats yine 30'ların başında hayata veda eden ancak şiirleri ve romantizm üzerindeki etkisi devam eden isimlerdir. Puşkin ise gözü kara "romantik" bir âşık olarak bir düello sonucu hayatını kaybettiğinde 38 yaşındaydı. Genç Werther'in Acıları gibi genç ve ıstırap çeken kahramanların hikâyeleri de yine romantik yazın içerisinde hayli büyük yer tutmuştur. Başlı başına Genç Werther'in okunma, yayınlanma, çeviri ve taklitleri bile bu temanın dönemi içerisinde ne denli etki yarattığını gösterebilir niteliktedir.

Gençliğin devrimci romantik tavrının en somut şekilde gözlendiği örnek Fransa'da Mayıs 1968'de başlayıp pek çok ülkeye yayılan öğrenci hareketi olmuştur. Batı Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Amerika ve daha pek çok ülkede yaşanan muhalefet dalgasından söz edildiğinde akla ilk gelen Fransa olmaktadır, bunun sebebi II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da yaşanan en kitlesel hareketin Mayıs 68 olması ve

yaşanan olaylar zincirinin Paris Komünü'nü anımsatır nitelikte olmasıdır.[127] Öğrenci hareketleri ile başlayan muhalefet geleneksel endüstriyel üretim çalışanlarının yanı sıra hizmet sektörü çalışanlarının da katıldığı genel grevle Fransa'nın tüm bölgelerini etkilemiştir. Dalgalar halinde dünyayı saran bu isyan ateşinde modern sanayi toplumuna eleştiride olduğu kadar bu eleştirilere temel sağlayan ütopik hayallerde de romantik boyut bulunmaktadır.[128] Kavuşulmak istenen insani cemaat, duvarlara yazılan ironik ve şiirsel slogonlar, her türlü yabancılaşma ve şeyleşmeden kurtulmuş toplum tahayyülünden romantizm okunmaktadır.

3.2.TÜRKİYE'DE GENÇLİK VE DEVRİMCİ ROMANTİZM

Türkiye özelinde gençliğin önemi daha önce de değinildiği gibi Tanzimat sonrası değişen bakış açısıyla artmıştır. O döneme kadar devlet meselesi tecrübeli, işin ehli ulemanın söz sahibi olduğu bir konuyken artık yarını kurtaracak umut kaynağı bir gençlik söz konusudur. Bu nedenle "On yılda on beş milyon genç yaratmak" genç cumhuriyette marşlara konu olmuş, Gazi Mustafa Kemal Paşa gençliğe hitap etmiştir. Genç cumhuriyeti payidar kılacak olan da muhafaza edecek olan da gençlerdir. Bu nedenledir ki 1860'lardan beri devrimci düşler gençlik ile süslenmekte ve ateşlenmektedir.[129]

Gençliğin siyasal alanda mobilize bir güç olarak sahneye çıkmasına sebep olan içsel ve dışsal olarak ikiye ayırabileceğimiz nedenler mevcuttur. İçsel nedenlerin en başını elbette ekonomik durum çekmektedir, ilk dönemler için 1854 yılında alınan ilk dış borçla başlayan süreç gençliğin en görünür olduğu 60 dönemi için ise devalüasyonların yarattığı ekonomik darboğaz ve bunun yarattığı sosyal kriz sonucu gençliğe sirayet eden belirsizlik ve iktidarların bu duruma karşın tepkisinin baskı olması bir isyan ateşi yakmıştır.[130] Dışsal nedenler ise emperyalist müdahaleler ve konjoktürel değişimler olarak sıralanabilir. Emperyalist müdahale meselesi 1838 Balta

[127] Emine Öztürk, "Türkiye ve Fransa'da 1968: Fransa'da Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye'de Sosyalist Öğrenci Hareketi", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 19, Sayı 34, 2017, s.373

[128] Löwy ve Sayre, s. 225

[129] Aksakal, TPKR, s. 47

[130] Asil Kaya, **Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Gençlik Hareketleri (1865-1960)**, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 24-26

Limanı Anlaşması ile ortaya çıkmış bir gerçeklik olup I. Dünya Savaşı sonrası Kurtuluş Savaşı döneminin temel meselesidir. Konjoktürel değişim ise 1830-48 Devrimi, 68 Mayıs olayları gibi evrensel nitelikte sonuçlara neden olan olguların Türkiye üzerine yansımalarına işaret etmektedir.[131]

Gençlik hareketlerinin üzerinde durmaya değen önemini öncelikle bir süreklilik taşıyor olması doğurmaktadır. Düşünsel zeminde uzlaşmaz, ayrıksı görünseler dahi tüm gençlik hareketleri bir önceki hareketten esin almaktadır. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun ifadesini özetleyecek olursak "her inkılap bir öncekine bağlıdır", bu anlamda gençlik hareketleri bir zincir parçası gibidir.[132] Bilhassa 1960 sonrası sol hareket içerisinde yaşanan bölünerek çoğalma/büyüme deneyimi bu duruma örnek olabilecek niteliktedir. Türkiye'de gençlik hareketlerinin bir başka ve belki de en mühim önemi ise beraberinde köklü değişim getirmesidir.[133] Genç Osmanlı hareketi II. Meşrutiyet'in ilanına zemin hazırlamış, Demokrat Parti baskısına karşın huzursuzlukları darbeyi getirmiş, 60'ların kaotik ortamı 1971 Muhtırası'na doğru uzanmıştır. Bu haliyle bakıldığında Türkiye'de gençlik modernleşme sürecinin başından beri bir aktördür ve hiç de hafife alınmayacak düzeyde etkiye sahiptir. Gençlik hareketlerinin emperyalizme karşı tavrı, putları yıkan etkisi göz önüne alınarak bakılırsa bir parça "romantik" olduğunu söylemek mümkün olabilir.

Türkiye'de sol hareket içerisinde gençliğin ve hatta sol hareketin genelinin Kemalizm ile ilişkisi olduğu da açık bir gerçektir. Yukarıda değinildiği gibi Gençliğe Hitabe'yi benimseyen gençlik hareketi Kemalist ilkelerle kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak üzere bir pozisyon almıştır, bunu Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının mahkeme savunmalarında dahi açıkça beyan ettiğini görmek mümkündür. Esas olarak 1960'lar ve sonrasında iç içe geçmiş görünen Türkiye'de sol ve Kemalizm, Türkiye'nin kendine has olan tarihsel gerçekliğinin bir sonucudur. Suavi Aydın bu konuda özgücü sol ifadesini kullanmaktadır, Türkiye'nin sosyalizme giden yolda kapitalizmin gelişmemiş olması neticesiyle tam bağımsız Türkiye'nin inşasının tamamlanmasını hedef koyan Kemalist milliyetçiliğe sahip tonda bir sol hareket ve gençlik hareketi görmekteyiz.[134] Buradan hareketle Türkiye'de sol hareket

[131] Kaya, s.26-27
[132] Kaya, s.30
[133] Kaya, s. 31
[134] Ezgi Pınar, "27 Mayıs'ın İzinde Türk Solu ve Milliyetçilik: Kemalizm ve Yön Hareketi, Milli Demokratik Devrim", **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 260, 2008, s. 193

içerisinde gençliğin bir parça romantik olduğu yukarıda belirtildiği gibi oldukça büyük bir oranda da Kemalist olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.1. Türkiye'de Sol Hareketler ve Gençlik

3.2.1.1. 1960 Dönemine Kadar Sol Harekette Gençlik

15 Mayıs 1910 tarihinde ilk sosyalist parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuş[135] ve resmi olarak sol hareket başlamıştır, parti İştirakçi Hilmi adıyla anılan İzmirli gazeteci Hüseyin Hilmi ve arkadaşlarının aylık bir dergi olarak çıkardıkları İştirak çevresinde oluşmuştur. Baskıcı rejim nedeniyle birkaç kez isim değiştirmek zorunda kalan yayının ardından Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuşsa da bu kez 1913 yılında İttihat ve Terakki yönetimi tarafından Anadolu'ya sürülmüşlerdi. 1919 yılına gelindiğinde, tekrar dönerek Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurmuş ve İdrak adlı dergiyi yayınlamaya başlamışlardır.[136] Türkiye Sosyalist Fırkası içerisinde gençlerin yeri önemlidir, İsviçre'deki eğitimini yeni tamamlamış olan Mustafa Fazıl Çun genel sekreterlik yaparken Hasan Sadi Birkök, Mehmet Ali Bilgişin gibi genç isimler de yer almıştır.[137] İştirakçi Hilmi özellikle ulaştırma işçileri üzerinde etkiye ulaşabilmiş ve biraz da dönemin koşulu itibariyle yüksek olan milliyetçi duygularla 1921 yılında 1 Mayıs kutlaması yapmıştır, ancak parti içerisinde Hilmi'nin tek adam diktası oluşturma isteği ile solda ilk ayrışmalar başlamış ve parti içerisinden yeni gruplar türemiştir.[138]

Almanya'da eğitim gören gençler Berlin sosyalistlerinden etkilenmiş ve Kurtuluş adlı derginin ilk sayısı 1 Mayıs 1919 tarihinde yayınlanmıştır.[139] Kurtuluş dergisi gençlerin sosyalizmle ilgilendiğini göstermenin yanı sıra önemi genel sekreterlik görevini Şefik Hüsnü Değmer'in yapacağı Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist

---

[135] Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, 2. Baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2002, s. 72

[136] Mete Tunçay, "Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi,** Ed. Mehmet Ö. Alkan, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 298

[137] Kaya, s. 359

[138] Tunçay, s. 299

[139] Fethi Tevetoğlu, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967, s. 83

Partisi'nin (20 Eylül 1919) de ilk ayak sesi olmasıdır. Yine Türkiye Sosyalist Fırkası'nda olduğu gibi üniversite eğitimi almış gençlerin oluşturduğu bir partiydi Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi, Şefik Hüsnü Fransa'da tıp eğitimini tamamlamış ve dönmüştü, henüz o dönem 22 yaşında olan Vedat Nedim Tör, pedagoji eğitimi almış Sadrettin Celal Antel gibi isimler partinin etkin üyeleriydi.[140] Üyeleri 1923 yılında tutuklanırken fırka 1924 yılında feshedilip Aydınlık dergisi 1925 yılında kapatılmış, Şefik Hüsnü ve Nazım Hikmet yurt dışına gitmiştir.[141]

1920 yılı sol hareket açısından çok daha hareketlidir. 14 Temmuz 1920 tarihinde yasadışı Türkiye Komünist Partisi, 11 Ağustos 1920 tarihinde Amele Fırkası, Bakü'de Mustafa Suphi tarafından 10 Eylül 1920 tarihinde bir başka Türkiye Komünist Partisi kurulurken Mustafa Kemal Paşa'nın izni ve bilgisi dahilinde Ekim ayında Türkiye Komünist Fırkası kuruldu. 7 Aralık 1920 tarihinde ise Türkiye Halk İştirakiyun Partisi kurulmuştur.[142] Kısa zamanda legal veya illegal, yurtiçinde ve dışında sosyalist partiler oluşurken gençler de duruma kayıtsız değildi. 16 Mart 1920 tarihinde Türkiye Komünist Gençler Birliği kuruldu. Şefik Hüsnü'nün önderliğindeki -ilerleyen yıllarda Aydınlık Grubu olarak anılacak olan- İstanbul Komünist Grubu'nun yönlendirmesi ile faaliyete geçen birlik az sayıdaki üyesi ile broşür, gazete ve kitap gibi yayın araçları ile örgütlenme gayreti göstermiştir.[143] Sovyet Rusya merkezli Şark Şurası Gençler Birliği tarafından mali destek gören birliğin Bakü, İstanbul, Balkanlar ve Viyana gibi çeşitli bölgelere yayılmış olması dikkat çekicidir, ancak örgütler arasında doğrudan bağ yoktur.[144] Birliğin bilinen isimlerine gelince Hamdi Berber oğlu Mahmud, Hikmet kızı Münire, Hilmi Mehmed Rüşdizade, Kadı Osman Efendizade Mehmet Salih, Mehmet Adil oğlu Yusuf Kemal olarak sıralanmaktadır, söz konusu isimlerin Bakü'de TKGB Teşkilat Bürosu'nda maaşlı çalıştıklarına dair belgeler vardır ve bu belgelerin tarihlerine bakarak bu isimlerin kurucu-ilk faaliyetlerde rol almış kişiler olduğu yorumu yapılabilmektedir.[145]

1922 yılı itibariyle sosyalist harekete yönelik kısıtlama başlamıştır, partiler bir bir kapanırken izleyen yıllar içerisinde yayın organları kapanmış hatta 1925 yılında

[140] Tunçay, s. 304
[141] Hüseyin Aykol, **Bölüne Bölüne Büyümek**, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, s.23
[142] Tevetoğlu, s. 184
[143] Aytül Tamer, "Türkiye Komünist Gençler Birliğinden Simalar", **Kebikeç**, Sayı 33, 2012, s. 323
[144] Tamer, s. 324
[145] Tamer, s. 324

pek çoğu öğrenci olan sosyalist tutuklanmıştır.[146] Hâl böyleyken Mete Tunçay'ın ifadesiyle sosyalist hareket yasallığın dışına itilmiştir. Gizli örgütlenme çabası güderken Şefik Hüsnü ve Vedat Nedim arasında yaşanan Komitern'e bağlılık ikilemi sonucu tasfiye edilen Vedat Nedim'in ihbarı 1925 Tevkifatları'nın önünü açmıştır, bu tarih itibariyle Şefik Hüsnü'nün döneceği 1939 yılına kadar olan dönemi Aclan Sayılgan "romantik dönem" olarak tanımlamaktadır.[147] Söz konusu tanımlamanın kaynağı solun içine düştüğü keşmekeş duruma yaptığı hicivdir. 1925 yılında tutuklananlar ise 1926 yılında kabul edilen yeni Türk Ceza Kanunu sayesinde Cumhuriyet Bayramı'nda serbest kalmıştır.[148]

Yine Aclan Sayılgan'ın işaret ettiği üzere komünist hareketin gençlik örgütü 1923 ile 1938 yılı arasında baytar Cevdet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Hasan Ali Ediz tarafından yönetilmiş olup 1944 yılında Mihri Belli'ye devredilmiştir.[149] Ancak 1928 yılında gizli parti örgütünün Hüsamettin Özdoğu sekreterliği döneminde gençler birliğinden sorumlu isimler Troçki Mehmet ve Emin Sekün olmuştur.[150]

1927 yılında Türkiye Komünist Gençler Birliği yüksek olasılıkla Kıvılcımlı yönetimindeyken Moskova'dan haziran ya da temmuz ayında gelen mektup ile gençlere "her yere sızma" görevi işaret edilmekteydi.[151] Söz konusu her yere sızmak meselesi Halk Partisi, ordu, postane vb. alanlara girmek ve gizli faaliyet yürütmeyi işaret etmektedir. 1929 yılında ise yine TKGB'nin 1 Mayıs tarihinde Arapça harflerle bildiri yayınlayarak faaliyette bulunduğu görülmektedir.[152]

1934 ve 35 yıllarında ise belirli kent ve okullar çevresinde gruplar oluştuğunu hatta bu gruplara yönelik tutuklamaların dahi olduğunu görmekteyiz. 1934 yılında Bursa Erkek Lisesi'nden bir grup öğrenci ceza alırken, İstanbul Vefa Lisesi'nden yargılanan öğrenciler olmuştur, öte yandan Ankara Ticaret okulundan Rusya'ya kaçma teşebbüsünde olan öğrenciler yakalanmıştır.[153] Yine 1935 yılında Ankara ve İstanbul'dan çeşitli okullardan öğrencilerin yargılanmıştır.[154]

---

[146] O dönem tıp öğrencisi olan Hikmet Kıvılcımlı, Şevket Süreya Aydemir gibi isimler tutuklanmıştır.
[147] Aclan Sayılgan, **Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)**, 2. Baskı, Hareket Yayınları, 1972
[148] Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar Cilt 2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 50
[149] Sayılgan, s.203
[150] Sayılgan, s. 202
[151] Tunçay, s. 53-54
[152] Tunçay, s. 87
[153] Sayılgan, s. 223
[154] Sayılgan, s. 223

Saraçoğlu Hükümeti'ne karşı Mihri Belli ve Tahsin Berkam'ın asmaya çalıştığı pankartta yine bir genç protesto örneği olarak gösterilmeye değerdir. Bu protesto girişimi ile 1944 Tevkifatı başlamıştır, ancak bu girişimin daha önemli bir yanı vardır ki Türk siyasal hayatında artık daha hareketli günlerin başlayacağının işareti olmasıdır.[155]

1946 yılında Ankara'da Behram Karaküçük, Mümtaz Göktürk, Orhan Çutay, Nabi Dinçer, Şevki Akşit, Celal Araz, Melahat Türksal gibi isimler gizli komünist partinin gençlik teşkilatı olan Türkiye Gençler Derneği'ni kurdular. Bu dernek İstanbul'da faaliyet gösteren partiye bağlı bir diğer gençlik örgütü olan İstanbul Yüksek Tahsil Gençler Birliği'nden farksızdı. 206 üye toplayabilmiş olan derneğin 43 üyesinin gizli parti ile bağı olduğu 1951 yılındaki tutuklamalar ile ortaya çıkmış olmakla birlikte dernek yasal zeminde kurulmuştur.[156]

1942 yılından itibaren bilhassa gençlik ve aydınlara yönelen gizli partinin 2 Temmuz 1946 tarihinde yasallaşmış gençlik örgütü olarak İstanbul Yüksek Tahsil Gençler Birliği'ni görmekteyiz. Adil Giray, Vahidettin Barut, Kegam İşkol, Cemal Güner, Zekai Karakaş, Bahattin Uğurçok ve İlhan Başaran tarafından kurulmuştur.[157] Derneğin yayın organı Hür Gençlik dergisiydi ve bu dergide Şefik Hüsnü'nün İleri Demokratlar Cephesi tüzüğünden parçalar yayınlanmaktaydı. Öte yandan derneğin en aktif olduğu olayın Nazım Hikmet için af kampanyası olmuştur.[158] İSYTGB'nin Ankara'da kurulan TGD'ye oranla daha aktif bir dernek olduğu erişilen verilere bakılarak söylenebilir, bilhassa Nazım Hikmet'in affı için yönetilen kampanyada sol hareketle ilişkisi olmayan isimlerden, sanatçılardan destek toplayabilmiş olmaları da etkili bir topluluk olduklarına işaret etmektedir.

Dönemin en ciddi tutuklamalarından birinin yaşandığı 1951 Tevkifatı'na dair verilere baktığımızda, tutuklananların yaş ortalaması 32.1'dir, 167 tutukludan 76'sı 20-29 yaş aralığında ve 60 tanesi de 30-39 yaş arasındadır, 35'i yüksek okul mezunu 29'u ise yüksek okul öğrencisidir.[159] Bu verilerin işaret ettiği sonuç, harekette genç ve yüksek eğitimli kesimin ağırlığının hayli yüksek olduğudur. Bu tabloya bakarak dahi

[155] Kaya, s. 367
[156] Sayılgan, s.270
[157] Sayılgan, s. 272
[158] Sayılgan, s. 273
[159] Sayılgan, s. 292-293

gençlik sol hareketin içerisinde önemli bir payeye sahiptir demek mümkün görünmektedir.

Bu dönem içerisinde sol harekette gençliğin bir yeri olduğu yukarıda değindiklerimizle açıktır. Ancak bizce bu dönem içerisinde devrimci romantizm değil, ancak politik iklimin geneline ait olan romantik durumun izleri vardır. Zira daha sonra değinecek olduğumuz 1960 ve sonrasının aleni romantik tonlar içeren tavrı yoktur, bu dönem gençliğin taze cumhuriyeti koruma ve ileriye taşımak adına aldıkları pozisyonlar olduğunu görmekteyiz.

3.2.1.2. 1960 ve Sonrasında Sol Harekette Gençlik

1960 yılına geldiğimizde sol hareketin artık bir kitleye dönüşmeye başladığını görmekteyiz, ancak sol hareketin işçi ve köylü temelinde bir kitle olmaktan ziyade öğrenci ve aydın kesimin oluşturduğu bir kitle olduğu görülmektedir.[160] Bu bağlamda Ortodoks Marksizm'in çok uzağında görülmektedir Türkiye'de iki darbe arası süreçte kitleleşen hareket, zira Ortodoks Marksist anlayışa göre işçi olmayan ve yüksek öğrenim gördüğü için de işçi olması gelecekte de muhtemel olmayan kitle sol hareketin kapsayıcısı değildir, ancak Türkiye öznelinde Demet Lüküslü'nün ifadesiyle "gençlik miti" imdada yetişmektedir.[161] Devleti kurtarmayı kendine görev bilen gençliğin bu yıllarda düşünce alanından eylem alanına geçişini ve bunun da şehitlik, kahramanlık hikâyesine dönüştüğünü görmekteyiz, bu bağlamda Türkiye'de devrimci romantizmin en açık seçik görüldüğü dönemin tam da bu dönem olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü romantizm rasyonel dünya içerisinde kahraman yaratma gayretidir, bu dönem tam da yaşanan budur, dönemin kültleşmiş "gençleri" vardır ve gelecek kuşaklar dahi hikâyelerini ve devleti kurtarmak amaçlarını bilecek, dinleyecektir. Elbette ilk dönem sosyalist hareket içerisinde de kayıplar vardı ancak bu dönem Ertuğrul Kürkçü'nün de anılarını aktardığı kayıtlardan[162] görüldüğü üzere ölümlerin kitlesel olarak sahiplenildiği, cenazelerin törene dönüştüğü "dava uğruna ölmenin" kutsallaştığı yani bizim tabirimizle "devrimci romantizmin açıkça görüldüğü" bir dönem olmuştur.

---

[160] Sayılgan, s.201-202

[161] Demet Lüküslü, "Türkiye'nin 68'i ve Devrimci Romantizm DEV-GENÇ Örneği", **Romantizm,** (Ed. Fatma Sıla Sandal, Ulaş Bager Aldemir), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 478

[162] Lüküslü, s. 484

60'lı yıllar söz konusu olduğunda sol hareketin elbette en büyük oluşumu Türkiye İşçi Partisi'dir. Üstelik 1965 seçimi ile temsil şansı dahi bulabilecek kadar kitleselleşmiş ilk sol parti olma özelliği de hayli önemlidir. 12 sendikacının önderliğinde 13 Şubat 1961 tarihinde kurulan parti[163] için üç kesimin buluştuğu bir oluşum denilebilir, söz konusu üç kesim sendikacılar, aydınlar ve Doğulu olarak tanımlanan gruptur. Sendikacılar işçiyi, aydın olarak ifade edilen kesim partinin teorisyenliğini yapmak üzere kuruluş dönemiyle birlikte davet edilen Mehmet Ali Aybar, Behice Boran gibi akademisyenler ve üniversite öğrencisi gençlerdi, Doğulular olarak anılan üçüncü kategori ise yine genç bir gruptu, Doğu bölgesinin radikal gençleriydi.[164] Buradan hareketle parti içerisinde hem öğrenci gençlik hem de coğrafi olarak sınırlı olmakla birlikte öğrenci olmayan gençliğin de yer aldığını görmekteyiz. 1962 yılında TİP içerisindeki gençlik kendi talepleri ile Türkiye İşçi Partisi Gençlik Kolları'nı kurmuştur, partinin gençlik kollarının büyük kısmı Fikir Kulüpleri Federasyonu kurulduğunda yer almıştır, zira 1960 Darbesi ile "ordu gençlik el ele" sloganı ile TİP kurulana dek Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın olan gençler TİP kurulunca önce TİP'e girmiş sonra da gençliğin nev-i şahsına münhasır kendi örgütünde faaliyet göstermiştir.[165]

Gençliğin etkinliğinin artacağı bu on yıl içerisinde ilk kurulan örgüt Fikir Kulüpleri Federasyonu'dur. Gençliğin sorunlarının ülke sorunlarından ayrı tutulamayacağını anlatmak ve sosyalist mücadele vermek maksadıyla 1965 yılının son günlerinde TİP ile ilişkili veya sempati duyan gençler tarafından kurulmuştur.[166] İlk genel başkanı Hüseyin Ergün olan FKF'nin kurucular yönetim kurulunda Ataol Behramoğlu, Erol Temelkuran, Kudret Ulutürk, Ahmet Ali Arlı, Zülküf Şahin, Dudu Körücekli, Asaf Köksal, Mevlüt Korkmak, Erol Barutçugil, Orhan Ali Yücealp gibi isimler vardı. Petrol kuyularının şirketlerce kullanılmasını protesto ediyor, özel okullara karşı çıkıyor, NATO'ya karşı protesto ediyorlardı. Tüm bunlar gençliğin sosyalist mücadeleye çekilmesine katkı sağlayan ve bizzat gençler tarafından gerçekleşen etkinlikler olmaları nedeniyle kayda değerdir.

---

[163] Aykol, s.43

[164] Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizmin Ana Çizgileri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 Sol**, Ed. Murat Gültekingil, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 33

[165] Kerem Ünüvar, "Fikir Kulüpleri Federasyonu", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 Sol**, Ed. Murat Gültekingil, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 824

[166] Aykol, s. 51

Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun kendini feshedip Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'nun kurulması çok önemli bir değişikliktir. Zira bu değişiklikte FKF ve DEV-GENÇ'in tüzüklerinde yer alan iki nüans çok hassas bir değere sahiptir. Öncelikle FKF tüzüğüne göre örgüt yalnızca üniversiteli gençlere açıktı, ancak bu DEV-GENÇ tüzüğünde "gençlik" olarak değiştirilmiştir; yani FKF öğrenci hareketiyken DEV-GENÇ bir "gençlik hareketidir". İkinci husus ise FKF'nin isminde dahi "fikir" ağır basarken, DEV-GENÇ artık "eyleme" geçişi temsil etmektedir.[167]

DEV-GENÇ yani Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu, FKF'nin 9-10 Ekim 1969 tarihli 5. Olağanüstü Kurultay'ında kendisini feshederek DEV-GENÇ'i kurmasıyla oluşmuştur, böylece FKF'nin son genel başkanı Yusuf Küpeli devrilmiş yerine Atilla Sarp geçmiştir.[168] Tüzükte yapılan değişiklik üzerine köylü ve işçi gençlik ile temas kurmak, harekete dahil edebilmek DEV-GENÇ'in gayeleri arasındadır. Bu amaç doğrultusunda İleri dergisi önemli bir yayın organı olmuştur.[169]

FKF ve onun kabuk değişimiyle oluşan DEV-GENÇ izleyen yıllarda oluşacak gençlik hareketlerinin doğum alanıdır demek yanlış olmayacaktır. Solun bölünerek çoğalma miti elbette gençlik içerisine de sirayet etmiştir ve bu ilk büyük oluşumlardan birçok hareket dallanıp budaklanacaktır. Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi Mahir Çayan önderliğinde şehir gerillası denilen tarzda eylem gösterirken, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu ise "dağcılar" olarak anılacak ve daha ziyade kırdan kente sirayet etme yöntemini tercih edecektir, tutum olarak her iki örgüt de Milli Demokratik Devrim'i savunmaktadır.[170]

1960'lar itibariyle görülen öğrenci hareketlerinin belirli merkez üsleri kabul edilen okullar bulunmaktaydı bunlar: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'dir. Söz konusu dönemde "kahramanlaşmış" pek çok genç bu okullarda okumakta ve buralarda örgütlerin başında bulunmaktadır. Sinan Cemgil, Ömer Yurtsever, Akın Atauz, Taylan Özgür, Hüseyin İnan, Ertuğrul Kürkçü, Müfit Özdeş, Çağatay Anadol, Nail Gürman, Yusuf Aslan, Ulaş Bardakçı, Ahmet Kardam ODTÜ; Deniz Gezmiş İstanbul Üniversitesi,

[167] Lüküslü, s. 479
[168] Aykol, s.52
[169] Lüküslü, s. 481
[170] Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.187-189

Mahir Çayan, Oktay Etiman, Atilla Sarp, Yusuf Küpeli, Hüseyin Cevahir Ankara SBF; Harun Karadeniz İTÜ ve Gün Zileli DTCF'dendir.[171] Bu isimlerden Deniz Gezmiş aynı zamanda İstanbul'da Devrimci Öğrenci Birliği adlı bir öğrenci örgütü de kurmuştur.

17 Temmuz 1968 tarihinde İstanbul'u ziyarete gelen 6. Filo askerlerine karşı yapılan protestolar dönemin gençliğinin en kitlesel hareketlerinden biridir. Dolmabahçe rıhtımından taş atarak protesto gösterisi yapan gençler bazı Amerikalı askerleri suya atmış, polisle arbedeye girmiş ve olayların ardından gece öğrenci yurdu baskına uğramıştır. Bu protesto eyleminin kitlesellik dışında 60'lar gençliğine dair sembolik bir anlamı daha vardır, davanın ilk şehitleri Vedat Demircioğlu ve Atalay Savaş hayatını bu olaylarda kaybetmiştir. Gençliğin genel tutumu anti-Amerikacı emperyalizm karşıtlığı üzerinden şekillenmektedir ve yine ilerleyen günlerde Kanlı Pazar olarak anılacak 16 Şubat 1969 tarihli Taksim Meydanı'nda bir protesto yaşanacaktır. "Emperyalizme karşı" olarak yapılan yürüyüşte sağ ve sol grupların karşılaşması ile yaşanan arbede de 2 ölü, 114 yaralının olduğu kayıtlara geçmiştir.

Gençliğin Amerika karşıtlığı ve artık 60'lı yılların sonu itibariyle şiddete daha meyilli olduklarını gösteren olaylardan biri 6 Ocak 1969 tarihinde Robert Commer'in arabasının yakılması olayıdır. 6 Ocak 1969 günü ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş ile öğle yemeği için ODTÜ'de bir araya gelen Amerika büyükelçisi Commer'in bu ziyaret sırasında Cadillac otomobili benzin dökerek yakılmıştır, bu olaya adı karışan öğrenciler arasında Yusuf Aslan, Coşkun Eroğlu, İrfan Uçar, Halil Çelimli, Kasım Çelik, Tuncay Çelen, Seçkin İnceefe, İbrahim Seven ve Mustafa Akgül vardır.

Samsun'dan başlayıp Anıtkabir'de son bulacak 10 Kasım 1968 tarihli Tam Bağımsızlık İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü de yine gençliğin önemli girişimlerinden biridir. Öğrenci birlikleri bu yürüyüşün hiçbir parti ve Amerikan karşıtlığı ile ilişkisi olmadığını dile getirmiştir.

Gençlik 1960'ların sonunda kitlesel eylemler ve ortak amaçlar doğrultusunda sokakta omuz omuza olsa da en başından beri süregelen belli başlı uzlaşmazlıklar mevcuttu. Milli Demokratik Devrim yanlıları TİP içerisinde güç edinemese de FKF ve DEV-GENÇ onların mobilize edebildiği bir örgüt olmuştur.[172] Ancak yine de bir

[171] Aydın ve Taşkın, s. 166
[172] Ergün Aydınlıoğlu, **Türkiye Solu (1960-1980)**, 2. Baskı, Versus Kitap, İstanbul, 2008, s. 247

düzen tutturulamamış yönetimler kalıcılık sağlayamamıştır. Durum böyleyken DEV-GENÇ içerisinde ayrışmalar meydana gelmiştir. Bu ayrışmalar Deniz Gezmiş ve arkadaşları çevresinde bir grup yani Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu, Mahir Çayan ve arkadaşları çevresinde Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi, Doğu Perinçek'in kurduğu Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi ve bu üçünden biraz daha sonra 1972 yılında kurulan İbrahim Kaypakkaya'nın Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist'i ve onun silahlı gücü olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Örgütü şeklinde dört koldan sıralanabilir. Temel olarak bu gruplar MDD görüşünü benimserken Perinçek ve Kaypakkaya'nın grupları Maocu'dur, Çayan ve Gezmiş arasındaki fark ise daha önce de değindiğimiz gibi eylemin mekânıdır, Çayan şehir gerillası tipini benimserken Gezmiş ve arkadaşları kır gerillası tipini benimser.

Milli Demokratik Devrim fikri oldukça yerli görünmekle birlikte temel dayanağı Lenin'in düşüncelerinde yatmaktadır. Lenin'in öncelikle demokratik devrim ve ardından -kesintisiz olarak- sosyalist devrimin gelmesi fikrinden hareketle Türkiye'nin mevcut durumu ve tarihsel gerçekliği üzerinden uyarlanmıştır. MDD konusunda manifesto niteliği taşıyan metin teorinin öncü isimlerinden Mihri Belli'nin 1966 yılında Yön dergisinde E. Tüfekçi takma adı ile yazdığı "Demokratik Devrim, Kime Karşı Kimle Birlikte?" metnidir.[173] MDD hareketini ideolojik olarak Yön veya Kadro dergilerine bağlamak bir illüzyondur, zira bu hareketler içerisinde eskiden komünist hareketle ilişkili kişiler varsa da alenen komünist hareketler değildir bunlar, ancak MDD hareketi içerisinde yer alan isimler komünist olduklarını beyan ederler ve onlar için asker-sivil-aydın zümrenin taşıyıcısı olarak görülen Kemalizm bir üçüncü yol değil uzun sosyalizm yolculuğunda bir yol arkadaşıdır.[174] Temel uğraşın uluslar arası komünist harekette kabul edilen fikirlerin Türkiye'ye uyarlanması olduğu söylenebilir.[175]

Türk Solu ve Aydınlık dergilerinde yürütülen MDD tartışmalarında demokratik devrimin ancak silahlı eylem ile olacağını düşüncesi Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi'nin teorik zeminini oluşturuyordu.[176] Bu teorik zemin ile

[173] Emine Öztürk, "Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda Türkiye İşçi Partisi- Milli Demokratik Devrim Hareketi Mücadelesi (1965-1969), **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, Cilt 17, Sayı 57, 2022, s. 398
[174] Aydınlıoğlu, s. 175
[175] Aydınlıoğlu, s. 176
[176] Hüseyin Aykol, s. 54

Belli'nin çevresinden uzaklaşan Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, Yusuf Küpeli gibi isimler THKP-C ve kendi yayın organları olan Kurtuluş dergisini kurdular.[177] Demokratik devrim konusunda Belli ve çevresi orduya güven duyarken THKP-C temkinlidir, bu darbenin gerici olabilme riskini göze almamak için kendi oluşturdukları bir silahlı gücün olması gerektiğini düşünmektedirler.[178] Örgütün önemi Mahir Çayan'ın politikleşmiş askeri savaş stratejisi, suni denge ve silahlı propaganda gibi tezlerinin ilerleyen yıllarda da tartışma konusu olmuş olmasıdır, bu eyleme odaklı görünen örgütün teorik alt yapısının da var olduğunu göstermektedir.[179]

THKP-C tarafından gerçekleştirilen eylemler Ankara ve İstanbul'da banka soygunları, Talip Aksoy ve Mete Has'ın kaçırılıp fidye talep edilmesi, belki de en sansasyonel olanı ise İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un kaçırılması ve öldürülmesidir. Başkonsolosun öldürülmesi üzerine örgüte ciddi operasyonlar düzenlenmiş ve büyük ölçüde tutuklanmıştır. Örgütün sonunu getiren ise Mahir Çayan'ın THKO üyesi Ömer Ayna ve Cihan Alptekin ile hapishaneden kaçtıktan sonra[180] girişilen eylemler sonucu yaşanan Kızıldere Olayı'nda Ertuğrul Kürkçü hariç, olayda bulunan üyelerin hepsinin hayatını kaybetmesi olmuştur. Kızıldere Olayı'nın temel gayesi tutuklu olan Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını kurtarmaktı, bu amaçla öncelikle bazı elçiliklere saldırmak istediler ancak bu hayata geçirilemedi. Bunun üzerine Ünye'de görevli 3 İngiliz NATO askerini rehin alarak Kızıldere'ye kaçtılar, güvenlik güçleri ile yaşanan çatışma sırasında rehineler öldürülürken THKP-C üyesi gençler de hayatını kaybetmiştir. 30 Mart 1972 tarihli olayın ardından devrimci romantik düşüncede yeni kahramanlar, simge isimler doğmuştur: Mahir Çayan, Cihan Alptekin, Ahmet Atasoy, Ömer Ayna, Ertan Saruhan, Sabahattin Kurt, Saffet Alp, Sinan Kazım Özüdoğru, Hüdai Arıkan, Nihat Yılmaz.

Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Cihan Alptekin, Ömer Ayna, Sinan Cemgil, Teslim Töre, Mustafa Yalçıner, Kadir Manga, Hacı Tonak, Alpaslan Özdoğan, Fevzi Bal, Nahit Tören, Yavuz Yıldırımtürk gibi gençlik ve köy hareketi liderlerinin 4 Mart 1971 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile kurulan Türkiye Halk

[177] Aydın ve Taşkın, s. 190
[178] Yiğit Akın, "Türkiye Sol Hareketinin Önemli Polemikleri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 Sol**, Ed. Murat Gültekingil, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 98
[179] Aykol, s. 55
[180] Aykol, s. 55

Kurtuluş Ordusu yine THKP-C gibi dönemin önemli gençlik hareketlerinden biridir.[181] Örgüt söz konusu bildiri ile amacının başta Amerika olmak üzere tüm yabancı düşman ve hainlerden kurtulmuş tam bağımsız Türkiye'yi kurmak olduğunu ifade etmektedir, bunun yanı sıra üyelerin neredeyse hepsi kendisini Marksist-Leninist olarak ifade ederken örgüt için böyle bir tanımlama yapılmamıştır, THKO teoriyi geri planda bırakarak daha çok eyleme yönelmiş bir örgüttür.[182] Bu anlamda THKP-C'den ayrılmaktadır, zira THKP-C teorisyeni olan Mahir Çayan'ın görüşleri ilerleyen yıllarda sol hareket içerisinde gençlerin tartışmalarında büyük yer kaplamış ve mirası kimin devralacağı tartışmalı olmuştur. THKO ise halk savaşında işçi sınıfı ve silahlı gücün en önemli iki unsur olduğunu düşünmüştür, bu doğrultuda parti işçi sınıfının ideolojisinin taşıyıcısı olacak ordu ise halkın silahlı gücü olacaktır, bu bağlamda THKO ne parti ne de ordu olan girift bir örgüttür.[183]

Örgütün kuruluşunu bildirmesi ile eş zamanlı olarak kamuoyu tarafından bilinirliğini sağlayan eylemi 3 Mart 1971 tarihinde Gölbaşı'nda yer alan ABD radar üssünden Amerikalı askerleri kaçırmalarıdır.[184] Döneme ait gazete haberlerinde o güne kadar kaçırma eylemlerinde istenen fidyelere kıyasla THKO'nun isteğinin rekor düzeyde olduğudur. THKO'nun amacı gerilla faaliyetleri için finansman sağlayabilmekti. Ancak örgüt bildiri yayınlayarak varlığını duyurmadan önce harekete geçmiştir, 1970 yılının son iki ayından itibaren Malatya'nın dağlık kesimlerine yığınak yapılmış,[185] 15 Şubat 1971 tarihinde Balgat'ta bulunan Amerikan üssünde görevli Jimmy Ray Finley isimli çavuş kaçırılmış ancak kısa süre sonra taksi parası verilerek serbest bırakılmıştır.

12 Mart muhtırasının ardından Nurhak Dağları'nda bulunan THKO üyelerine katılmak maksadıyla Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan bir motosikletle yola çıktılar, ancak bu yolculukta motosikletleri Sivas Şarkışla'da bozuldu burada güvenlik güçleri ile bir çatışma yaşadılar ve Yusuf Aslan yaralı olarak yakalanırken Deniz Gezmiş bir araba gasp ederek kaçmayı başardı. Ancak jandarma Gemerek'te yolunu kesince yine bir çatışma yaşandı, ancak kaçamayacağını anlayınca 16 Mart 1971 tarihinde Deniz

[181] Aykol, s. 56
[182] Aykol, s. 56
[183] Aykol, s. 57
[184] Aydın ve Taşkın, s. 187
[185] Aydın ve Taşkın, s.187

Gezmiş teslim oldu, yani THKO lideri artık gözaltındaydı.[186] Ancak yine de örgütün bir kısmı Nurhak Dağları'ndaydı ve bir taraftan üniversitelerde de THKO ve THKP-C desteği devam etmekteydi, bu nedenle geniş çaplı bir operasyon başladı ve 11 ilde sıkıyönetim ilan edildi. 31 Mayıs 1971 tarihinde Nurhak Dağları'nda gerçekleşen operasyonda Sinan Cemgil, Kadir Manga ve Alpaslan Özdoğan hayatını kaybetmiştir,[187] bir kez daha devrimci romantik perspektife göre dava uğruna şehit verilmiştir. Bu olaylar THKP-C'nin 17 Mayıs tarihinde İsrail başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırdığı sürece denk gelmektedir, bu örgütün lideri olan Çayan Maltepe'de 2 Haziran günü yakalanana dek kaçmayı başarmıştır. Böylece her iki örgütün de liderleri ve büyük bir kısmı etkisiz hâle gelmiş ve Deniz Gezmiş ve grubunun 16 Temmuz, Mahir Çayan ve grubunun ise 16 Ağustos tarihi ile davaları görülmeye başlamıştır.[188] 30 Kasım tarihinde Mahir Çayan, Ömer Ayna ve Cihan Alptekin'in firarı ve Gezmiş ile arkadaşlarını kurtarma eylemleri Kızıldere Olayı ile son bulmuştur. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan ise mecliste onaylanan idam kararlarının ardından 6 Mayıs 1972 tarihinde idam edilmiştir.

Esasında oldukça kısa bir zaman diliminde ancak yüksek dozda şiddet ile yaşanan eylemler romantizmin kahramanlar yaratmak, davanın uğruna yaşamak ve ölmek temalarına hayli kalıp olarak oturmaktadır. Demet Lüküslü'nün ifadesiyle bu anlamda devrimci romantizmin kurucusu sayılmaktadırlar.[189]

21 Mayıs 1969 tarihinde kurulan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'nin başında Doğu Perinçek vardı. Çin Komünist Devrimi tecrübesinden esinlenen ve Maoist çizgide olan partinin silahlı mücadele edecek olan grubu Filistin'de kampa gönderilmiştir. Üç ayrı kampta bulunan üyelerden Faik Bulut'un bombalı saldırıda öldüğü sanılmıştır, ancak İsrail'e esir düşmüş ve 1980 yılında ülkeye geri dönmüştür.[190]

1972 yılının şubat ayında TİİKP'in kurucu üyeleri arasında yer alan İbrahim Kaypakkaya tarafından partinin Doğu Anadolu Bölge Komitesi'nin aldığı 11 maddelik karar ile Türkiye Komünist Partisi Marksist Leninist kurulmuştur.[191] Ardından halk

[186] Aydın ve Taşkın, s. 228-229
[187] Aydın ve Taşkın, s. 230
[188] Aydın ve Taşkın, s. 232
[189] Lüküslü, s. 481
[190] Aykol, s. 53
[191] Aykol, s. 61

savaşını üstlenecek olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu kurulmuştur, Kaypakkaya halk savaşı konusunda köylüye oldukça büyük güven duymaktaydı.[192] Dersim kırsalında bir çatışmada yaralı yakalanmış ve cezaevinde işkence sonucu 18 Mayıs 1973 tarihinde hayatını kaybetmiştir.[193]

Kızıldere Olayı, 6 Mayıs 1972 yılında gerçekleşen idamlar ve hayatta kalan örgüt üyelerinin büyük bir kısmının tutuklu olması nedeniyle bir süre sol harekette gençlik sessiz kalmıştır. Ancak 1974 yılında Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi koalisyonunda çıkan Genel Af ile tutukluların salınıvermesi ile öncelikle üniversitelerde anti faşist gruplar olmuş daha sonra 1976 yılında Türkiye Gençlik Dernekleri Federasyonu'nda bu gruplar bir araya gelmiştir.[194] Kurtuluş Sosyalist Dergi ve Devrimci Gençlik gibi yayın organları etrafında toplaşan gençliğin en temel sorunu THKP-C geleneğinin mirasçısının kim olacağıdır. Bu minvalde 1977 yılında Devrimci Yol hareketi 1 Mayıs tarihinde aynı isimli dergiyi yayınlayarak varlığını duyurmuştur.[195] Devrimci Yol'un ne denli kitleselleştiği 12 Eylül sonrası çeşitli kentlerde binleri bulan sayıda insanın yargılanması ile görülebilir. Darbe sonrası dönemde de gençler tarafından "Devrimciler" adıyla yeniden canlandırılma çabası olmuştur.[196]

Dev Yol'un içerisinde yaşanan ayrışma neticesinde Bülent Uluer, Paşa Güven ve Dursun Karataş tarafından Devrimci Sol bildiri ve dergileri yayınlanarak Devrimci Sol hareketi kurulmuştur, örgüt Silahlı Devrim Birlikleri adını verdiği silahlı örgüt eliyle pek çok eylem gerçekleştirmiştir.[197] Dev Sol dönemin en sansasyonel eylemlerine imza atan grup olmuştur, Gün Sazak ve Nihat Erim suikastları da bunlar arasında yer almaktadır.

Dev Yol ve onun içinden doğan Dev Sol THKP-C geleneğinin yansımasıyken Türkiye İhtilalci Komünist Birliği 19 Şubat 1979 tarihinde kurulmuş ve THKO'nun mirasını üstlenmiştir.[198] Birlik 1995 yılında yaşanan Gazi Mahallesi Olayları'nda aktif olmuş, 2000'li yıllarda bölündüğünü ilan etmiştir.

---

[192] Akın, s. 98
[193] Aykol, s. 61
[194] Aydın ve Taşkın, s. 276
[195] Aykol, s.76
[196] Aykol, s. 77
[197] Aykol, s. 84
[198] Aykol, s. 92

1980 darbesinin öncesinde gençliğe yüklenen rolün ilerici, öncü ve aydın olma misyonu üzerinden oldukça pozitif olduğunu görmekteyiz, ancak bu tarihte yaşanan kırılmadan sonra gençliğe depolitik, apolitik, kayıp kuşak gibi adlandırmalar yapılmaktadır.[199] Elbette bu durumun oluşmasında yaşanan baskının ve bunun yarattığı korkunun etkili olduğu açıktır. 1980-84 yılları arasında bir gençlik hareketinden söz edebilmek pek mümkün değildir, gençler üniversite içerisinde genellikle sosyal ve sanatsal kulüplerde bir araya geliyordu ancak kitlesellik söz konusu değildir.[200] Gençliğin kitlesel olarak bir araya gelebilmesinin önünü 1983 tarihli 2907 sayılı Dernek Kanunu açmıştır. Bu kanundan sonra kurulan ilk öğrenci derneği Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde kurulmuş ve bunu 85-86 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde kurulan öğrenci derneği izlemiştir.

Birer birer açılan öğrenci derneklerinden ziyade bu dönem en aktif olan çevre Yarın isimli kültür sanat dergisi çevresi olmuştur. Bu dergi geleneksel TKP-TİP çizgisi ile kurulmuş olmakla birlikte ilerleyen zamanlarda Dev Yol ve Dev Sol'dan geriye kalan gruplar da dahil olmuştur.[201] Dergi depolitize olmuş olmakla beraber gençliğin sorunlarının arttığını ifade etmektedir ve bu sorunlar gençliği bir araya getirmiştir, birleşmenin dernekler aracılığı ile olması gerektiği ve doğal önderlerin olup ulusal birlik kurulması gerektiğini belirtmektedir.[202] Dönemin gençlik hareketlerinde 6 Kasım 1981 tarihinde İhsan Doğramacı başkanlığında kurulan Yüksek Öğretim Kurumu'na yönelik protestolar başı çekmektedir, bilhassa 1987 yılında kitlesellik boyutu artmış mobilize olmuş bir gençlik görülmektedir. Ancak yine de 68 kuşağı ile karşılaştırıldığında hayli zayıf bir kitlesellik düzeyinde görülmektedir.

1990'lı yıllar ise gençliğe bakışın apolitik olduğu bir on yıl olsa da üniversiteler içerisinde çeşitli protestolar ile cephe olarak kendilerini adlandıran gruplar mevcuttur. Bu gruplar koordinasyon adıyla bir araya gelip yatay, merkezi ve hiyerarşik olmayan bir birlik kurdular ancak bu birlik çok etkili olamamıştır, zira üyeler birlik dışında farklı siyasal parti ve gruplara katılarak buralarda faaliyet göstermiştir.[203]

---

[199] Begüm Savun, **1980-2000 Dönemi Türkiye Öğrenci Hareketleri: Öğrenci Dernekleri ve Öğrenci Koordinasyonları Deneyimi**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 22

[200] Cem Gönenç, 80 Sonrası Öğrenci Hareketine İlişkin Bazı Notlar, **Gelenek Dergisi**, Sayı 22, 1988 https://gelenek.org/80-sonrasi-ogrenci-hareketine-iliskin-bazi-notlar/ (Erişim Tarihi: 20.04.2022)

[201] Savun, s.56

[202] Gönenç, s.

[203] Savun, s.60

68 Kuşağının Türkiye'de devrimci romantizmi tam anlamıyla kuran kuşak olduğu açıktır, Isıah Berlin'in de romantiklerden söz ederken bahsettiği bir düşünceye ölümüne bağlı olmak durumu ile hareket etmişler ve birçoğu bu uğurda ölmüştür. Artlarında kalan miras üzerinden popülist söylemler olmuş, birer kahramana dönüşmüşlerdir. Öte yandan gençlik genel anlamda Türk siyasal hayatında bir barometre görevi görmektedir ve 1960,1971 ve 1980 gibi kriz anlarının hepsinin ardından ilk hareketin çıkış noktası hep gençlik olmuştur. Bu bağlamda gençliğin kendinde "romantik" bir "sorumluluk" gördüğünü de söyleyebilmek mümkün görünmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEVLET MİTOSU

4.1. ROMANTİZM VE DEVLET ANLAYIŞI

Politik romantizmden söz ederken romantizmin edebi ve sanatsal bir akım olarak ele alınıp görece politik yanı göz ardı edilse de esasında romantizmin politik olarak da yeni bir yaklaşım getirdiğine değinmiştik. Söz konusu yaklaşım organik bir toplum anlayışı, liberal bireyciliğin ve toplum sözleşmesinin eleştirisi ve toplumsal eşitliğe verdikleri önemdir. Bu bağlamda devlet algısı da romantikler açısından bu eleştirileri üzerinden şekil almıştır. Söz konusu eleştiri ve görüşlerinin ortaya çıktığı zemini daha iyi anlayabilmek adına devletin kökenlerine dair ortaya atılmış olan teorilere -bilhassa toplum sözleşmesi teorisine- daha yakından bakmakta fayda görmekteyiz.

Öncelikle günümüz perspektifinden baktığımızda varlığı tartışılmaz ve yokluğunu düşünmek ütopik görülen devletin ortaya çıkışına dair olan teoriler devletin hangi şartlar altında ve nasıl ortaya çıktığı üzerine ortaya atılan fikirlere dayanmaktadır. Bu teoriler aile teorisi, kuvvet ve mücadele teorisi, biyolojik/organik teori, toplum sözleşmesi teorisi ve ekonomik teori olarak sıralanmaktadır.[204]

Aile Teorisi, en temel ifadeyle devleti kadın-erkek ilişkisine dayandırarak okumaktadır.[205] Zira bu teoriye göre devlet ailenin büyüp gelişmesi ve başka aileler ile birleşmesi ile ortaya çıkmış bir yapıdır.[206] Aile teorisi açısından devletin gücü ve otoritesi ataerkil aile yapısı üzerinden okunmaktadır. Ataerkil ailede baba nasıl bir güç konumunda ise devlette de hükümdar aynı otoriteye sahiptir, ailede babaya gösterilen itaat devlet söz konusu olduğunda hükümdara gösterilmektedir.[207]

Bir Antik Yunan düşünürü olan Aristoteles'in görüşlerinde aile teorisinin hâkim olduğu görülmektedir. Aristoteles'e göre devletin ilk basamağı ailedir ve aileyi kadın, erkek ve köleler meydana getirmektedir. Aile temel ihtiyaçlar düzeyinde

---

[204] Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş ve Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2013, s. 43

[205] Recai Galip Okandan**, Umumi Amme Hukuku Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 28

[206] Gözler, s. 44

[207] Okandan, s. 28

kendine yeter bir oluşumdur, ancak hatırlamakta fayda vardır ki Aristoteles insanın siyasal bir hayvan olduğunu da vurgulamaktadır. Bu nedenle aileden bir sonraki adım köydür, köyler evlerin yani ailelerin bir araya gelmesi ile oluşmaktadır ve nihai olarak köyler de bir araya gelerek polisi yani kenti, devleti meydana getirmektedir.[208]

16. yy. düşünürlerinden biri olan Jean Bodin (1530-1596) ise devleti tanımlarken dahi çeşitli ailelerin, ele geçirdikleri mallarla birlikte yönetilmesi üzerinden tanımlama yaparak net bir şekilde devletin kökenini ailede görmektedir. Bodin'in perspektifinde her aile devletin kaynağı ve esas itibariyle de en önemli organıdır. İyi bir devlet yönetiminin iyi bir aile yönetimi üzerinden okunacağını işaret etmektedir. Aile içerisinde boyun eğmeyi öğrenen çocuğun ise ileride iyi bir vatandaş olacağını söylemektedir.[209] Yani Bodin'e göre aile devletin kökeni olduğu gibi devletin sürekliliğini de sağlayacak eğitimin temelidir.

Kuvvet ve mücadele teorisine göre devletin kaynağını insan toplulukları arasındaki çıkar farklılaşması ve bunlardan doğan çatışmalarda bulmak mümkündür.[210] Devlet güçlü ve zayıflar arasındaki mücadeleden ortaya çıkmıştır, öz olarak kuvvetli olanların zayıf olanlar üzerinde zor ve baskı ile kurduğu teşkilattır.[211] Kuvvet ve mücadele teorisinin en güçlü savunucusu olan Franz Oppenheimer şu sözler ile bu teoriyi en net şekilde özetlemektedir:

> *Devlet, oluşumu sırasında tümüyle, varlığın ilk aşamalarında ise özünde ve neredeyse tümüyle, zafer kazanmış bir insan grubunun yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini içten gelebilecek ayaklanmalara dıştan gelebilecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yenenler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka bir şey değildir .*[212]

Oppenheimer'ın son cümlesinde vurguladığı ekonomik sömürü ifadesi Marksist kuramcıların devlete dair görüşlerine paralel bir doğrultudadır, zira Marksist kuram açısından toplum iki sınıfın çatışma alanıdır. Üretim güçlerini elinde tutan burjuvazi ve üretici işçi sınıf, bu iki sınıfın mücadelesini frenlemek amacıyla doğmuş

---

[208] Serhat Düvenci, "Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2018, s. 68

[209] Muhittin Sağırlı, **Sosyolojik Açıdan Devlet Teorileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s.16-18

[210] Okandan, s. 37

[211] Gözler, s. 45

[212] Franz Oppenheimer, **Devlet**, çev. Alaeddin Şenel, Yavuz Sabuncu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997, s. 43

olan devlet Engels'e göre güçlü olan sınıfa daha yakın bir nokta durmaktadır.[213] Marksist kuramın devlet yorumu ise başlı başına devletin köken teorilerinden ekonomik teorinin tanımıdır, ki bu teorinin en önemli isimleri yine Karl Marx ve Friedric Engels'tir. Devletin ekonomik mücadele alanında doğduğu ve sistemin devamını sağlamak misyonu taşıdığını ifade etmektedirler.

Toplum sözleşmesi teorisi ise öncelikle bir doğal durum kabulünden yola çıkmaktadır. Toplumu oluşturan bireyler bu doğal durumdan çıkmaya akıl ve iradeleri ile karar vermişlerdir ve devlet insanların aklı ve iradesi ile aldığı bu karar sonucunda rasyonel bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.[214] Bu kuramın teorisyenlerinin kabul ettiği doğal durumlar birbirinden farklı doğrultuda olsa da sonuç olarak varılan nokta rasyonel bir edim olarak devletin vücut bulmasıdır. Bir İngiliz düşünürü olan Thomas Hobbes doğal durumu "homo homini lupus" olarak ifade etmektedir, yani insanın insanın kurdu olduğu herkesin çıkarının bir diğeri ile çatışma hâlinde olduğu kaotik ve güvensiz bir ortamdır. Hobbes'a göre bireyler bu güvensiz ortamdan çıkmak amacıyla rasyonel olarak devleti kuran sözleşmeyi kabul etmiştir. John Locke ise doğal durum konusunda bu kadar olumsuz olmamakla birlikte mülkiyet hakkı ve bunun korunmasından yola çıkmıştır ve sonuç olarak bireyler sözleşme ile devleti kurmuştur. Jean Jacques Rousseau ise her iki düşünürün sentezi bir şekilde baktığı doğa durumundan çıkışın yine sözleşme yoluyla olduğunu vurgulamaktadır.

Biyolojik/Organizmacı teoriye göre devletler canlı bir varlık, organizma gibi ele alınmaktadır. Nasıl ki canlı varlıklar hücrelerin bir araya geldiği bir sistem içerisinde vücut buluyorsa devletler de hücreye benzetilebilecek tek tek insanların bir araya gelmesinden oluşmaktadır.[215] Buradan hareketle devlet yapısı da biyolojik teoriye göre doğal kanunların esasına göre işlemektedir. Doğal olarak ortaya çıkmıştır, gelişir ve zamanı geldiğinde ise çöküşe geçmektedir.[216] Aile teorisi açısından Antik düşünürlerden atıf kaynağı Aristoteles iken biyolojik teori köklerini onun hocası olan Platon'dan almaktadır. Platon, "toplum tek bir insandan daha büyük bir şeydir"[217] demektedir, insan ve toplum arasında bir paralellik kurarak sistem olarak daha büyük

[213] Sağırlı, s. 46-47
[214] Gözler, s. 390
[215] Sağırlı, s. 50
[216] Düvenci, s. 69
[217] Platon, **Devlet**, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Mehmet Ali Cimoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 54

bir sistem olduğuna işaret etmektedir. Yine aynı şekilde Devlet adlı eserinde Platon toplumu yönetenler, savaşanlar, para kazananlar gibi bölümlere ayırmaktır-ki bu canlı organizmaların uzuvlarına işaret etmektedir. Tıpkı bir canlı bedeni gibi Platon da toplumu kademelere ayırmakta ve her birinin görevini en doğru şekilde yerine getirmesi ile ideal devlet düzeninin süreceğine işaret etmektedir.

Biyolojik teorinin ise en bilinen temsilcisi Herbert Spencer'dir. Ona göre toplum canlı bir organizmadır, bu görüşe sahip olmasının nedeni ise toplumların canlı organizmalara benzer ortaya çıkma, gelişme ve dağılma gibi süreçler izlemesidir.[218]

Romantiklere göre kişilerin çıkarını korumak değil bireyselliklerini bir arada uyum içerisinde yaşamaları kurulması ve korunması gereken düzendir. Devlet anlayışları da bu görüş üzerinden şekillenmekte ve onları organizmacı görüşe dahil etmektedir. Her organizmada parçaların her biri ne denli önemli ise toplum içerisinde her bir bireye de bir rol yüklenmektedir. Her bireyin toplum içerisinde bu edindiği rol ile önem taşıdığına inanmaktadırlar. Adam Müller'in kişiyi devletin dışında bir varlık olarak düşünememesi tam da bu nokta ile paraleldir.[219] Novalis'in gerçek yurttaşın ancak devlet içinde var olduğunu devlet dışında hiçbir şey olmadığını ifade etmesi de Müller ile paraleldir. Tüm bu rollerin ve toplumun düzeninin tesisi için yasalar olması gerektiğine inanırlar, ancak yasaların tepeden inme salt rasyonellikle yapılmasına karşıdırlar. Onlara göre yasalar gelenekle, kültürle uyumlu bir şekilde toplumun içerisinden çıkmalıdır.[220] Romantikler için her ne amaçla olursa olsun devletin araçsallaştırılması asla kabul edilebilir bir durum değildir ister bireysel hak ve özgürlükler ister mülkiyet hakkı her ne sebeple olursa olsun devlet onlara göre asla bir araç konumuna gelemez. Zira devlet doğal düzen içerisinde ortaya çıkmış, tarihin yarattığı özgül bir organizmadır. Bu sebeple içkin bir değeri vardır ve biriciktir. Araç olmanın ötesinde belki de bir amaçtır demek çok abes olmayacaktır.

Novalis'in anakronik bir bakış açısıyla mekanik devlet anlayışından kopan ilk düşünür olduğu ve yazılarının politik romantizmin başat eseri olduğu kabul edilir, bunun nedeni Novalis'in İman ve Sevgi adlı eserinin romantik çevre üzerindeki

---

[218] Martin Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, çev. Ümit Tatlıcan, Özlem Balkız ve Gülhan Demiriz, Sentez Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 94

[219] Sevil Özçalık, **Alman Romantik Milliyetçiliği: Aydınlanmadan "Kültür Ulusu"na Geçiş**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 81

[220] Özçalık, s.82

etkisidir.[221] Esas olarak ise Novalis'in görüşleri ilk değildir, Herder, Fichte gibi isimlerin görüşleri üzerine inşa edilmiştir. Ancak Novalis'in özgün yanı kendisini önceleyen düşüncelerden ayrıksılaşan görüşleridir. Elbette ki diğer romantik düşünürler gibi Novalis de devletin organik bir yapı olduğunu savunmaktaydı, ancak Novalis'i özgün kılan şey iktidarın kaynağını bulduğu şeydir: Weberyen sınıflandırma ile karizmatik lider.[222] Weberyen tipolojiye göre iktidar geleneksel, yasal veya karizmatik olarak üçe ayrılmaktadır. Aydınlanma ile birlikte oluşan liberal düzende yasal lider fikri ağır basmaktaydı, Novalis'in görüşlerini üzerine inşa ettiği Herder gibi isimler ise gelenekselciydi. Fakat Novalis'e göre bireylerin otoriteye gönülden rıza göstermesi için karizmatik bir lider olması şarttır, zira ona göre itaatin temelinde sevgi yatar. Bireyler yönetene sevgi duyduğu ölçüde itaat ederler ve bu iktidarı güçlü kılar. Sevgi ile yönetime bağlanmış bireylerden oluşan devlet içerisinde Novalis'e göre amaç bildungtur.[223] Yani tüm bireylerin eğitimi ve yetiştirilmesi, yukarıda da değindiğimiz gibi Novalis bireyleri devlet içerisinde değerli ve biricik görmektedir. Bu sebeple her biri devlet içerisinde bir göreve tabi olacak bireylerin kendini geliştirmesi, biricikliğini ortaya çıkarması elzemdir ve devlet bunu sağlamalıdır.

Schlegel ilk dönemlerinde devlet ve cemaati ayırarak incelemiş olsa da ilerleyen dönemlerinde bir arada ele almış ve cemaatin birliği için devlete daha büyük önem atfetmiştir. Buradan hareketle Schegel için esas mesele cemaatin bir aradalığıdır ve devlet bunu sağlayan bir yapıdır demek çok da yanlış olmayacaktır. Bir romantik düşünür olarak onun için de devletin temel amacı soyut yasa ve hakları korumanın çok daha ötesinde bir yerdedir. Novalis'in bildungu temel amaç olarak görmesi düşüncesine katılır ve buna ek olarak onun ideal yönetiminde iyi eğitimli kişiler başta olmalıdır. Novalis'in ifadeleri kalıtsal bir monarşiye denk düşüp kendisi cumhuriyetçiliği savunmuş olsa da Schlegel'in ideal yönetimi aristokratik bir monarşidir. Ancak Versuch olarak anılan denemesinde iradenin yansıması için sınırsız oy hakkını savunmuş olması da dikkat çekici bir yönüdür. [224] Esas itibariyle Schlegel'in fikirlerinde erken dönemde sınırsız oy hakkını savunup herkesin eşit katılımını desteklerken cemaati devletin önüne koymasıdır, ancak ilerleyen

[221] Beiser, s. 416, 422
[222] Beiser, s. 417
[223] Beiser, s. 419
[224] Beiser, s. 397

dönemlerde gönlünde yatan aristokratik monarşi olmuştur çünkü devlet ve cemaat olarak ayırdığı iki kavramın bir olduğunu düşünmüştür.

Genel itibariyle romantik devlet anlayışına bakıldığında devleti yalnızca düzeni tesis edecek bir mekanizma olmaktan ziyade kültür, estetik ve bireyin gelişmesine katkı sağlayacak bir kurum olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda da devlet fikirleri gelişmiştir.

4.2. MARKSİST DEVLET ANLAYIŞI

Marksist görüş üzerinden devlet kavramına baktığımızda genel itibariyle Martin Corney'in ifadesiyle "devletin burjuvazinin baskı aygıtı olma mefhumunu" yüklenmiş bir aygıt olduğunu görmekteyiz.[225] Zira yukarıda değinmiş olduğumuz gibi devlet teorilerinden ekonomik teorinin Marksizm'in devlet görüşünün temelidir, bu sebeple Marx'ın da ardılı olan düşünürlerin de devlet görüşleri bu temelden şekil almaktadır. Üretim araçlarına sahip burjuva, çalışan ve ezilen konumda olan proleterya ve hukuk alanıyla yönetme ve zapturapt altına alan devlet en temel ifadeyle Marksizm'in devlet yorumudur. Bu açıdan baktığımızda devlet Marksist kuram açısından bir araçtır.

Karl Marx'ın esas olarak açıkça devlet üzerine yazdığı bir eseri yoktur, ancak pek çok eserinde devlete dair yorumlarda bulunmuş ve bu yorumlar Marksizm'in devlet fikrini şekillendirmiştir. Karl Marx ilk olarak Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi adlı eserinde devlete dair görüşlerine yer vermiş ve daha sonra Kutsal Aile, Yahudi Sorunu, Alman İdeolojisi, Sınıf Mücadeleleri, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'ı, Fransa İç Savaşı ve Engels ile kaleme almış olduğu Komünist Manifesto'da devlet yorumlarında bulunmuştur. Marx'ın bilindiği üzere genel anlamda görüşleri erken ve olgun dönem olmak üzere ayrılmaktadır, devlet konusunda da Marx'ın sabit bir fikri olmamış ve değişim göstermiştir.[226] Esas itibariyle Marx'ın devlet konusundaki en özgül yanı devleti değil "modern kapitalist devleti" tartışma unsuru olarak ele almış olmasıdır. Bunun sebebi değişen ekonomik düzenle

[225] Coln Hay, "Marksizm ve Devlet", **Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi**, Ed. Taner Yelkenci, NotaBene Yayınları, İstanbul, 2018, s.727

[226] H. Birsen Örs (Ed.), **Modern Siyasi İdeolojiler**, 7. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.200

feodalizmden farklı olarak hukukla birlikte özgünleşen durumun ayırdında olup sınıf mücadelesinin alanının modern devlet olduğunu görmesidir.[227]

Marx'ın devlet konusunda görüşlerini ilk gördüğümüz eser olan Hegel'in Hukuk Felsefesine Eleştiri adlı eseri Hegel eleştirisi olmasına rağmen Hegel'in görüşlerinin çok da ötesine gitmemekle birlikte reddettiği yegâne husus evrensellik fikri olmuştur.[228] Yani Marx, Hegel'in devlet ve sivil toplum arasında yaptığı ayrımı ve sivil toplumu bireylerin birbirleri ile çıkar ve ekonomik taleplerin belirlediği bir ilişkilerinin olduğunu kabul etmekle beraber devletin evrensel çıkarlar ekseninde hareket ettiği fikrine karşı çıkmaktadır. Marx'ın bu konudaki çözüm yolu gerçek demokrasidir ki Marx parlamenter demokrasiyi burjuva yönetimleri arasında en gelişmiş olan olarak görmektedir.[229] Zira Marx'ın erken dönem görüşlerinde devlet üretim ve yeniden üretim süreçlerinde rolü olmayan parazit bir kurumdur, modern devlet sivil toplumun egoizmine kök salmıştır ancak demokratik devlet, devlet ve halkın gerçek birliği ile ifade edilebilir.[230]

Manifesto'da Marx için sınıf mücadelesi için araçsallaşmış olan devletin güçlenmesi ve son gelişmeleri karşısında Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire adlı eserinde hayrete düşmüştür.

"Bütün siyasal devrimler bu makinayı kıracakları yerde, yetkinleştirmekten başka bir şey yapmadılar. Art arda iktidar uğruna savaşan partiler bu muazzam devlet yapısını ele geçirmeyi, kazanmanın en birinci ganimeti saydılar."*[231]*

Marx'ın Manifesto'da Engels ile belirttiği tarihi ezen ve ezilenin aralıksız çatışması olarak görmesi fikrinden hareketle toplumun sınıflara bölünmesi ve bu sınıflar arasında yaşanan çıkar çatışmasının doğurduğu aygıt olarak devletin var olduğu sonucu çıkmaktadır. Burada belirtmekte fayda vardır ki romantik düşünürlerin de devleti algılayışı tam da bu modern kapitalist dönemde çatışmaların çözümü için var olduğu ve gerekli olduğu yönündedir. Ancak Marksist yorum açısından farklılaşan konu tam da burada ortaya çıkmaktadır, Marx ve ardılı olan düşünürler devletin bu

---

[227] Örs, s.197
[228] Hay, s.739
[229] Örs, s.206
[230] Afşar Timuçin, "Marksçı Düşünceye Genel Bakış", **Felsefelogos Dergisi**, Sayı:25/26, 2005, s.21-49
[231] Karl Marks, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i,** Sol Yayınları, İstanbul, 1990. S.136'dan aktaran H. Birsen Örs (Ed.), **Modern Siyasi İdeolojiler**, 7. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.201

noktada ezilen sınıf aleyhine baskı aracına dönüştüğünü ve bu sebeple alaşağı edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Marx'a göre işçi sınıfı iktidarı ele geçirmeli ve devleti yok ederek herkesin her şeyin sahibi olduğu eşit düzeni sağlamalıdır.

Engels, Aile Özel Mülkiyet ve Devlet adlı eserinde Marx'ı izleyerek devletin sınıflar arası çatışmanın bir ürünü olduğu ifade etmiştir. Kapitalist düzen içerisinde sınıf çatışmaları devam ettiği müddetçe devlet de var olmayı sürdürecektir, ancak üretim araçlarının el değiştirip proleteryaya geçmesi yani herkese ait olması ile sınıfsız bir topluma geçilmesiyle devletin ortadan kalkacak bir kurum olduğunu savunmaktadır.

Marx'ın görüşlerini takip eden ve Rusya'da Bolşevik Devrimi ile sosyalist bir devlet düzeni gerçekleştirmiş olan Lenin'e göre ise devlet, yönetenlerin yönetilenleri baskı altında tuttuğu bir aygıttır, bu sebeple devlete karşı durmak ve devrim yapmak gereklidir.[232] İşçi sınıfının devrimi sonucu oluşacak devletin burjuvazi baskısını yok etmek için bir araç ve sosyalizmi inşa etmek için bir basamak olacağını ancak görevini yerine getirdikten sonra yok olacağını savunmaktadır.

Antonio Gramsci ise devlet konusuna en büyük katkıyı hegemonya kavramı ile yapmıştır. Devletin salt olarak bir baskı aygıtı olarak var olamayacağını rızaya da ihtiyaç duyduğunu eklemesi açısından oldukça önemli bir yaklaşımdır. Söz konusu rıza, hegemonya yoluyla olur, bu bağlamda hegemonya bir sınıfın toplumda görüşlerini kabul etme ve onaylama olarak ifade edilebilecek ideolojik ve kültürel bir süreçtir. Hegemonya kavramı Gramsci'de politik toplum (yönetenler) ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Politik toplumun tahakkümü karşısına sivil toplumun hegemonyaya dayalı yapısını koyar, bu sayede tahakkümü hegemonya baskılar ve gizler.[233]

Louis Althusser ise Marx'ın temel alt yapı ve üst yapı ilişkisini takip ederek üst yapıya baskı aygıtları dışında bir de ideolojik aygıtları eklemiştir. Gramsci'nin hegemonya kavramına benzer bir şekilde Althusser de devletin yalnızca zor kullanarak var olmadığını bir takım ideolojik aygıtlara da sahip olduğunu belirtir. Bu bağlamda aile, okul, medya vb. ideolojik aygıtlar hâkim ideolojinin yayılması ve kabul görmesi

[232] Hasan Uyan, **Marksizm ve Devlet İlişkisi: Dünyadaki Uygulamalar ve Günümüzdeki Marksist Devlet Tartışmaları**, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2016, s81

[233] A. Baran Dural, "Antonio Gramsci ve Hegemonya", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cil:11, Sayı:39, 2012, s. 315

bakımından aracı olan mekanizmalardır. Bu bağlamda siyaset, ekonomi ve ideoloji arasındaki ilişkileri irdelemek amacıyla ele aldığı göreli özerklik kavramı önemli bir yer edinmektedir.[234] Söz konusu ideolojik aygıtlar ve devletin kendi içinde bir göreli özerkliğe sahip olduğunu ancak bunun bağımsızlığı ifade etmediğini söyleyen Althusser kendi içsel dinamikleri olmakla birlikte tüm bu kurumların devlet çıkarına hizmet ettiğini ifade etmektedir.

Özetle Marx ve ardılı olan Marksist düşünürlerin hepsinde ortak payda devletin sınıfların çıkar çatışması içerisinde burjuvanın faydasına olacak şekil konumlandığı görülmektedir. Bu sebeple Marksist kuram açısından devlet nihai edimde yok edilmesi gereken bir kurum olarak varlık göstermektedir. Öte yandan devlete çoğunlukla bir araç olarak bakmaktadırlar ve bu noktada daha önce değindiğimiz romantiklerden hayli uzaklaşmaktadırlar. Zira romantik pek çok düşünür için devlet bir araç olamayacak kadar önemli bir değerdir. Marksist ve romantik düşünürler arasındaki tek paralel yaklaşım kapitalist toplumun çıkar çatışması olarak görülmektedir.

4.3. TÜRK SİYASAL HAYATINDA VE TÜRK SOL HAREKETİ'NDE DEVLET DÜŞÜNCESİ

4.3.1. Türk Siyasal Düşüncesinde Devlet Fikri

Türk siyasal hayatında rasyonel ve mitsel düşünce arasındaki ikilikte devlet çok önemli bir yere sahiptir. Modern devlet inşa sürecinde ve modernleşme adımlarının atılıp pozitivizme en yoğun ilginin olduğu dönemde de bu durum değişmemiştir. Türklüğün tözü olarak kabul edilen töre, Türk devleti olgusu ile cisim bulagelmiştir.[235]

Oryantalist anlayışın karşısında belki de biraz da milli özgüven aşılamak amacıyla Türklerin devlet kuruculuğu yeteneği üzerine atıflar yapılmıştır. Şemsettin Günaltay 1932 tarihli ifadesinde "devletçilik Türklerde fıtri bir kaynaktır"

[234] Galip L. Yalman, "Devlet", **Siyaset Bilimi**, Ed. Gökhan Atılgan ve E. Attila Aytekin, 4. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s.173

[235] Tanıl Bora, "Milli Tarih ve Devlet Mitosu", **Birikim Dergisi**, Sayı: 105-106 https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-105-106-ocak-subat-1998/2301/milli-tarih-ve-devlet-mitosu/2827 (Erişim Tarihi: 1.11.2023) (Devlet Mitosu)

demektedir.[236] Bu bağlamda devletlilik, Türk ulusunun fıtratına bağlanır ve var oluş sebebiyle Türklerin ezelden beri devlet kurma, devlet içinde yaşama kabiliyeti üzerinde durur. Genel itibariyle bakmak gerekirse bu fikir Türk siyasal hayatı açısından sağ-sol fark etmeksizin kabullenilmiştir, zira solda fikrin kabulü Ümit Hassan'a göre toplumsal sınıfların kökenini geçmişe götürüp harekete uzun bir geçmişi olan tarih kazandırmaktır.

Fıtraten devlet kuruculuğu fikrinin kabulü bir bakıma Türk devletinin ebet müddet olduğu yani tarihte kurulmuş olan devletler arasında bir devamlılık olduğu ve bu sayede Türk devletinin daimî olduğu sonucunu da doğurmaktadır.

Süreklilik arz eden ve fıtraten Türk halkının kurmaya meyyal olduğu devletin elbette güçlü bir merkeziyetçiliğe sahip olduğu da temel savlar arasında yerini almaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tarihinde dahi Metehan'a dayanan bir tarih şeması kurulması devamlılığı ve bu güçlü merkeziyetçiliği işaret eder niteliktedir. Yeri gelmişken belirtmekte fayda vardır ki, güçlü ordu güçlü devlet denklemi de Türk siyasal hayatı içerisinde yer edinmiş bir denklemdir.

Yukarıda saydığımız tüm düşünceleri toparlayacak bir ifadeyle belirtmek gerekirse, Türk siyasal düşüncesinde devlet algısının aşkın devlet anlayışına dayandığını söylemek mümkündür.[237] İlber Ortaylı devlet, Türk toplumunun hayatında zaman ve mekânları aşan bir olgudur der, devleti Türk tarihi ve halkının büyük bir zamanda ve mekânda kurduğu bir kurum, bir imaj, bir karizma olarak ele almak gereğini dile getirir.[238] Tavsiye niteliği taşıyan ifadeleri ile Ortaylı da aşkın devlet anlayışının hatlarını çizmiş devletin pek çok şeyin üzerinde yer alan bir imaj olduğunu, bir zihniyete ya da olaya bağlanamayacak kadar büyük bir mefhum olduğunu dile getirmiştir.

Devlet, ilk Türk devletleri açısından baktığımızda kağana tanrı tarafından sunulmuş bir armağandır. Bu sebeple devlet her şeyin üstünde kutsal bir kurumdur, devletin kararı toplum ve bireyden daha önce gelmektedir. Bu anlayış İslâm'ın kabulünden sonra da pek değişmemiş ve devam ettirilmiştir. Osmanlı dönemi

---

[236] Bora, Devlet Mitosu

[237] Yavuz Çilliler, "Türk Siyasal Hayatında Devlet ve Hikmeti Hükümet Geleneği", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016, Cilt: 13, Sayı: 34, s. 418

[238] Şükrü Argın, "Türk Aydının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 9 Dönemler ve Zihniyetler,** Ed. Ömer Laçiner, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s. 84

içerisinde de devlet aşkınlığını korumuştur, Kanuni Sultan Süleyman ünlü deyişinde "halk için muteber nesne yok devlet gibi" diyerek devamında farklı bir hususa değiniyor olsa da devletin muteberliğini teslim etmekten geri kalmamıştır.

1631 tarihinde Mustafa Koçi Bey IV. Murat'a sunduğu risalede "devlet nasıl kurtulur" diye sormaktadır.[239] Bu soru duraklama ve çöküş döneminden itibaren Kurtuluş Savaşı dönemini de kapsayacak şekilde uzun bir döneme yayılmıştır denebilir. Türk aydınının temel meselesi devletin nasıl kurtulacağı olmuştur. Modern ulus devletin kuruluş sürecinde Mustafa Kemal Atatürk'ün de temel amacı devletin kurtarılması ve bir daha Osmanlı'da düşülen şahsileşmiş saltanatın olmaması olmuştur.[240] Türkiye Cumhuriyeti bu devlet anlayışı içerisinde kurulmuş bir devlettir. Hâl böyleyken Tanıl Bora, devletten daha muteber bir nesnesi olmayan toplumun devrimci hareketinin de mobilizasyon araçlarından birinin devleti kurtarmak olduğunu dile getirmektedir.[241]

4.3.2. Türkiye'de Sol Hareketin Devlet Algısı

Türk sol hareketini tarih olarak ana muhalif damar olan Genç Osmanlılar/Jön Türkler/İttihat ve Terakki'ye kadar götürebilmek mümkündür, söz konusu cenahın Osmanlı'nın çöküş dönemiyle birlikte ortaya çıktığı ve devleti kurtarmaya yönelik bir misyon taşıdığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda Türk sol hareketinin de köklerini alıp içinden çıktığı bu grupla devletin kurtarılması yönünde amaç birliği taşıdığını söylemek mümkündür.[242]

Kurtuluş dönemi jargonunda yer alan ezilen halk, ezilen devlet fikri Türk solunda milli devletin bir hak olarak ele alınmasına[243] ve bu çaba içerisinde destek olunmasına yol açmıştır. İşgal dönemiyle birlikte söylem literatüründe yer edinen "emperyalizm karşıtlığı" Türk solu açısından 1960 ve sonrasında da hayli dile getirilmiş olup daha önce gençlik hareketlerinde de değindiğimiz gibi pek çok eyleme sebep olmuştur. Emperyalizm karşıtlığı üzerinden ulusun ve devletin bağımsızlığını

[239] Ali Kazancıgil, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme,** Ed. Ali Yaşar Sarıbay, Ersin Kalaycıoğlu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 138
[240] Kazancıgil, s.184
[241] Aksakal, TPKR, s. 209
[242] Fatih Ertugay, **Türkiye'de İdeolojiler ve Devlet Algısı**, Kadim Yayınları, Ankara, 2017 s. 209
[243] Ertugay, s. 210

savunmak, bu amaçta devleti korunması gereken bir kurum olarak ele almak Türk sol hareketi açısından yaygın bir tutumdur.

*Türk solunun devleti koruma misyonuna sahip hareket etmesi, adeta devleti bir mutlakıyet olarak ele alınması karşısında Hasan Bülent Kahraman, "*Türk siyasal hayatında devletin mutlaklaştırılması-fetişleşmesi sadece sağın meselesi değildir, solun da devletle ilişkisi aynı çizgiyi sürdürmektedir ve çözümlenmesi gerekir" *demektedir.*[244]

Daha önce Marksizm ve devlet anlayışından bahsederken esasında sosyalizm açısından devletin sosyalist aşamaya geçmeden önce yaşanan bir çeşit zorunlu kötülük olarak ifade edilebilecek bir kurum olduğuna işaret ettik. Ancak Türk sol hareketinde ise tam tersine devlet dört elle sarılmak gereken bir iyilik, yokluğu düşünülemez bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun Türk sol hareketi içerisinde sebebini Sovyet Rusya üzerinden görmemiz mümkün durmaktadır. Türk sol hareketinin içinde yer alan isimlerin sık sık Rusya'da bulunduğu ve esas olarak Türk sol hareketinin fikri temellerinin bu yolla atılmış olması genel Türk siyasal hayatından aldıkları miras kadar etkisi vardır. Zira sosyalist perspektifte devlet nihai edimde ortadan kalkacak bir kötülük olsa da Türk solu yanı başında Sovyet Rusya'da reelde bunun aksini görmektedir, devlet yok olmak yerine burada daha baskın bir karaktere bürünmüştür.[245] Bu bağlamda hem verili koşullar hem de yakın gözlem yapılan ülkenin durumu hem de uzunca bir süre Marksist külliyatın ülkeye ulaşmamış olmasından sebeple, Türk solu kendine özgü varoluşu ile devletin aşkınlığını benimsemiş görünmektedir.

Kurtuluş dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarında sol hareketin önemli isimlerinden biri olan Şefik Hüsnü Değmer, devrime yönelik yazdığı yazısında devrimin ilk amacı olarak devleti ele geçirmek ve ona vaziyet vermeyi gösterir.[246] Buradaki devleti ele geçirmek ifadesinden de önemli olan "vaziyet vermek" ifadesidir. Çünkü devlete vaziyet vermek, devletin devamının korunacağını ve hatta geliştirmek için çaba sarf edilmesini işaret etmektedir. Daha sonrasında saydığı maddelerle de devrimin karşı devrimlere karşı korunması misyonunu da devlete yüklemektedir. Yani

[244] Hasan Bülent Kahraman, **Türkiye Siyasetinin Yapısal Analizi-I**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 107
[245] Ertugay, s. 217
[246] Ertugay, s. 218

Değmer'in düşünceleri, devlet devrimle elde edilmeli, devlete "vaziyet" verilmeli ve bu vaziyet doğrultusunda devlet devrimin taşıyıcısı olarak yoluna devam etmelidir şeklinde özetlenebilir.

Şefik Hüsnü Değmer gibi Behice Boran'da öncelikli meselenin devletin ele geçirilmesi olduğunu belirtmektedir, ancak onun değindiği bir başka mesele de bürokrasinin bir müttefik olarak kazanılması ve devrim sonrasında da kendi bürokrasisini kurması gereğidir. Bu bağlamda Behice Boran, Emek Dergisi'nde şunları yazmıştır:

"İşçi sınıfı kendi iktidarını kendi başına kuramaz, kendi devletini kendi başına çekip çeviremez."[247]

Behice Boran'ın sözleri devletin sürekliliği ve bunu sağlamak adına bürokrasinin önemini göstermesi bakımından önemlidir. İşçi sınıfının yönetime gelmesi hâlinde, devletin bürokrasi eliyle diri tutulması gereğini vurgulamaktadır.

Behice Boran ile aynı çizgide olan Sadun Aren ise Emek Dergisi'nde şu satırları yazmıştır:

"Devrim işçi ve emekçi sınıfların iktidarı ele geçirmesidir. Bu da fiiliyatta ancak işçi ve emekçi sınıfların sosyalist siyasi örgütünün iktidara gelmesiyle olur."[248]

Bu bağlamda Behice Boran ve Sadun Aren'in devletin var olan, kurulu yapısı içerisinde legal bir zeminde seçim yoluyla iktidarın ele geçirilmesi ile devrim olacağını ve bu devrimin neticesinde devlette sürekliliğin devamında bürokrasinin önemini teslim ettikleri görülmektedir.

Hikmet Kıvılcımlı'nın 27 Mayıs'ın hemen ardından kaleme aldığı yazıda orduyu işaret ederken "devleti ve memleketi koruma sorumluluğu" üzerinden hareketi desteklemesi oldukça önemli bir noktadır.[249] Devleti ve memleketi koruma misyonu ile donatarak orduyu tebrik etmesi yukarıda değinmiş olduğumuz ordunun devlet algısındaki kendine özgü rolünün altını çizmektedir. Dahası sol hareket içerisinden bir ismin böylesi bir coşkuyla 27 Mayıs'ı gerçekleştiren orduyu Kurtuluş Savaşı dönemi ordusuyla birlikte anması, solda da devletin mevcudiyeti açısından ordunun önemsendiğinin altını çizer niteliktedir. Dahası belki de ordu eliyle sosyalist devrimin gerçekleşebileceğine dair bir umudun da varlığını işaret etmektedir.

[247] Behice Boran, "Bürokrasi Üzerine Tartışmalar", **Emek Dergisi**, Sayı: 5, 1969, s.7
[248] Sadun Aren, "Devrim, Devrimci Hareketler ve Parti", **Emek Dergisi**, Sayı: 5, 1969, s. 2-3
[249] Ertugay, s. 222

Kıvılcımlı, orduya güven konusunda tek değildir, Mehmet Ali Aybar'ın da yaklaşımı ona benzerlik göstermektedir. Aybar için devletin siyasi ve iktisadi olarak bağımsızlığı bir hayat memat meselesi olarak baş sırada yerini almaktadır ve bu hayat memat meselesinin koruyucusu olarak bir Milli Cepheye işaret etmektedir. Bir Milli Cephe ordusunun kurulup bu "kutsal" görev uğrunda çaba göstermesi gerektiğini ifade etmektedir.[250]

Milli Demokratik Devrim düşüncesinin önde gelen ismi olan Mihri Belli ise asker ve ordunun yanında aydın zümrenin de önemine işaret etmiştir. E. Tüfekçi kod adıyla yazdığı *yazısında* "Asker-sivil-aydın zümre, Türkiye'de, orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktaları elinde tutmaktadır. Bu zümre, Tanzimat'tan bu yana, Türkiye yönetimini çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli bir rol oynamıştır. Yüz yıldan uzun bir süredir Türkiye tarihindeki gelişmeler bu zümrenin damgasını taşır."[251] demiştir. Mihri Belli, bu sözleri ile ordu ve aydın kesimin desteği olmaksızın devrimin olamayacağının yanı sıra devlet mekanizması içerisindeki önemine de vurgu yapmaktadır.

Orduya yükledikleri misyon dışında Boran, Kıvılcımlı, Aybar gibi isimlerin ortaklaştığı bir görüş daha vardır. Bu görüş sosyalist bilincin topluma ancak devlet eliyle kazandırılabileceği fikridir.[252] Devlet araçları ile bilinç kazandırılmadıkça halk tabanında sosyalizmin bir karşılığı olamayacağı konusunda kanidirler, devlet bu sebeple bilinç aşılama yani eğitim nedeniyle de Türk solu açısından önemli bir yerdedir. Bu yaklaşımları romantik düşünürlerin Bildung ideali çerçevesinde devlete yüklediği misyona benzer bir zeminde görülmektedir.

Esas itibariyle Türk solunun devlete bakışı Türk siyasal hayatı içerisinde devletin ele alınış şeklinden oldukça fazla izler taşımaktadır. Bunun yanında sosyalist teoriye göre oldukça uzağa düştüğü yanlar da hayli fazladır. Romantik düşüncede devletin sahiplenilmesi ve belirli hedefler doğrultusunda varlığının zaruri görülmesi ile benzeşen noktalara sahip olduğu da görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Türk solu kendi özgünlüğü ve kendi koşulları içerisinde içselleştirdiği bir devlet anlayışına sahiptir. Bu bağlamda, içinde bulunduğu coğrafya ve tarihten bağımsız bir

[250] Ertugay, s. 223
[251] Mihri Belli, "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı", **Yön Dergisi,** Sayı: 175, 1966 s.10
[252] Ertugay, s.230

şekilde düşünülüp sosyalist teori düzleminde salt uzaklaştığı noktalarla okunaması mümkün değildir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
ROMANTİZM, TARİH VE TÜRKİYE'DE SOL HAREKETLER

5.1. ROMANTİZM VE MAZİNİN ÖNEMİ

Bu bölüme dek romantizmden söz edilen tüm kısımlarda romantiklerin geçmişe duyduğu derin hayranlıktan tekrar tekrar bahsedildi, hâl böyleyken tarihin romantiklerin sığındığı bir liman olması çok da şaşılacak bir durum değildir. Bugünde bulamadıkları, hislerini körelten ne varsa onun izlerini geçmişte arayıp bulmuş onları parlatıp sahneye koymuşlardır. Bugünü karşısına geçmişin altın günlerini koyarak yorumlamışlardır. Elbette bunu yaparken de kendilerine has hislere vurgu yapan, coşkulu bir tarzı benimsemişlerdir.

Romantikler açısından tarih, şimdinin var olan kurumlarını-yapılarını anlamak ve değerlendirmek amacı taşır. Bu değerlendirme ve anlamlandırmayı yapabilmek adına bir ideal düzen anlayışı gerekmektedir, işte bu noktada romantiklerin ideal olarak bulup parlattığı dönem orta çağ olmuştur. Rasyonalist tarihçilerin perspektifinde Ortaçağ barbarlık ve batıl inançların hüküm sürdüğü bir "karanlık" olarak görülürken, romantikler açısından bu dönem tam aksine karanlık olmayan bir dönemdir, rasyonalist açıdan tarih insan aklı tarihi olarak görülürken romantikler açısından tarih insan iradesinin tarihidir.[253] Aydınlanma tarihçiliği, yani rasyonalist tarihçilik, nasıl kütüphane bilgileri ile doğrulara yönelmiş bir tarihçilik ise romantik tarihçilik bunun tam tersi şekilde olmuştur.[254] Romantikler açısından tarihin doğruluğundan ziyade gerçekliğinin kabul ettirilebilir, inandırılabilir olması daha önem taşımaktadır. Bu bağlamda da tarihsel romanlar romantik tarihçilik açısından önemli bir yere sahiptir.

"Bardic nationalism" yani belki de büyük oranda eksik ve kaba bir çeviri ile halk ozanı milliyetçiliği olarak Türkçeleştirebilecek türde eserler vermiş olan İskoç yazar Walter Scott, romantik tarih yazımı konusunda parlak eserler vermiş bir roman yazarıdır. Çocuk yaşlarda geçirdiği bir rahatsızlık neticesinde kıra yakın bir yerde, sakin bir hayat sürmeye gönderildiğinde bölgenin baladlarını, efsanelerini not

[253] Robin George Collingwood, **Tarih Tasarımı**, çev. Kurtuluş Dinçer, Ara Yayınları, İstanbul, 1990, s. 99-100

[254] Çağatay Balkaya, "Avrupa'da Romantik Tarihçilik Yargıçlar ve Kaderciler", Ed. Fatma Sıla Sandal, Ulaş Bager Aldemir, **Romantizm**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 177

edinmeye merak salmasıyla başlamıştır yazma merakı.[255] İlerleyen dönemlerde ise kaleme aldığı Waverley gibi döneminin çok satan eserleri arasında yer alan romanlarında kadim İngiliz-İskoç mücadelelerini, şövalyelerin yiğitliğini canlı betimlemeler ile okuyucularına yaşatırcasına yazıp adeta ölüler ile diriler arasında bir sohbet kurmuştur. Kurduğu bu dünyada geçmişe yönelik hayranlık, feodalizm taraftarlığı, şövalyelere yüklediği cesaret ve yiğitlik erdemleri, yücelik algısını besleyecek nitelikte yaptığı İskoç dağları betimlemeleri ile İskoç romantizmine kaynaklık ettiği[256] gibi eserlerinin bu atmosferi döneminin diğer romantiklerinin tarih yazını üzerinde de etki taşımıştır.

Romantikler tarihi, Walter Scott gibi yazarların etkisiyle heyecan verici bulurken, Edmund Burke gibi siyasal kuramcıların düşüncelerinin etkisiyle de tarihin Fransız Devrimi sonrası bozulduğuna inandıkları yapının onarım aracı olacağına kanaat getirmişlerdir.[257] Schlegel, bu inancı şu sözleri ile açıkça dile getirmektedir: "Tarihçi geçmişe bakan peygamberdir.".[258]

Schlegel'in tam da bir romantikten beklenecek kadar coşkulu ve iddialı ifadesi romantiklerin tarihin denge yaratan bir unsur olarak kabul edilmesinin en açık seçik ifadesidir. Romantikler, rasyonalist tarihçiliğin tarihi insan aklının tarihi olarak ele almasına karşın insan iradesinin tarihi olarak görmüşlerdir.[259] Ancak buna rağmen tarihi çok tanrılı bir din gibi değerlendirmişlerdir. Her milletin yaşadığı tarihsel olayın kendi yazgısına bağlı sonuç vereceğini düşünürler.[260] Tarih, insanların iradesiyle ortaya çıkardı onlara göre ancak her tarihsel olay her ülke için kendi yazgısına uygun sonuçlar taşırdı.

Schelling, Naturphilosophie'sinde doğanın döngüselliğinden yola çıkarak tarihe düzenli bir akış olarak bakar, insan bu akış içerisinde öğrenmeyi keşfeder ve kendini aşar, bu sayede doğanın ve kendinin tarihini yazmak erginliğine ulaştığını ifade eder.[261] Schelling, romantik bir unsur olan doğa üzerinden insanın kendini aşması ile tarihin yazımını ele almaktadır. Herder'de romantikleri etkileyecek şekilde tarih

[255] Aksakal, Dünyayı Yeniden Büyülemek, s. 93
[256] Aksakal, Dünyayı Yeniden Büyülemek, s. 97
[257] Mustafa Oral, Romantik Tarihçilik, 3. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2019 s. 67
[258] Dellaloğlu, s. 138
[259] Oral, s. 67
[260] Balkaya s. 176
[261] Aksakal, TPKR, s. 231

görüşünü doğal olayların yarattığı sonuçlardan hareketle başlatmaktadır. Herder, doğa olaylarının kültürlerin oluşumunda rol oynadığını söylemektedir, her kültürün kendine içkin özellikleri ile her toplumda özgün bir tarih yarattığı fikrini savunur.[262] Herder'in bu fikirleri onu kültürel rölativite kavramına götürmektedir, evrensel değerlerin kültürel koşullar içerisinde anlaşılması gereğine ve evrensel değerler adına hareket etmek için de hiçbir toplumun kültürel yapısının içinin boşaltılmaması gerektiğine inanır.

Romantik tarih anlayışında doğa ve kültür kilit öneme sahip olan kavramlar olarak yer bulmaktadır. İnsanın iradesi ile oluştuğuna inandıkları tarihin oluşum süreci doğanın döngüsel hareketinden ayrı düşünülebilecek bir durum değildir. Kültür de doğal ve çevresel etkileşimler yoluyla oluşan bir kavram olduğu için tarihin belirlenmesinde başat rollerden birine sahiptir. Toplumların kendi yazgılarına sahip olduğu ve her olgunun her toplumda farklı bir tarihsel süreci doğuracağına olan inançları da bundan kaynaklanmaktadır. Öte yandan romantikler açısından tarih, bugünün karşısına çıkarılacak olan değerlerin aranıp bulunması açısından önemliydi. Bu bağlamda romantiklerin tarihi biraz çarpıtma, amaçları uğrunda bir araç olarak gördüğünü söylemek abes kaçmayacaktır. Tarih romantik düşüncede, bugünün onarımı için kazılıp geçmişten bulunan parlatılabilecek ilk hazineyi gözlere sokup o yolda ideale yaklaşmaya çalışmak olarak görülmüştür.

5.2. Marksist Tarih Anlayışı

Komünist Manifesto'nun daha başında tarihin sınıfların mücadelesinin bir ürünü olduğu yazmaktadır. Bu bağlamda Marks hem kapitalist dönemin hem de öncesinin algılandığı bir tarih teorisi ortaya koyabilmek için ekonominin merkeze konularak okunması gerektiğine inanır. Bu bakış açısıyla, ekonomiyi merkeze alarak, Marks tarihsel aşamaları şu şekilde sıralamaktadır:

1.Kan bağına dayalı toplulukların avcılık, hayvancılık ve tarım yaptığı eşit dönem

2.Kölelerin malikane sahipleri adına çalıştığı dönem

3.Toprağa bağlı köylünün küçük toprağını işleyip devlete vergi ödediği dönem

[262] Safranski, s. 22-24

4.Sanayi işçisi olarak burjuvaziye hizmet edilen dönem

Tüm bunlardan sonra ise, henüz gerçekleşmemiş olan sosyalist düzenin geleceğini yani kabile-köle-feodal-kapitalist-sosyalist sıralamasıyla bir tarih akışının yaşanacağını ifade etmektedir.[263]

Kutsal Aile adlı eserinde Marx tarihin hiçbir şey yapmadığını, hiçbir çatışmaya girmediğini, hiçbir zenginliğe sahip olmadığını tüm bunlara sahip olanın insan olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Marx tarihin yapıcı öznesinin insan olduğuna işaret etmektedir. Ancak Louis Bonaperte'ın 18 Brumaire'i adlı eserinde ise şöyle demektedir:

"İnsanlar tarihlerini kendileri yapar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar."[264]

Görülmektedir ki Marx'ın iki eserindeki düşüncesi değişim göstermiştir. Ancak sabit kalan tarihin insanlar tarafından yapıldığıdır. Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'inde yer alan yaklaşım geçmişin koşullarının aşılamayacağını ifade etmektedir.

Marx'ın genel anlamda toparlamak gerekirse tarih anlayışı praksis felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Praksis, bireyin salt yaşamsal faaliyetlerini değil yaratıcı kapasitesini ortaya koymasına yönelik ihtiyaçlarını da içeren oldukça geniş anlamlı bir kavramdır. Bu bağlamda, tarih konusunda praksisi temele alması Marx'ı materyalist tarih anlayışından uzaklaştırmaktadır.[265] Materyalist tarihten insanın sanatsal faaliyetlerini dahi kapsayacak kadar geniş bir kavram olan praksisi temel alması ile uzaklaşan Marx Alman İdeolojisi adlı eserinde, insanın doğa ile olan etkileşiminin göz ardı edilmesi ile yapılan tarihin eksik olduğunu söylemektedir. Bu iki noktadan hareketle, Marx'ın gizil kalan romantik yaklaşımlarından biri de görülebilmektedir.

[263] Şaban Öz, "Marksist Tarih Felsefesine Giriş", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2008, s. 26
[264] Karl Marx, **Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i**, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstambul, s. 43
[265] Örs, s. 183

5.3. TÜRK SOL HAREKETİ'NDE TARİH

Türkiye'de sol literatürün tarih konusuna yaklaşımı özgün koşulların değerlendirilmesi üzerinden olmuştur denebilir. Var olan düzen geçmiş ve Batı toplumlarında yaşanan tarihsel süreçler üzerinden mukayeseli bir değerlendirme sonucu tarihsel yorumlar zemin bulmuştur. Türkiye'de sol ve tarih denildiğinde başlıca akla gelecek olan tartışma Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarıdır, öte yandan akla gelecek isim ise Hikmet Kıvılcımlı'dır. Türk solu açısından bu kavram ve isim tarih meselesinde önemli bir yere sahiptir.

5.3.1. Hikmet Kıvılcımlı ve Tarih Tezinin Özgün Yeri

Hikmet Kıvılcımlı Engels, Toynbee, Morgan gibi tarihçilerden esinlenerek hapishane günlerinde yazmaya başladığı tarih tezinde tarihsel devrim-sosyal devrim, barbarlar ve antik(a) dönemdeki yerleri-modernlik, ilkel sosyalist düzen ve üretici güçler gibi kavramları merkez noktaya oturtmuştur.[266]

Klasik tarihsel maddecilik anlayışı çerçevesinde insanlar üretici güçlere göre hareket eder. Kıvılcımlı bu üretici güçleri teknik, coğrafya, tarih ve insan olarak sıralamaktadır.[267] Kıvılcımlı sıraladığı güçler arasında insan için hem toplum yaratığıdır hem de toplum yaratıcıdır demektedir ve tarihi de insanın bu toplum yaratıcılığı üzerinden şu şekilde ifade etmektedir: "Tarih, o gerçek insanın: Belirli geçmişinden kalma gelenek, göreneklerle, içinde yaşadığı belirli coğrafya ve iklim şartlarına göre, belirli bir tekniğe ve metoda dayanarak yaptığı yaşama güreşinde, gene belli bir seviyeye ulaşmış kolektif aksiyondan doğar ve gelişir."[268] Görüldüğü üzere Kıvılcımlı tarih tanımı içerisinde temele aldığı unsurları sıralamakta ve cümlenin daha başında geleneğe özel bir yer atfetmektedir. Geleneği özel bir yere koyması tarih tezini

[266] Necmi Erdoğan, "Kıvılcımlı, Söylemin Uğrakları: Tarih, Gelenek ve İhtilalcilik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:9 Dönemler ve Zihniyetler**, Ed. Ömer Laçiner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s.181

[267] Akif Ulaş Bilgiç, "Doktor Hikmet Kıvılcımlı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:8 Sol**, Ed. Murat Gültekingil, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 589

[268] Hikmet Kıvılcımlı, "Tarih ve Üretici Güçler, **Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1**, Ed. Emir Ali Türkmen, Dipnot Yayınları, Ankara, 2019, s.80

Klasik Marksist yaklaşımdan ayıran önemli bir noktadır, gelenek ve kolektif aksiyon Kıvılcımlı'nın tarih tezinin özgün temalarını oluşturmaktadır.[269]

Antik(a) dönem ve modern dönem olarak tarihi iki ayrı dönem üzerinden ele alan Kıvılcımlı'nın esas ilgilendiği antik(a) tarihtir. Çünkü tarihsel devrimin modern dönemde olmayacağını söylemektedir, tarihsel devrimin sahnesi antik(a) tarih iken sosyal devrimin sahnesi ise modern dönemdir.[270] Bu düşüncesinin sebebi, antik(a) dönemde teknik gelişmenin az olmasıdır, bu dönemin gelişmişliğini barbarlık seviyeleri ile ölçmektedir, teknik gelişme geriyken insan ve tarih ön plandadır. Bu nedenle tarihsel devrimler olduğunu, medeniyetlerin sonu değil daha ziyade başka bir medeniyetin başlangıcı şeklinde yaşandığını ifade etmektedir.[271] Modern dönemde ise, hızlı gelişen teknik karşısında sosyal yapıda zaruri hâle gelen değişimlerle sosyal devrimin olduğunu söylemektedir.

İlkel dönem onun gözünde ideal sosyalizm örneğidir. Bu sebeple antik(a) dönem insanına erdemler yükler, saf ve eşit olarak değerlendirir; modern dönem insanını ise sınıflı yapıdan dolayı yozlaşmış bulmaktadır.[272]

Osmanlı üzerinden yaptığı değerlendirmede ise tımar sistemini bir sosyalizm örneği olarak okumaktadır. Tımar sisteminde toprağın mülkiyetinin devlette olması, çiftçinin işlemesi, tımarlı sipahinin değeri toplaması ona göre muazzam bir sosyalizm yansımasıdır. Osmanlı'da tarihinde yatan bu ruhun eşit kardeşlik temeline dayanan bir düzeni yansıttığını savunur[273], buradan hareketle de Türkiye halkının ezelden beri sosyalizm karşıtı olduğuna karşı çıkmaktadır.[274] Geçmişi okuma şekliyle sosyalizmi Türk tarihinin çok da eski sayılmayan bir döneminde bulan Kıvılcımlı için denilebilir ki sosyalizmi bu ülkenin fıtratından kabul etmektedir.

Kıvılcımlı'nın tarih tezlerinin özgün olduğu bir noktada, tarih tezlerinin son derece romantizmle paralellik gösteriyor olmasıdır. Zira romantiklerin yönelimiyle paralel bir şekilde geçmişe yönelmiş, ilkel toplulukları yüceltmiş ve kardeşlik-eşitlik gibi değerleri bu dönemde bulmuştur. Kıvılcımlı tarih teziyle, Türk solu içerisinde romantizmin en net örneklerinden birini sunmaktadır.

---

[269] Erdoğan, s. 184
[270] Kıvılcımlı, s. 82
[271] Kıvılcımlı, s. 84
[272] Bilgiç, s. 589
[273] Erdoğan, s. 182
[274] Erdoğan, s.192

5.3.2. Asya Tipi Üretim Tarzı ve Türk Solu

Asya Tipi Üretim Tarzı, Marx'ın Çin ve Hindistan analizi ile sol literatüre girmiş olsa da yaygınlık kazanması Wittfogol'ün Oriental Despotism(1959) adlı eseri ile olmuştur. [275] Türkiye'de ise 1960'lar itibariyle Osmanlı'nın üretici güçlerinin incelenmeye başlanması, devletin rolünün çözümlenmesi ve Kemalizm ile sosyalist hareketin yakınlaştırılması çabaları ile gündeme gelmiştir. Türkiye'de ilk olarak Sencer Divitçioğlu ATÜT meselesine eğilen isim olarak Asya Tipi Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu adlı eseri yazmıştır.[276]

Divitçioğlu'nun değerlendirmesine göre Osmanlı'da özel mülkiyetin olmaması, her şeyin sahibinin devlet olması ve reayanın ürettiği tüm artı değerin devlette toplanması Osmanlı'nın Asya Tipi Üretim Tarzı'na sahip olduğunu göstermektedir.[277] Modern dönemde ticaret ve özel mülkiyet gelişmiş olsa da Divitçioğlu'na göre düzen aynı şekilde devam etmektedir, modern dönemin kapitalist kesimini kapıkulu, işçi kesimini ise halk sınıfının bir alt kümesi olarak okumaktadır. ATÜT, Marksist terminoloji açısından geriliği ifade eden bir kullanıma sahip olsa da Divitçioğlu durumu böyle değerlendirmemektedir. Aksine ATÜT'ün düzeltilmesi, onarılması yoluyla sosyalizmin kurulacağını düşünmektedir.[278]

İdris Küçükömer, Divitçioğlu'nu izleyerek ATÜT meselesine değindiği Düzenin Yabancılaşması adlı eseri kaleme alınmıştır, Divitçioğlu'nun eseri kadar hoş karşılanmasa da ATÜT tartışmaları açısından önemli bir eserdir.[279] Osmanlı'nın bir mutlak monarşi olması Küçükömer'e göre üretim ilişkileri üzerinde başat rol oynamaktadır. Padişah, padişahın rütbe verdiği kesim ve emekçiler olmak üzere üç sınıf saymaktadır.[280] Osmanlı'da sınıflar olduğunu beyan eder bu şekilde, ancak bu sınıflar arasında bir rekabet-çatışma yoktur çünkü sınıflar arasında sömürü yoktur.[281] Batı'da şehirlerin gelişmesi ile burjuva sınıfın güçlendiğine değinir ve Doğu'da bunun

[275] Suavi Aydın, Kerem Ünüvar, "ATÜT Tartışmaları ve Sol", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:8 Sol,** Ed. Murat Gültekingil, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.1082
[276] Aydın ve Ünüvar, s. 1083
[277] Tanıl Bora**, Cereyanlar**, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 601
[278] Bora, s. 602
[279] Aydın, Ünüvar, s. 1083
[280] Ateş Uslu, Gökhan Atılgan, "Yanıtından Çok Sorusuyla Önem Kazanan Eser: Düzenin Yabancılaşması", **Mühürler**, der. Gökhan Atılgan, Yordam Kitap, İstanbul, 2021, s. 351
[281] Aydın ve Ünüvar, s. 1086

olmadığını belirtir. Ticaretle uğraşan insanların yoğunlaştığı ticaret kenti denecek bir kentin Osmanlı'da merkeziyetçi yapı nedeniyle gelişemediğini ve bu sebeple de ticaretle uğraşan sınıfın Batı'da olduğu gibi bir güç kazanmadığını söyler.[282] Tımar sisteminin bir feodalizm örneği olmadığı ve Adalet Dairesi'nin bir yerde tıkandığını bunun da Osmanlı'yı ATÜT'e soktuğunu söyler.[283]

Özgücü bir yaklaşım üzerinden Türkiye'nin üretim güçleri ilişkisi ve tarihini Osmanlı'da Asya Tipi Üretim Tarzı üzerinden her iki isminde yorumladığı görülmektedir. Tarihsel devrim sürecinin Batı'dan farklı olması üzerinde yoğunlaşmaları ortak temayı göstermektedir. Modernleşme bölümünde de değinildiği gibi Türkiye'de sol hareketin refleksi genel anlamda "bize özgü" olan üzerinden Marksist literatürdeki tartışmalara katılmak olmuştur.

Geçmişe ve feodalizme dayanan incelemeler yapmaları bakımından romantiklerle görüşleri bir ölçüye kadar yakınlaşmaktadır demek mümkün görülmektedir.

[282] Uslu ve Atılgan, s. 352
[283] Aydın ve Ünüvar, s. 1086

SONUÇ

Romantizm, kendine içkin var oluşu nedeniyle tanımlaması epey güçlük yaratan bir akımdır. Ancak tanımlaması ve sınırlarını kestirmesi zor bir akım olmasına rağmen sanattan politikaya, politikadan günlük yaşama kadar pek çok alana sirayet eden etkileri mevcuttur. Sınırlarının kestirilememesi dolayısıyla bir tanımını yapmak güç olduğundan olsa gerek sanatsal alanla ilişkili olarak ele alınması daha sık görülmektedir, bu nedenle politik yönü oldukça ihmal edilmektedir. Oysa bu çalışma içerisinde de bahsedildiği gibi romantizm bir akımdan ziyade bir yaşam biçimidir, bir yaşam biçiminin de elbette kendi içerisinde bir felsefesi, bir politik duruşu vardır.

Romantizmin bir duruş alması, elbette Avrupa'da yaşanan devrimler çağı içerisinde kentlerin gelişmesi, burjuvazinin güç kazanması ve kapitalizmin en nihayetinde feodaliteye galip gelmesi ile oluşan modern düzenden rahatsızlık duymasıyla başlamaktadır. Romantiklere göre modernizm dünyada büyü yitimine sebep olmuştur. Akımın doğasında melankoli, mitolojiye ilgi, sihirsel bir ton barınmaktadır, bu nedenle mekanikleşen dünya onlara göre değildir. Hele liberal bireycilik anlayışı ile bu denli cemaat ilişkilerine önem veren bir kitlenin barışması hiç de kolay değildir. Bu nedenle tam da bunların karşısında yer almaktan geri durmamışlardır.

Karşı durdukları modern dönemin karşısında elbette daha iyi bir altenatife, daha arzulanabilir bir düzene ihtiyaçları olduğu su götürmez bir gerçektir. Romantikler bunun çözüm yolunu da tarihin tozlu sayfaları arasından antik uygarlıklar ve orta çağa ait özellikleri bulup bunları tozunu attıktan sonra bir güzel parlatıp kendilerine özgü coşkulu ifadeleriyle altın çağ olarak göstermekte bulmuştur. Slogan bellidir bugün neyimiz yoksa geçmişte o vardı, bugün olan "ruhundan yoksun şeyler" ise o zamanlar yoktu. Aranan ruh, aradıkları mistik heyecan o dönemlerde saklıydı. Bu nedenle bütün dünya görüşleri bunun çevresinden şekillenmiştir. Geçmişte bulamadıklarına karşın geliştirdikleri çözüm ise uzak, egzotik olana yönelmektir. Bu uğurda seyyah gibi dünyayı gezen, Çanakkale Boğazı'nı yüzerek geçmek gibi eylemlerde bulunan romantikler dahi vardır. Katı bir şekilde materyalistleşen dünya onlara hitap etmemektedir, bu nedenle hep uzaklara meyilli olmuşlardır gerek zamansal gerek mekânsal olarak.

Romantizmin doğumu, Almanya, Fransa ve İngiltere'de gerçekleşmiştir. İngiliz Romantizmi, Göl Şairleri ile şiirsel alanda ün kazanırken politik yönüyle en az duyulandır, Fransız Romantizmi ise toplumsal dönüşüm ışığında politik bir tavırdayken Alman Romantizmi milliyetçilik ve faşizmle anılmaya meyyal bir hâlde görülmektedir. Ama esası itibariyle romantizm, en sağdan en sola kadar görüşler taşıyabilen bu kadar arada bir yerde duran bir akımdır. Bu nedenle, ortaya çıkan romantizm türleri şu şekildedir; onarıcı romantizm, tutucu/muhafazakâr romantizm, faşist romantizm, mütevekkil romantizm, reformcu romantizm ve devrimci/ütopik romantizm. Devrimci/ütopik romantizm ise kendi içerisinde Jakoben-Demokratik romantizm, popülist romantizmi ütopik-hümanist sosyalist romantizm, liberter romantizm ve Marksist romantizm olarak ayrılmaktadır. Görüldüğü üzere bu türler arasında muhafazakârlıktan anarşizme dek uzanan bir çeşitlilik mevcuttur. Bu durum romantizmin yapısı gereği aslında şaşılacak bir şey değildir. Romantizm, ne katı bir şekilde sağa ne de sola yaklaşmayı öne sürmektedir, kendi yarattığı estetik, kültürel duruş içerisinde olgular karşısında alınan tavırlar üzerinden sağa ya da sola yaklaşmıştır. Açıkçası romantik düşünce içerisinde yer alan isimlerin bile bazı durumlarda ilk fikirleri ve sonrası değişkenlik göstermiştir. Örneğin Novalis ve Schlegel gibi isimler ilk yıllarında Fransız Devrimi'ni özgürleştirici bir hareket olarak görüp son derece olumlu bakarken daha sonraları tepkileri değişmiştir. Yani romantizm ille de sağı ya da solu bir şekilde seçip ona sadakatle ömür boyu bağlılık göstermez, kendi sistemi içerisinde yaşama biçimine ters durduğu takdirde tüm toplumsal gelişmeleri eleştirebilir. Kaldı ki bu çalışmada da değinildiği gibi, romantiklerin belki de en çok kullandıkları kelime bile olabilir eleştiri kelimesi.

Marksizm'in romantizmle bir arada ele alınması ütopik bir yaklaşım gibi görülebilir. Ama romantizmin temel derdinin de kapitalist düzenle olduğunu göz önüne alındığı zaman eleştirdikleri düzenin aynı olduğu görülmektedir. Hatta tarihsel sıralama açısından belki de romantikler ilkel komünistlerdi, ancak onlar için devletin yıkılması ve sosyalist bir düzene geçilmesi gibi bir amaç yoktu. Zira onlar zaten geçmişte var olan bağları yeterince özgür ve eşit buldukları için yitirilen zamana dönmek onlar açısından kafiydi. Bir diğer mesele ise, Marksizm'i salt olarak materyalist perspektiften ele almak eğiliminin yaygınlığı Marx'ta var olan gizil romantik kaynakları gözden kaçırmaya sebep olmuştur. Açıkçası dönem Avrupa'sı

tahayyül edildiğinde Marx'ın Balzac gibi romantik akım etkisi içerisinde eser veren yazarları hiç okumamış, okuduklarından az ya da çok etkilenmemiş olma ihtimali oldukça düşüktür. Bu nedenle yüzde yüz iç içe değillerdir, ancak etkileşimleri de göz ardı edilenden daha fazladır.

Peki, Türkiye'de her ikisi bir arada değerlendirildiği vakit ne bulunabilir? Öncelikle, romantizmi ortaya çıkaran koşullar; 17. yüzyıl ile başlayan kentleşme, burjuvazinin devrim gücü olacak kadar palazlanması ve en nihayetinde devrime erişmesi ile sonuçlanan moderniteye giden yoldur. Marksizm de benzer şekilde kapitalist sistemin doğumu sonrası işçi sınıfının içinde bulunduğu durumu merkeze alarak, bu düzene karşı çıkarak doğmuştur. Ancak Türkiye açısından bu yıllar ve modernleşme süreci bu biçimde yaşanmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, önce bir duraklama dönemine girmiş, çözüm yolu olarak batılılaşmayı görmüş ancak daha bunu yapamadan yaşanan I. Dünya Savaşı ile işgale uğramıştır. Ardından bir kurtuluş mücadelesi verilmiş ve en nihayetinde de modern ulus devlet kurulmuş ve devlet eliyle bir kapitalist sınıf kurulmaya, modern dünyaya entegre olunmaya çalışılmıştır. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin gayesi muasır medeniyetler seviyesine erişmektir. Hâl böyleyken, Şerif Mardin'in geç modernleşen toplumlarda romantizmin fikri bir güç kaynağı olduğu görüşüne katılmak ve Türkiye açısından da durumun böyle olduğuna inanmak son derece doğrudur. Türkiye açısından bu fikrin doğruluğunu cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Türk Tarih Kurumu'nun o dönem yaptığı faaliyetler ve ortaya koyduğu eserler üzerinden görmek mümkündür. Her ne kadar pozitivizmi benimsediğini belirten isimlerden biri olsa da Ziya Gökalp tarafından ortaya koyulan bu dönemde Türk tarihiyle ilgili son derece milli özgüven yaratmaya muktedir çalışmaları bunun örneklerinden sayılabilir. Fuat Köprülü de aynı şekilde akademisyen kimliği ile bağdaşmadığını düşünse de bundan geri durmamıştır. Bu dönem çalışmalarında bir yandan modernleşme eğilimi varken diğer taraftan tarihten örneklerle aslında fıtratta bulunan bir şeyin yapıldığı, Türk toplumunun ne denli ileri bir zihniyete sahip olduğu hatırlatılmak istenmiştir, bunun da açıkçası hayli romantik bir çaba olduğu ortadadır. Türk solu da bunun dışında değildir, geçmişe dair yapılan yüceltmelerin bir kısmını sol hareketin kökenini geçmişe dayamak adına sahiplenmişlerdir. Bu nedenle Türkiye romantiktir, Türkiye'nin solu ise daha romantiktir demek mümkündür.

Henüz yüz yaşına girmiş olan Türkiye Cumhuriyeti, dünya ve devletler tarihi açısından bakıldığında hâlâ oldukça genç bir yaştadır. Bu nedenle gençlik dinamizmi Türkiye açısından hayli önemlidir. Kaldı ki ulu önderi tarafından hitabe yazılarak cumhuriyetin payidarlığı emanet edilmiş bir gençliğe sahip olan bir ülkenin gençleri ebediyen sorumluluk içerisindedir. Bu sebeple de, gençlik dinamizmi Türkiye açısından ve Türkiye'de sol hareketler içerisinde gençliğin eyleme geçmesi açısından mobilize edici bir güç durumundadır. Kuruluş döneminden itibaren Türkiye sol hareketlerinde gençliğin yeri gözle görülür olmasına rağmen 1961 Anayasası'nın tanıdığı imkân ve 1965 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin seçimle parlamentoya girmesiyle gençlik, iki darbe arasında yaşanan süreçte hayli aktif olarak göz önünde olmuştur. Bu dönem içerisinde gençlik hareketi önderlerinin ülkenin tam bağımsızlığını ve emperyalizm karşıtlığını yaşamları pahasına savundukları görülmektedir. Bir uğurda ölmek veya yaşamak geçmişin şövalye ruhlu kahramanlarına büyük öykünme duyan romantikler için oldukça erdemli bir davranıştır. Tereddütsüz, inandıkları düşünceler uğruna ölüme giderken bu gençlerin rasyonalist bir tavırda olduğunu söylemek çok zordur elbette bu romantik bir adanmışlıktır.

Romantizm için ise, gençlik doğasında barınan bir durumdur. Romantizm; coşkuyu, hislerle harekete geçmeyi, biraz pire için yorgan yakabilecek kadar gözü kara olmayı içermektedir. Tüm bunlar aslında gençliğe de özgü olan tavırlardır. Öte yandan romantizmi genç kılan, romantizm içerisinde ön plana çıkmış isimlerin çoğunun genç olması veya çok erken hayatını kaybederek hep genç kalmış olması da olabilir.

Marksist terminoloji Türkiye soluna tezattır. Zira Marksist terminoloji için eyleme geçmesi gereken sınıf emekçilerdir. Gençliğin ise büyük kısmı öğrenci olduğu için yani emek sınıfı içerisinde yer almadığı için eylemleri Marksizm açısından kabul görmemektedir.

Türkiye'de siyasal düşünce içerisinde devlet düşüncesi muteberliğini hiç kaybetmeyen düşüncelerden birisidir. Uğruna savaşılacak, ölünecek ve yaşanılacak yegâne değer olarak devlet görülür, bu şekilde kutsallaşmış bir devlet algısına sahip bir toplumun sol hareketi tabi ki devlete sırt çevirecek değildir. Marksizm'in uzun erimde yok etmeyi planladığı devlet Türk sol hareketi içerisinde korunması, kurtarılması gereken bir değer olarak yer bulmaktadır. Bu noktada Marksizm'e sırt

çeviren Türk solu yine romantizme yaklaşmaktadır. Modern dönemin devletiyle ilgili eleştirileri olsa da romantikler açısından devlet bu dönemin korkunçluğu karşısında bir denge mekanizması olarak iyiliktir. Hatta oldukça mutlak ve güçlü olması romantiklere göre bir sorun teşkil etmez. Türkiye solunun ise devleti nasıl yıkarız sorusundan çok devleti nasıl kurtarabiliriz sorusuyla hareket ettiği görülebilir. Kurtuluş döneminden kalma yerleşmiş bir fikirdir bu ancak Türkiye sağı içerisinde devlet ne kadar mutlak bir konumdaysa Türkiye solu için de devlet meselesinin mutlaklığı o denli görülebilir bir çizgidedir. Kurtuluş döneminin hafızalarda kalan, tarihten görülen etkisi kadar yanı başında gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonrası pratik uygulamada devletin ne denli güç kazandığını ve her alana sirayet ettiğini yakından izlemek de Türkiye solu açısından devletin önemli olmasına sebep olmuştur.

Modernleşme, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ilk hedeftir, ancak bir miktar geriden yakaladığı modernlik yarışında da tavrı karışıktır. Bütünüyle modernleşme, bunun için Batı'nın aynen kopyalanmasına taraftar olan bir kesime karşın tamamen anti Batıcı ya da Batı'ya rağmen bize özgü türden bir modernleşmenin taraftarı olan kesimlerde mevcuttur. Türkiye'de sol hareketin tavrı, Batı'ya rağmen modernleşmeye daha yatkın bir tavırdadır. Zira Doğu'ya ait ve kendine has bir toplum olarak Türk solunda cisimleşen Türkiye'nin her şeyiyle batılılaşması kabul görebilecek bir durum değildir. Türkiye'de yaşanacak modernleşmenin Türkiye'ye özgü koşullarda ve Türkiye'ye özgü olması gerektiğine inanarak tavır almaktadırlar. Öte yandan, Türkiye solunun bağımsızlık düsturuna olan inancı, Türkiye'nin işgal yılları ve kurtuluş mücadelesi göz önüne alındığında Batı'ya karşı derinlere işlemiş ve aşılması güç bir güvensizliğe neden olmuştur. Bu nedenle, Türkiye'de sol hareketler için Batı'ya tamamen dönüş çok da tekin bulunmamaktadır.

Modernleşme karşısında aldıkları tavır gibi tarih konusunda da geliştirdikleri fikirler özgücülük anlayışı üzerinden inşa edilmiştir. Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer gibi isimlerle başlayan Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmalarının odak noktasında daima Türkiye'nin farklı, kendine has özellikleri bulunmuştur. Tarihi de modernleşmeyi de Türkiye'de sol akım Türkiye'nin özgüllüğü üzerinden ele almaya meyillidir.

Hikmet Kıvılcımlı ise, tarih teziyle romantik bir tarih anlayışına Türkiye solu içerisinden bir örnek teşkil etmesiyle büyük öneme sahiptir. Tarih tezinin merkezine

öncelikle antik dönemi yerleştirmesi ve bu dönemde sosyalizmi bulması romantiklerin tam olarak yaptığının aynısı denilebilir. Osmanlı dönemine dair çıkarımlarda bulunurken tımar sisteminin de aynı şekilde sosyalizm örneği olarak ele alınmış olması ve geçmişten bir örnek bulup onu parlatmak suretiyle gün yüzüne çıkaran bir yaklaşım olması nedeniyle romantizmin sözü edilen tavrına bir örnektir. Bu anlamda farkında olmadan Kıvılcımlı'nın romantik sol bir tarih tezi ortaya koyduğu görülmektedir.

Aslında romantik izler taşıyan, romantizm akımının oluşturduğu düşünce-duruş silsilesine uyan pek çok düşünce akımının romantik yönü eser kendisini bu çizgide ifade etmediği için göz ardı edilmektedir. Bu çalışma sonlandırılırken söylenebilecek şey tam olarak göstermek istediği şeyin bu olduğudur. Romantizm, sınırları o denli amorf bir akımdır ki nereye sızdığının, ne denli etkili olduğunun detaylı bir şekilde aranmadan görülmesi güçtür. O nedenle bu çalışmada romantizmin göz ardı edildiği solun içinde nerelerde var olduğu, ne kadar olduğu izlenmeye gayret edildi. Elbette hiçbir düşünceye tamamen romantik denemez, ama Türkiye'de sol hareketlerin de Marksizm'in de romantizmden izler taşımadığı da söylenemez.

KAYNAKÇA

Abramson, J. (2012). *Minerva'nın Baykuşu.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Aksakal, H. (2011). *Politik Romantizm ve Modernite Eleştirileri* (1. Baskı b.). Ankara: Kadim Yayınları.

Aksakal, H. (2015). *Türk Politik Kültüründe Romantizm.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aksakal, H. (2017). *Türk Muhafazakârlığı Terennüm, Tereddüt, Tahakküm.* İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Aksakal, H. (2021). *Dünyayı Yeniden Büyülemek Avrupa Romantizminden Portreler.* İstanbul: Beyoğlu Kitabevi.

Akyıldız, K. (2016). Mavi Anadoluculuk. U. Kocabaşoğlu içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 3: Modernleşme ve Batıcılık* (s. 465-488). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alkan, E. (2006). *Romantizm Antolojisi.* İstanbul: Varlık Yayınları.

Alpan, A. S. (2012). Modernleşme ve Türkiye Solu: Bir Muhasebe Denemesi. *Gelenek Dergisi*(117), https://gelenek.org/modernlesme-ve-turkiye-solu-bir-muhasebe-denemesi/. gelenek.org: https://gelenek.org/modernlesme-ve-turkiye-solu-bir-muhasebe-denemesi/ adresinden alındı

Aren, S. (1969). Devrim, Devrimci Hareketler ve Parti. *Emek Dergisi*, 2-3.

Argın, Ş. (2022). Türk Aydınının Devlet Aşkı ve Aşkın Devlet Anlayışı. Ö. Laçiner içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 9 Dönemler ve Zihniyetler* (s. 84-112). İstanbul: İletişim Yayınları.

Atılgan, G. (2018). Mihri Belli. M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 8 Sol* (s. 548-570). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, S., & Ünüvar, K. (2018). ATÜT Tartışmaları ve Sol. M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 8 Sol* (s. 1082-1088). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bagce, H. (2003). Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63-79.

Balkaya, Ç. (2021). Avrupa'da Romantik Tarihçilik Yargıçlar ve Kaderciler. F. S. Sandal, & U. B. Aldemir içinde, *Romantizm* (s. 175-195). İstanbul: Pinhan Yaayıncılık.

Beiser, F. (2018). *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm.* (A. Önal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Belli, M. (1966). Demokratik Devrim Kimle Beraber Kime Karşı. *Yön Dergisi*, 10-11.

Belli, M. (2019). Milli Demokratik Devrim. E. A. Türkmen içinde, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1* (s. 199-265). Ankara: Dipnot Yayınları.

Berk, Ö. (2016). Batılılaşma ve Çeviri. U. Kocabaşoğlu içinde, *Modern Türkşye'de Siyasi Düşünce 3: Modernleşme ve Batıcılık* (s. 511-520). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berlin, I. (2004). *Romantikliğin Kökleri.* (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bilgiç, A. U. (2018). Doktor Hikmet Kıvılcımlı. M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 8 Sol* (s. 585-596). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (1998). *Milli Tarih ve Devlet Mitosu.* https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-105-106-ocak-subat-1998/2301/milli-tarih-ve-devlet-mitosu/2827 adresinden alındı

Bora, T. (2018). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2019, 1 16). *Birikim Dergisi-Tanıl Bora/Rosa.* 4 15, 2022 tarihinde birikimdergisi.com: https://birikimdergisi.com/haftalik/9313/rosa adresinden alındı

Boran, B. (1969). Bürokrasi Üzerine Tartışmalar. *Emek Dergisi*.

Cevizci, A. (2021). *Felsefe Sözlüğü.* İstanbul: Say Yayınları.

Claudon, F. (2006). *Romantizm Sanat Ansiklopedisi* (4. Baskı b.). (Ö. İnce, & İ. Usmanbaş, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Collingwood, R. G. (1990). *Tarih Tasarımı.* (K. Dinçer, Çev.) İstanbul: Ara.

Çilliler, Y. (2016). Türk Siyasal Hayatında Devlet ve Hikmeti Hükümet Gleneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 416-430.

Düvenci, S. (2018). Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 66-93.

Dellaloğlu, B. (2002). *Romantik Muamma* (1. Baskı b.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Değmer, Ş. (2019). Kemalizmin Tekamülü: Milli İnkılaptan Burjuva Diktatörlüğüne. E. Türkmen içinde, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1* (s. 65-79). Ankara: Dipnot Yayınları.

Dumênil, G., Löwy, M., & Renault, E. (2018). *Marksizmin 100 Kavramı* (3. Baskı b.). (G. Orhan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Dural, A. (2012). Antonio Gramsci ve Hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 309-321.

Erdoğan, N. (2022). Kıvılcımlı, Söylemin Uğrakları: Tarih, Gelenek ve İhtilalcilik. Ö. Laçiner içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 9 Dönemler ve Zihniyetler* (s. 180-194). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ertugay, F. (2017). *Türkiye'de İdeolojiler ve Devlet Algısı.* Ankara: Kadim Yayınları.

Ferber, M. (2020). *Romantizm Kısa Bir Giriş.* (M. Sağlam, & M. Çetin, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.

Gönenç, C. (1988). 80 Sonrası Öğrenci Hareketine İlişkin Bazı Notlar. *Gelenek Dergisi*, https://gelenek.org/80-sonrasi-ogrenci-hareketine-iliskin-bazi-notlar/.

Gözler, K. (2013). *Anayasa Hukukuna Giriş ve Türk Anayasa Hukuku.* Bursa: Ekin Kitabevi.

Gürel, R. (2019). Din Eğitiminde Neo-Hümanist Bir İdeal:Bildung Modeli ve Almanya'da Din Eğitimi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 323-355.

Gürsoy, F. (2021). Genel Hatlarıyla Politik Romantizm. F. Sandal, & U. Aldemir içinde, *Romantizm* (s. 374-389). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Hay, C. (2018). Marksizm ve Devlet. T. Yelkenci içinde, *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi.* İstanbul: NotaBene Yayınları.

Hindle, M. (2007). İsyan Eden Dil Devrim Çağında İngiliz Romantikler. M. Blechman içinde, *Devrimci Romantizm.* İstanbul: Verus Kitap.

Huch, R. (2005). *Alman Romantizmi.* (G. Aytaç, Çev.) Doğu Batı.

Işıksal, A. (2021). Romantizm Türleri ve Ülkelere Göre Ayrımı. *Akademik Sanat Dergisi,* 14-23.

Küçük, Ö. (2017). *Romantik Geleneğin Sosyoloji ve Sosyal Teoriye Etkileri.* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kıvılcımlı, H. (2019). Tarih ve Üretici Güçler. E. A. Türkmen içinde, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1* (s. 79-89). Ankara: Dipnot Yayınları.

Kahraman, H. B. (2008). *Türkiye Siyasetinin Yapısal Analizi-I.* İstanbul: Agora Kitaplığı.

Karaböcek, C. (2018). Alman İdealizminde Bir Uğrak: Erken Romantizmin Politik Boyutu. *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi,* 94-108.

Kaya, A. (2021). *Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Gençlik Hareketleri (1865-1960).* İstanbul: Libra Yayıncılık.

Kazancıgil, A. (2000). Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm. A. Sarıbay, & E. Kalaycıoğlu içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 137-154). İstanbul: Alfa Yayınları.

Keskin, G. (2021). Kant Felsefesinden Romantisizme Özne ve Hayal Gücü. F. Sandal, & U. Aldemir içinde, *Romantizm* (s. 75-83). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Koçak, C. (2017). Namık Kemal. M. Alkan içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 1: Tanzimat ve Meşrutiyet Birikimi* (s. 244-248). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kocadoru, F. (2015). *Alman Romantizmi ve Dehanın Yalnızlığı.* Konya: Çizgi Kitabevi.

Löwy, M. (1987). The Romantic and The Marxist Critique of Modern Civilization. *Theory and Society,* 891-904.

Löwy, M. (1999). *Dünyayı Değiştirmek Üzerine.* (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Löwy, M. (2018). *Demir Kafes.* (N. Çetinkaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Löwy, M., & Sayre, R. (2006). *İsyan ve Melankoli.* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Lovejoy, A. O. (1924). On the Dicrimination of Romanticisms. *Modern Language Association,* 229-253.

Münster, A. (2007). Ernst Bloch ve Devrimci Romantizm. M. Blechman içinde, *Devrimci Romantizm* (B. Çölgeçen, Çev., s. 221-232). İstanbul: Versus Kitap.

Mardin, Ş. (2011). Tanzimat ve Aydınlar. M. Türköne, & T. Önder içinde, *Türkiye'de Din ve Siyaset* (s. 520-567). İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, P. (2003). *Anarşizmin Tarihi, İmkânsızı İstemek.* (Y. Alogan, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.

Marx, K. (2013). *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i.* (T. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto.* (T. Bora, Çev.) İletişim Yayınları.

Novalis. (2014). *Fragmanlar.* (G. Aytaç, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Okandan, R. G. (1976). *Umumi Amme Hukuku Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Oppenheimer, F. (1997). *Devlet.* (A. Şenel , & Y. Sabuncu, Çev.) iSTANBUL: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Oral, M. (2019). *Romantik Tarihçilik.* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Oxford Çevrimiçi Sözlük. (2021, 11 15). *Oxford Dictionary*. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/ adresinden alındı

Önder Erol, P. (2016). Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu. *Sosyoloji Dergisi*, 49-66.

Örs, B. (2014). *Modern Siyasi İdeolojiler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Öz, Ş. (2008). Marksist Tarih Felsefesine Giriş. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21-37.

Özçalık, S. (2010). *Alman Romantik Milliyetçiliği: Aydınlanmadan "Kültür Ulusu"na Geçiş.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, E. (2017). Türkiye ve Fransa'da 1968: Fransa'da Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye'de Sosyalist Öğrenci Hareketi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 371-415.

Pınar, E. (2008). 27 Mayıs'ın İzinde Türk Solu ve Milliyetçilik: Kemalizm ve Yön Hareketi, Milli Demokratik Devrim. *Mülkiye Dergisi*, 193-205

Platon. (2017). *Devlet.* (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Safranski, R. (2013). *Romantik: Bir Alman Sorunsalı.* (A. Nalbant, Çev.) Kabalcı Yayıncılık.

Sağırlı, M. (1995). *Sosyolojik Açıdan Devlet Teorileri.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Shayagen, D. (2012). *Yaralı Bilinç* (5. Baskı b.). (H. Bayri, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Slattery, M. (2011). *Sosyolojide Temel Fikirler.* (Ü. Tatlıcan, Ö. Balkız, & G. Demiriz, Çev.) Bursa: Sentez Yayıncılık.

Soysal, D. (2006). İnsan Bilimlerinde Bildung Kavramının Yeri. *Flsf Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 117-122.

Suphi, M. (2019). Konünist Enternasyonel'in Kuruluş Konuşması. E. Türkmen içinde, *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1* (s. 57-65). Ankara: Dipnot Yayınları.

Timuçin, A. (2005). Marksçı Düşünceye Genel Bakış. *Felsefelogos Dergisi*, 21-49.

Uslu, A., & Atılgan, G. (2021). Yanıtından Çok Sorusuyla Önem Kazanan Eser: Düzenin Yabancılaşması. G. Atılgan içinde, *Mühürler* (s. 329-365). İstanbul: Yordam Kitap.

Uyan, H. (2016). *Marksizm ve Devlet İlişkisi: Dünyadaki Uygulamalar ve Günümüzdeki Marksist Devlet Tartışmaları.* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, L. (2020). Türkiye'de Batıcılık-Bağımsızlıkçılık Karşıtlığının 1960-1980 Döneminde Yeniden Üretimi. *Belgi Dergisi*, 2657-2683.

Yalman, G. (2012). Devlet. G. Atılgan, & E. Aytekin içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 145-192). İstanbul: Yordam Kitap.

Zileli, G. (2021). Devrimci Romantizmin Mızrak Ucu Olarak Anarşizm. U. Aldemir, & F. Sandal içinde, *Romantizm* (s. 449-456). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.